وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا

تے جہڑا لوک مھاری بارگاہ ماں پیش ہونڑ غی امید نیہنہ رکھتا انھاں نے کہیو: جے مھارے در فرشتا کیوں نیہنہ نازل کیّا

الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ

گیا یا ایسو کیوں نیہنہ ہووو کہ ہم اپنڑاں پروردگار ناں دیکھ لیتا؛ انھاں نے اپنڑاں دل ماں اپنڑاں آپ ناں بہت بڑو سمجھ لیّو ہے

وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى

تے یہ مچ ہی انڑ من ہوگیا ہیں ؛ جس تہاڑے یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا اس تہاڑے

يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿٢٢﴾ وَ

مجرماں واسطے کائے خوشی غی گل نیہنہ ہوسیں تے ویہہ کیہنہ غا: (خدا غی) پناہ (خدا غی) پناہ (١١) تے

قَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿٢٣﴾

انھاں نے جہڑا عمل کیّا ویں غا ہم انھاں در متوجہ واں غا تے ہم انھاں ناں اڈتی دُوڈّر بنا دیاں غا (١٢)

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿٢٤﴾

اس تہاڑے جنتیاں غا رہنڑ غو ٹھکانوں وی بہت بہترین وہے غو تے ارام کرن غی جگہ وی مچ ودیا! (١٣)

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴿٢٥﴾

تے جس تہاڑے اسمان چھڑ (غا ظاہر ہونڑ) نالڑ پھٹ جئے غو تے فرشتا اوپرو تھلی لاہیا جیں غا؛

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ࣙالْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ؕ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى

اس تہاڑے سچی بادشاہی اللہ تعالیٰ ہی غی وہے غی تے وہ دن کافراں واسطے

الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ

مچ اوکھو وہے غو ؛ تے جس تہاڑے ظالم اپنڑاں ہتھاں ور چک مار مار غے

يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿٢٧﴾ يٰوَيْلَتٰى

کہہ غو ہائے افسوس ! کدے میں رسول غے نالڑ رستو نوڑیو ہوتو ! ہائے میرا ور پئی !

لَيْتَنِىْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِىْ عَنِ

کدے میں فلانوں دوست نہ بنڑایو ہوتو ؛ اس نے تے ہوں اس تیں بعد

---

(١١) یعنی مشرک جہڑیں وی گل کریں۔ اس غی اصل وجہ یاہ ہے کہ یہ آخرت ناں نیہنہ منتا تاں ہی یہ پُٹھیں سدّیں گل کریں جے مھارے سامنڑے فرشتا کیوں نیہنہ آجاتا ویہہ آ غے ہمناں کیوں نیہنہ دَستا جے یوہ دِین سچّو ہے یا اللہ تعالیٰ ہی مھارے سامنڑے آ غے ہمناں ایمان واسطے کہتو فر ہم اس ناں دیکھ غے ایمان لے آتا اللہ نے فرمایو: یہ اپنڑاں آپ ناں بہت بڑو سمجھیں ورنہ کِت یہ تے کت فرشتاں غی یا اللہ غی زیارت!! فراج تے یہ فرشتاں ناں تکنڑ غی تاہنگ کریں ور جد موت غے وقت یا محشر غا مِدان ماں یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا وہ انھاں واسطے خوشی غو ویلو نیہنہ ہوسے فر تے عذاب اِنھاں غے سامنے وہے غو تے یہ کہتا وہیں غا جے خدا بچاوے! کدے مھارے تے اس عذاب غے بشکار کوئے بَنوں ہی کر دتو جاتو۔ تے کجھ بزرگاں نے اس غی اِسرا تفسیر کی ہے جے فرشتا اُنھاں ناں کیہنہ غا جے تم اِنھاں نعمتاں تیں محروم کر دتا گیا ہیں جہڑیں پرہیزگاراں واسطے تیار کی ویں ہیں۔

(١٢) یعنی قیامت غے تہاڑے مشرکاں غا ویہہ عمل جہڑا انھاں نے اپنڑاں نیک عمل سمجھ غے کیّا واویں غا، خدا اور ایمان نہ ہونڑ غی وجہ تیں بے کار دُڈّ ڑ ہاروں ہو جیں غا۔

(١٣) نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ تعالیٰ اپنڑاں فرمانبردار بنداں غی شان بیان فرما رہیو ہے۔

الذِّكۡرِ بَعۡدَ اِذۡ جَآءَنِیۡ ؕ وَكَانَ الشَّیۡطٰنُ لِلۡاِنۡسَانِ

نصیحت تیں گمراہ کرچھوڑیو جدکہ واہ میرے کونے آ گئی تھی اور شیطان تے ہے ہی انسان ناں وقت ورتھوکھو

خَذُوۡلًا ﴿۲۹﴾ وَقَالَ الرَّسُوۡلُ یٰرَبِّ اِنَّ قَوۡمِی اتَّخَذُوۡا ھٰذَا

دینݨ آلو (۱۴) تے رسول (اللہ علیہ وسلم) فرمانویں غا: اے میریاربا! میری قوم نے اس

الۡقُرۡاٰنَ مَھۡجُوۡرًا ﴿۳۰﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا

قرآن ناں چھوڑ دتو تھو تے اسّے را ہم نے ہراک نبی واسطے مجرماں بچوں دُشمنؔ

مِّنَ الۡمُجۡرِمِیۡنَ ؕ وَكَفٰی بِرَبِّكَ ھَادِیًا وَّنَصِیۡرًا ﴿۳۱﴾ وَقَالَ

کھلاؔ کردتا تے تھارو رب ہدایت کرن اور مدد کرن واسطے سُدّ وہے (۱۵) تے کافر

الَّذِیۡنَ كَفَرُوۡا لَوۡلَا نُزِّلَ عَلَیۡہِ الۡقُرۡاٰنُ جُمۡلَۃً وَّاحِدَۃً ۚۛ

کیہنہ جے انھاں ور یوہ قرآن اکّو واری کیوں نیہنہ نازل کیّو گیّو

كَذٰلِكَ ۚۛ لِنُثَبِّتَ بِہٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلۡنٰہُ تَرۡتِیۡلًا ﴿۳۲﴾ وَلَا

ہم نے اس رااس گلوں نازل کیّو تانجے (اے نبیؐ) اس نالؔ ہم تھارو دل مضبوط کردیاں؛ تے ہم نے یوہ بلّیں بلّیں نازل کیّو

یَاۡتُوۡنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئۡنٰكَ بِالۡحَقِّ وَاَحۡسَنَ تَفۡسِیۡرًا ﴿۳۳﴾ؕ

تے یہ تھارے سامنے جہڑو وی اعتراض لیانویں ہم اس غو ٹھیک جواب تے سوہݨی وضاحت تھارے سامنے پیش کردیاں

اَلَّذِیۡنَ یُحۡشَرُوۡنَ عَلٰی وُجُوۡھِھِمۡ اِلٰی جَھَنَّمَ ۙ اُولٰٓئِكَ

جہڑا لوک اپݨاں منہ غے پہار (ٹُروہ غے) جہنم در کھٹھا کیّا جیں غا انھاں غو

شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ سَبِیۡلًا ﴿۳۴﴾ وَلَقَدۡ اٰتَیۡنَا مُوۡسَی الۡكِتٰبَ

ٹھکانوں سب تیں زیادہ پہیڑ وہے تے ویہہ سب تیں زیادہ گمراہ ہیں (۱۶) تے ہم نے یقیناً موسیٰؑ ناں کتاب دتی

وَجَعَلۡنَا مَعَہٗۤ اَخَاہُ ھٰرُوۡنَ وَزِیۡرًا ﴿۳۵﴾ۚۖ فَقُلۡنَا اذۡھَبَاۤ اِلَی

تے ہم نے انھاں غے نالؔ انھاں غا پہائی ہارونؑ ناں (انھاں غو) وزیر بنایو تے ہم نے کہیو: تم دوئے انھاں

الۡقَوۡمِ الَّذِیۡنَ كَذَّبُوۡا بِاٰیٰتِنَا ؕ فَدَمَّرۡنٰھُمۡ تَدۡمِیۡرًا ﴿۳۶﴾ؕ

لوکاں کونے جاؤ! جنھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہیو ہے فر ہم نے ویہہ ملیامیٹ کرچھوڑیا

(۱۴) قیامت غو تے محشر غا مدان غو نقشو پیش ہورہیو ہے جے اس تہاڑے اسمان پھٹ جئے غو فر کنہاں چہڑ غی چھاں ماں رب العلمین تجلی فرماوے غو۔ جسراکہ سورت بقرہ آیت ۲۱۰ ماں وی ہے تے اُس غی چمکھی فرشتاں غا اڈار لہتا ویں غا تے عدل وانصاف غی کرسی ور آپ اللہ تعالیٰ جلو وفرماوے غو۔ فراعلان وہے غو جے اَج اک اللہ رحمٰن ہی غی حکومت ہے کسے ناں کسے چیز ور ذری وی اختیار نیہنہ۔ اج اس غی رحمت غا سمندر چھلّی ماریں غا ور اس غے باوجود منکراں، نافرماناں، کافراں واسطے اجغو تہاڑ وچ اوکھو تے مشکل ہے، فر شرک کرنؔ آلا ظالم اپݨاں ہتھ چب چب غے افسوس کریں غا جے افسوس کدے ہم نے اللہ غا رسول ﷺ نالؔ رستو نوَڑ لیو ہوتو ور ویلو کھڑا غے تلّیں ملّنیں کجھ کم نیہنہ آسیں۔ ویہہ افسوس کریں غا جے کدے ہم نے فلاݨوں گمراہ بندو تے شیطان اپݨوں دوست نہ بنایو ہوتو، تاں کتنوں ہی چنگو ہوتو انھاں غی دوستی نے ہی ہم اِت توڑی پہچایا ہاں۔ حالانکہ مھارے کونے ہدایت آ پہُنچی تھی ور اِن گمراہ دوستاں نے ہم گمراہ کرچھوڑیا۔ شیطان مھاراں دلاں ماں اپݨی پکی سنگت غا ٹھسّا کہلتو رہیو ور اج وہ کجھ کم نیہنہ آیو۔ واقعہ ہی شیطان بڑو تھو کھے باز ہے۔ اس گلوں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں تم مومن تیں بجنؔ کسے ناں اپݨوں سنگی نہ بناؤ! تے تھارو مال (دوستی ماں) پرہیزگار بندو ہی کھائے (مسند احمد، ترمذی، ابوداود) تے حضرتؐ فرمانویں جے! بندو عام (طورور) اپݨاں دوست غا دین ور چلے۔ اِس گلوں تم دوست بناݨ تیں پہلاں چنگی طرح سوچ لیو جے کس ناں دوست بنا رہیا ہیں (بخاری) تے حضرتؐ فرمانویں جے تھارو دوست وہ ہوݨو لوڑیئے جس ناں تک غے خدا یاد آ جئے، تے جس غی گل کتھ نالؔ تھارا علم ماں باھدو وہے اور جس غا عمل نالؔ آخرت یاد آ جئے (مسند بزّار)

(۱۵) یاہ شکایت اللہ پاک غی بارگاہ ماں رحمت عالم ﷺ آخرت ماں کریں غا یا دنیا ماں ہی یاہ شکایت کی تھی جس غا جواب ماں اگلّیں آیت نازل ہوئیں؟ مفسراں غی رائے اس بارہ ماں کنی کنی ہے زیادہ مفسراں غو یوہ ہی خیال ہے جے یاہ فریاد حشر غا مدان ماں وہے غی تے قرآن پاک ناں چھوڑ دینݨ غو مطلب اِس ناں نہ منّوں، اس ور عمل نہ کرنوں، اِس غا پیغام ناں لوکاں توڑی نہ پہچانوں، سب کجھ ہی ہے اللہ تعالیٰ اِس غا مقابلہ ماں اپݨا حبیب ﷺ ناں تسلی دیئے جے یاہ گل تے مُنڈ تیں ہی ہوتی آئی ہے حق غا مقابلہ ماں مجرم لوکاں بچوں کوئے نہ کوئے دشمن ضرور رہیو ہے۔ باقی ہدایت تے اللہ غا ہتھ ماں ہے وہ جسݨاں ہدایت دیݨی چاہوے غو اس واسطے وہ سُدّ وہے تے جنھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوسیں تے ویہہ خدا غا دین غا مقابلہ ماں کھلاؔ ویں غا انھاں غا مقابلہ ماں وہ اپݨا بنداں غی مدد کرن واسطے سُدّ وہے۔

(۱۶) قرآن ور مشرکاں غو یوہ اعتراض اس تیں پہلاں سورت بنی اسرائیل آیت ۱۰۴ ماں وی گذریو ہے۔ کہ جیکدے یوہ قرآن واقعہ ہی اللہ غو کلام تے اسمانی کتاب ہے فر جسراپہلّیں اسمانی کتاب تورات، انجیل، زبور، اکّو واری نازل ہوئیں یوہ وی اک ہی واری کیوں نیہنہ نازل ہویو۔ تھوڑو تھوڑو تے بلّیں بلّیں کیوں نازل وہے؟ اس غو جواب دِتّو جے بلّیں بلّیں نازل ہونؔ ماں مچ فائدہ ہیں مثلاً اِک یوہ فائدو ہے کہ موقع غے مطابق جد تھوڑو تھوڑو نازل وہے اُس نالؔ یوہ دلاں ماں بیں جئے تے ہراک نویں گل ور فٹ اسمانی حکم غو جد پتو لگے اس نالؔ دل مضبوط ہوجیں۔ اس گلوں قرآن بلّیں بلّیں نازل وہے۔ تے اک فائدو یوہ وی ہے جے مشرک اللہ غا دین ور، اللہ غا پیغمبر وریا اس غی توحید تے اس غی کتاب ور جہڑو وی اعتراض کریں قرآن فَٹ اس غو جواب دے دیئے تے اعتراض غی حقیقت بیان فرما دیئے۔ جیکدے قرآن پاک اکّو واری نازل ہوگیو ہوتو تاں یاہ گل بالکل حاصل نہ ہوتی۔ تے اصل گل یاہ ہے کہ مشرکاں نے جہنّم ماں گھٹھاں ہوݨو ہے اور جن لوکاں نے اپݨاں منہ غے پہار جہنّم ماں گھٹھاں ہوݨو وہے۔ ویہہ ویں ہی پہیڑا تے گمراہ کرن آلا لوک۔ ویہہ اسے راغا پٹھ سپٹھا اعتراض کرغے لوکاں ناں خدا غا رستا تیں گمراہ کرن غی کوشش کرتا رہینہ۔

وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنٰهُمْ وَجَعَلْنٰهُمْ لِلنَّاسِ

تے نوحؑ غی قوم ناں وی! جدا انھاں نے رسولاں ناں چھوٹھا کہیو؛ ہم ن٘ے ویہہ غرق کر چھوڑیا تے ہم ن٘ے ویہہ لوکاں واسطے

اٰيَةً ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (۳۷) وَّعَادًا وَّثَمُودَا۠

اک نشانی بن٘ا چھوڑیا تے ظالماں واسطے ہم ن٘ے درد ناک عذاب تیار کیّو وو ہے؛ تے قومِ عاد اور ثمود وی،

وَأَصْحٰبَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَكُلًّا ضَرَبْنَا

تے کھوہ آلاّں وی نا٘لے انھاں غے بشکار ہور مچ سارا لوک وی (اک نشانی بن٘ایا چھوڑیا) تے ہم ن٘ے ہراکی٘ن

لَهُ الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (۳۹) وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ

واسطے مثال بیان کیں تے (نہ من٘ن ور) سارا ہلاک کر چھوڑیا (۱۷) تے یہ اس بستی کول٘وں وی ضرور لنگیا ہیں

الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوا

جس ور مچ مندو بدّل برھا یو گیو تھو؛ فر کیوں! انھاں ناں واہ دستی نیہنہ؟ بلکہ یہ دوہری واری

لَا يَرْجُونَ نُشُورًا (۴۰) وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا

زندہ ہو٘ن غی امید ہی نیہنہ رکھتا (۱۸) تے (اے نبیؐ) یہ لوک جس گھڑی تمناں دیکھیں تھارو مخول ہی بن٘ان

هُزُوًا ۖ أَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا (۴۱) إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا

لگ جیں جے کیوں! یوہ ہی ہے جھڑو خدا نے رسول بن٘ا غے چلایو ہے؛ اس نے تے ہم مھاراں معبوداں تیں

عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ

گمراہ ہی کر چھوڑیا تھا؛ جیکدے ہم انھاں ور ڈٹیا نہ رہتا؛ تے انھاں ناں تاولاّں ہی پتو لگ جئے غو جد یہ عذاب

يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا (۴۲) أَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ

ناں دیکھیں غا جے کہڑو (سِدا) رستہ تیں پُہلّو وو تھو؛ (اے نبیؐ) کیوں! تم ن٘ے وہ آدمی وی دیکھیو! جس نے اپ٘نی

إِلٰهَهُ هَوٰىهُ ۖ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا (۴۳) أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ

خواہشاں ناں خدا بن٘الیّو ہے؛ تے کیوں! تم اس غی راکھی کر سکیں!؛ یا تم یوہ خیال کریں جے

أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ

انھاں بچوں مچ سارا سن٘یں یا سمجھیں! (نیہنہ) یہ تے بس ڈنگراں ہاروں ہیں

(۱۷) لوکاں ناں گمراہ کرن آلاّں گمراہ لوکاں غی گل چل٘ رہئی تھی۔ ہُن٘ مختصر طور ور اِس راغیں کجھ اک گمراہ قوماں غو حشر بیان ہور ہیو ہے۔ تانجے لوک نصیحت تے عبرت حاصل کریں۔ انھاں بچوں حضرتِ نوحؑ غی قوم۔ تے حضرتِ موسیٰؑ جس قوم در چلایا گیا تھا یعنی فرعونی قوم۔ اور عاد تے ثمود غو تے پہلاں کیئیں جگہیں تفصیلی ذکر گذر گیو ہے۔ باقی ''اصحاب الرس'' یعنی کُھوہ آلاّ یہ کون لوک تھا اس بارہ ماں علماء غے بشکار اختلاف ہے۔ حافظ ابن کثیرؒ نے امام ابن جریر طبریؒ غو یوٍ خیال نقل کیو ہے جے یہ ''اصحٰب الاُخدود'' یعنی کھائیاں آلاّ ہی ہیں جنھاں غو ذکر سورت بروج ماں ہے۔ تے علاّمہ آلوسیؒ مچ قول نقل کر غے آخر ماں لکھیں جے ''خلاصو یوہ ہے جے یاہ کائے قوم تھی جھڑی اپناں نبی غی مخالفت غی وجہ تیں برباد ہوئی'' (روح المعانی) اللہ تعالیٰ ان ساریاں قوماں غا بارہ ماں فرماوے جے ہمن٘ے ہراکی٘ن ناں خوب مثال دے دے غے سمجھایو ور جد کسے را نیہنہ من٘یا فر ملیا میٹ کر دتا گیا۔ لہذا اج غا نافرمان وی جیکدے باز نیہنہ آتا تا پشلیاں قوماں جِسّی تباہی واسطے تیار رنیہنہ۔

(۱۸) اشارو حضرتِ لوطؑ غی قوم در ہے جنھاں غاں کھولاّں کول٘وں مکہ غا مشرک شام غا مُلک در جاتاں لنگیں ویں تھا، اللہ پاک تعجّب نا٘ل فرماوے جے کیوں! برباد ہوئی وی قوم غا کھولاّ تے کھن٘ار تک غے وی انھاں ناں عبرت تے نصیحت نیہنہ لگتی؟ یا یہ ان کھولاّں در تکتا ہی نیہنہ؟ نیہنہ!! اصل گل یاہ ہے جے یہ قیامت غا تہاڑاناں ہی نیہنہ منتا تانہی یہ کسے گل ور نہ غور کریں نہ ایمان لیانویں۔

(۱۹) مشرک جد وی رحمتِ عالم ﷺ ناں دیکھیں تھا حضرت غو مخول بنا لیں تھا فرمہنا مارنے غے کیہنہ ویں تھا جے خدا ناں ساری جیا جون بچوں بس یہی نبی بنانڑ واسطے لبھا؟ بس یہ ہی رسالت واسطے چُنڑیا گیا؟ فر آپس ماں ایکنڑ دوجاناں اپنڑی جہالت غی بہادری دس دس غے کیہنہ ویں تھا جے یاہ تے مھاری ہمّت ہے کہ ہم اپنا شرکی مذہب ورڈٹیار ہیا ورنہ یہ تے ہمنّاں مھاراں خُدااں تیں گمراہ کرغے ہی چھوڑتا! اللہ تعالیٰ فرماوے تم فکر نہ کرو! تم ناں بس نیڑے ہی پتو لگ جئے غو جے گمراہ کون ہے! جد محشر غو مدان لگے غو تے تھارا واسطے جہنّم غا سدا رہنڑ آلا عذاب غو فیصلو وہے غو اُس ویلے تمنّاں پتو لگ جئے غو جے گمراہ کون تھو! فر اپنا حبیب ﷺ ناں تسلی دے غے فرماوے جے انھاں لوکاں نے صرف اپنڑی خواہشاں ناں خدا بنا لیّو ہے انھاں غو نفس تے انھاں غی تاہنگ جس گل غو وی انھاں ناں حکم دیئے یہ اسے گل واسطے تیار ہوجیئں جنْہیں انھاں غو خدا ہی انھاں غا نفس غی تاہنگ ہے۔ فر اِسا آدمی ناں سِدا رستہ ورلیان غی تم ذمہ واری لے سکیں! بالکل نیہنہ لے سکتا! نہ یہ کدے سِدا رستہ ورآ سکیں کیوں جے سِدّا رستہ ور تے وہ آوے جھڑو گل سنڑے تے سمجھے وریہتے کائے گل نہ دل غاں کنّاں ناڑ سُننڑ غی کوشش کریں نہ کائے گل سمجھ سکیں بس یہ ڈنگراں ہاروں ہیں۔ جھڑا کائے گل سُنڑ سمجھ نیہنہ سکتا۔ نیہنہ! بلکہ یہ تے انھاں تیں وی اگے ہیں کیوں جے ڈنگر وی اپنڑاں مالک غو احسان منڑیں ور یہ تے اپنڑاں مالک در سِروں تہان کرتا ہی نیہنہ۔

(۲۰) اِتّوں ہُنڑ فر اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی توحید بیان ہو رہئی ہے۔ جے اس غی قدرت ناں اک نکّی جئی گل تیں ہی سمجھ لیو۔ جے دیہنہ نکلے تے ہر چیز غی چھاں لمّی چھڑی دِسّنڑ لگ جئے یا اسی غی قدرت ہے ورنہ جیکدے وہ دیہنہ چن غو یوہ نظام ہی نہ بنڑاتو تے ہر ایکنڑ چیز غی چھاں ناں اِک ہی جگہ کھلی رکھ چھوڑتو تاں چھاں غو کے پتو لگتو۔ چھاں غو پتو تے دیہنہ غی تُھپ ناڑ ہی لگے۔ یعنی دیہنہ چھاں واسطے اک طرح غو رہبر یا دلیل ہے فر دیہنہ لہنڑ ناڑ یاہ چھاں وی ٹکھونڑ ہوتی چلی جئے اِت توڑی کہ چھیکڑ وہ چھاں ناں بلّیں بلّیں اپنے در چھک لئے اس غو ناں نشان مَلت ہو جئے تے دنیا ور بس گُھپ اندھیرا غی حکومت ہو جئے یہ سارا اُسے غی قدرت غا نظارہ ہیں۔

(۲۱) یعنی جس را لباس تے لیراں ناڑ انسان غا جسم غو پڑدو ہو جئے اسے را پڑدہ آلا کماں واسطے اس نے رات بنائی جنْہیں پڑدہ آلاں کماں واسطے رات لباس ہے تے نیند آرام غی چیز ہے تہاڑی نستا ہو وا وا نیند ناڑ بَسہو غے اِسا سجرا ہو غے اٹھیں جس را کدے تھکا ہی نیہنہ تھا فر تہاڑی اٹھ کھلاّ ہونڑ تے کم کاج اور روزگار کرن واسطے بنائی۔

(۲۲) یاہ وی اسے غی قدرت ہے کہ رحمت غا بدّل برہنڑ تیں پہلاں وہ خوشخبری دینڑ واسطے ہوا چُھوڑے تے ہولاّ ہولاّ پھانڈا پھیرے فر پاک صاف سُچّو پانی برھے جس ناڑ روڑا سنگ سُکی سڑی بلکہ موئی وی زمین زندی ہو جئے، تے اللہ اپنڑاں فضل ناڑ اپنڑی دوجیں مخلوق اور انساناں غی تِس بجھانڑ غو بندوبست کرے۔

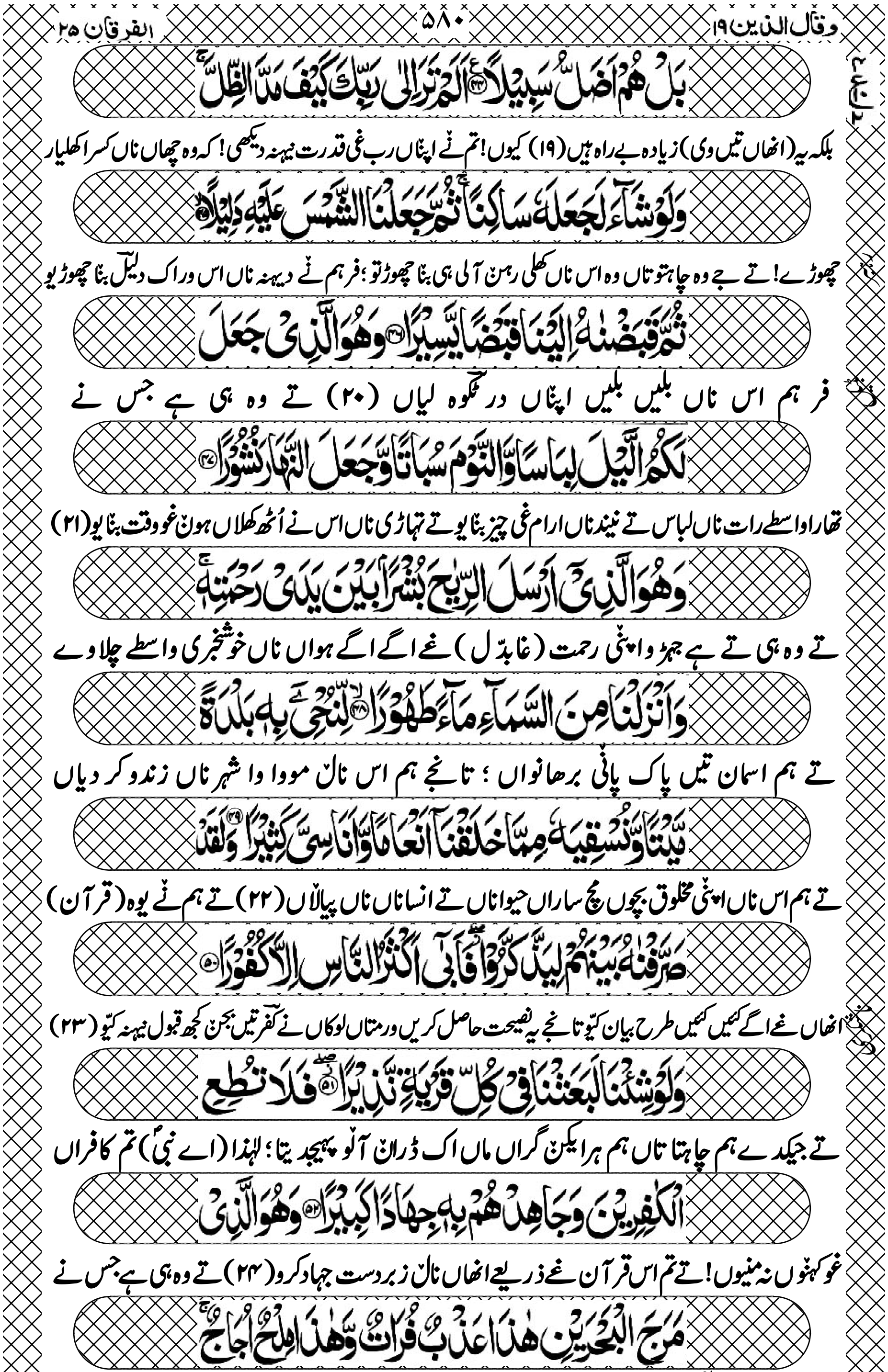

الفرقان ۲۵ ۵۸۰ وقال الذین ۱۹

بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ㊹ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ

بلکہ یہ (انھاں تیں وی) زیادہ بے راہ ہیں (۱۹) کیوں! تم نے اپنڑاں رب غی قدرت نیہنہ دیکھی! کہ وہ چھاں ناں کسرا کھلیار

وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا ㊺

چھوڑے! تے جے وہ چاہتو تاں وہ اس ناں کھلی رہنڑ آلی ہی بنڑا چھوڑتو؛ فر ہم نے دیہنہ ناں اس ور اک دلیل بنڑا چھوڑیو

ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَّسِيْرًا ㊻ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ

فر ہم اس ناں بلّیں بلّیں اپنڑاں در ٹکوہ لیاں (۲۰) تے وہ ہی ہے جس نے

لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا ㊼

تھاراواسطے رات ناں لباس تے نیند ناں ارام غی چیز بنڑایو تے تہاڑی ناں اس نے اُٹھ کھلاں ہونڑ غو وقت بنڑایو (۲۱)

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ

تے وہ ہی تے ہے جھڑو اپنڑی رحمت (غا بدّل) غے اگے اگے ہواں ناں خوشخبری واسطے چلاوے

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا ㊽ لِّنُحْيِۦ بِهٖ بَلْدَةً

تے ہم اسمان تیں پاک پانڑی برھانواں؛ تا نجے ہم اس ناڑ موا وا شہر ناں زندو کر دیاں

مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا ㊾ وَلَقَدْ

تے ہم اس ناں اپنڑی مخلوق بچوں مچ ساراں حیواناں تے انساناں ناں پیالاں (۲۲) تے ہم نے یوہ (قرآن)

صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۖ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ㊿

انھاں غے اگے کئیں کئیں طرح بیان کیّو تا نجے یہ نصیحت حاصل کریں ور متاں لوکاں نے کفر تیں بجنڑ کجھ قبول نیہنہ کیّو (۲۳)

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ۖ (51) فَلَا تُطِعِ

تے جیکدے ہم چاہتا تاں ہم ہر ایکنڑ گراں ماں اک ڈرانڑ آلو پہیجدیتا؛ لہٰذا (اے نبیؐ) تم کافراں

الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا (52) وَهُوَ الَّذِيْ

غو کہنْوں نہ منیوں! تے تم اس قرآن غے ذریعے انھاں ناڑ زبردست جہاد کرو (۲۴) تے وہ ہی ہے جس نے

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَّهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ۚ

جُڑیا وا دو دریا چلایا اک مٹھو تِس بجھانڑ آلو ہے تے اک اُکڑو مچ کرلو ہے

منزل۴

(۲۳) اس آیت غی دو طرح تفسیر کی گئی ہے اک تے اسرا جے ہم نے یوہ قرآن پھیر پھیر غے بیان کر دتّو ہے۔ لوک ہر طریقہ ناڑ سمجھالیّا ہیں ور لوکاں غی یاہ حالت ہے جے ویہہ کفر تیں بجنڑ کسے گل ور نیہنہ آ تا منڑنڑ آلو ترجموا سے تفسیر غے مطابق ہے۔ تے اک تفسیر اس را بیان ہوئی ہے جے ہم نے یوہ بدّل غو پانی پھیر پھیر غے برھایو اپنڑی حکمت ناڑ ہر ایکنڑ ناں کجھ ناں کجھ عطا کیّو ور لوکاں غو یوہ حال ہے جے ویہہ ناشکری تیں بجنڑ کجھ سمجھتا ہی نیہنہ حاشیہ آلا ترجمہ ماں اِسے تفسیر غو خیال رکھیو گیو ہے۔

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا ۝٥٣ وَهُوَ الَّذِيْ

تے اس نے ان دواں غے بشکار اک پڑدو تے اک بݨو کھلو کر چھوڑیو (۲۵) تے وہ ہی ہے جس نے

خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ۭ وَكَانَ رَبُّكَ

آدمی ناں پاݨی تیں پیدا کیو فر اس ناں خاندان آلو تے سریج آلو بݨایو؛ تے تھارو رب

قَدِيْرًا ۝٥٤ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ

بڑی قدرت آلو ہے تے یہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے انھاں غی عبادت کریں جہڑا انھاں ناں نہ کجھ نفعو پہچا سکیں

وَلَا يَضُرُّهُمْ ۭ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا ۝٥٥ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ

تے نہ کجھ نقصان پہچا سکیں؛ اور کافر تے اپݨاں رب غی مخالفت ماں بڑو زور مارے (۲۶) تے (اے نبیؐ) ہم نے تم

اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝٥٦ قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ

بس خوشخبری دیݨ آلا تے ڈرساݨ آلا بݨا غے چلایا ہیں؛ تم فرمادیو: جے ہوں اس ور تھارا کولو کوئے مزوری نیہنہ منگتو

اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ۝٥٧ وَتَوَكَّلْ

ور یاہ گل کہ جہڑو چاہوے وہ اپݨاں رب در (جاݨ غو) رستو نوڑ لئے تے تم اس جیتا رہݨ آلا ور

عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ۭ وَكَفٰى

پُہر وسو کرلیو! جس ناں کدے موت نیہنہ آسیں تے اس غی صفتاں ناݨ تسبیح کرو؛ وہ اپݨاں بنداں غاں

بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۝٥٨ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

گناہاں غی خبر رکھݨ واسطے کافی ہے (۲۷) وہ جس نے اسماناں ناں تے

ع ۸

وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى

زمین ناں اور جو کجھ کائنات انھاں غے بشکار ہے سب ناں چھیاں دناں ماں پیدا کیو فر اس نے عرش

الْعَرْشِ ۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيْرًا ۝٥٩ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ

ور تجلی فرمائی؛ وہ ''رحمٰن،، ہے تے تم اس غی شان کسے باخبر کولوں پُچھ لیو؛ تے جسویلے انھاں ناں کہیو جئے

اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۤ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا

کہ (اللہ) ''رحمٰن،، ناں سجدو کرو! ویہہ کیہنہ: ''رحمٰن،، کے ہے؟ کیوں! ہم اس ناں سجدو کراں جس واسطے تم ہم ناں حکم دیں

(۲۴) یعنی اللہ غی قدرت ماں یاہ گل تھی جے وہ ہر ایکݨ بستی ماں اک کئی نبی چلا چھوڑتو ور اس نے ایسو نیہنہ کیو بلکہ اس نے دنیا جہان واسطے قیامت توڑی اک ہی رحمت عالم ﷺ چلا دتا تے حکم دتو جے تم اِس قرآن غے ذریعے تے اس غا حکم غے مطابق اللہ غا دین واسطے اپݨی ساری طاقت لا دیو۔

(۲۵) مِٹھّو تِس بجھاݨ آلو پاݨی نہراݨ، دریاواں، تے باولیاں غو پین آلو پاݨی ہے تے اُکڑو کرلو پاݨی سُمندر غو ہے یہ کیئیں جگہیں آپس ماں رلیں جڑیں وی ہیں ور دواں غے بشکار کوئے اِسّو غیبی بݨوں ہے کہ میٹھا پاݨی غی وجہ تیں کرلو پاݨی مِٹھّو نیہنہ ہوتو تے کدے کرلا غی وجہ دتیں مِٹھّو کرلو نیہنہ ہو جاتو بلکہ لوکاں نے دُواں غا جُڑ غے چلݨ غا وی اپݨاں تجربہ لکھیا ہیں جے کیئیں جگہیں مُچ دور توڑی دوئے رلݨ غے چلیں ور پاݨی ماں کجھ فرق نیہنہ ہوتو۔

(۲۶) یعنی انسان غی پیدائش غو سلسلو اس ٹہنگ ور رکھیو جسناݨ اس غا خاندانی، نسبی، تے ساہ وری رشتید ار بݨیاں یہ ساریں اس غیں نعمت تے اس غی قدرت غیں نشاݨیں ہیں جھاں غو مطالبو یوہ تھو جے انسان اک اللہ غی عبادت تے بندگی کرتو ور انسان اپݨاں مہربان مالک ناں چھوڑ غے انھاں غی دَروَٹنی ور منہ رگڑے جِتوں کسے نفع نقصان غی قطعًا کائے امید نیہنہ بلکہ وہ اپݨاں مالک تیں منہ موڑ غے، اس درکنڈ پھیر غے شیطانی فوجاں ماں رلݨ جئے فر اللہ غا دین غی مخالفت ماں خوب زور مارے تے شیطان غی مدد کرے۔ یاہ کتݨی غدّاری تے نافرمانی ہے! فائدو:- ﴿ظَهِيْر﴾ غا سلف تیں دو ترجمہ نقل ہویا ہیں ہم نے دواں غے مطابق تفسیر کی ہے، تے متن ماں حضرت شاہ ولی اللہؒ غو اور حاشیہ ور انھاں غا صاجبزاداں غو ترجمو لکھیو ہے۔

(۲۷) یعنی اے رحمت عالم ﷺ جہڑو تھاری گل نہ سُݨے اس غی ذمّہ واری تھارے ور نیہنہ نہ اس ناݨ تھارو کجھ نقصان وہے جے کوئے تھاری تبلیغ نہ منݨیں تھارو کم تے بس فرمانبرداراں ناں جنّت غی نعمتاں غی خوش خبری سناݨی تے نافرماناں ناں دوزخ غاں عذاباں تیں اگاہ کرݨو ہے باقی تم انھاں کولوں کجھ فیس یا مزوری تے منگتا ہی نیہنہ جے انھاں غا نہ منݨ ناݨ واہ بند ہو جئے غی۔ تھاری تاہنگ تے بس یا ہی ہے جے جہڑو چاہوے وہ اپݨاں رب غو رستو نوڑ لئے لہذا تم کسے غی مخالفت غی یا حمایت غی کجھ پرواہ نہ کرو نہ کسے فانی چیز ور پُہر وسو کرو بلکہ تم تے اُسے ذات غی ڈہئی نَوڑو تے اُسے ور پُہر وسو کرو جہڑو زندو رہ غو جسناں کدے موت نیہنہ آسیں۔ بس اسے غی تسبیح تے عبادت کرو وہ اپݨاں بنداں غاں گناہاں تیں خوب واقف ہے انھاں ناݨ وہ آپے مُک لئے غو۔

وَزَادَهُمْ نُفُوْرًا (۶۰) تَبٰرَكَ الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا

تے اس ناں انھاں غی نفرت ماں ہور باہدو ہو جئے (۲۸) بڑی برکت آلی ہے واہ ذات جس نے اسمان ماں برج بنایا

وَّجَعَلَ فِيْهَا سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيْرًا (۶۱) وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ

تے اس نے اس ماں اک دیو اور چمکتو چن بنایو ؛ تے وہ ہی ہے جس نے رات تے

الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ

تہاڑی ناں اک دوجا غے پچھے آن آلی بنایو (یہ نصیحت غیں گل ہیں) اس واسطے جہڑو نصیحت حاصل کرنی چاہوے یا شکر

شُكُوْرًا (۶۲) وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى

کرنوں چاہوے (۲۹) اور اللہ تعالیٰ غا بندہ تے ویہہ ہیں جہڑا زمین ور

الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا (۶۳)

عاجزی ناں ٹریں تے جس گھڑی جاہل لوک انھاں ناں ٹھٹھ کرن لگیں ویہہ سلام کہہ چھوڑیں

وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا (۶۴) وَالَّذِيْنَ

تے جہڑا اپناں رب غے اگے سجدا تے قیام کرتاں رات گذاریں؛ تے ویہہ لوک جہڑا

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا

عرض کریں جے ربّا! توں دوزخ غو عذاب مہارا تیں دور رکھیئے! بیشک اس غو عذاب ہے ہی

كَانَ غَرَامًا (۶۵) اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا (۶۶) وَالَّذِيْنَ

چمڑ جان آلو ؛ واقعہ ہی جہنم مچ پہیڑو ٹھکانوں تے مندی جگہ ہے ؛ تے ویہہ لوک

اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ

کہ جسویلے ویہہ خرچ کریں تاں نہ فضول خرچی کریں اور نہ کنجوسی ناں کم لیں بلکہ اس غے بشکار

ذٰلِكَ قَوَامًا (۶۷) وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا

ٹھیک (اعتدال ور) ریہنہ ؛ تے ویہہ لوک جہڑا اللہ تعالیٰ غے ناں کسے دوجا معبود غی عبادت نیہنہ

اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ

کرتا تے جس جان ناں اللہ نے مارنوں حرام کیو ہے ویہہ اس ناں قتل نیہنہ کرتا ور ''حق،، ور

(۲۸) یعنی جہڑو واتنی بڑی قدرت غو مالک ہے وہ بنداں غاں گناہاں تیں واقف کیوں نیہنہ ہوسیں! وہ مچ مہربان ہے ور یہ مشرک اس غی کے قدر جانئیں اُس غا بارہ ماں تے اے مخاطب! توں کسے خبر رکھن آلا کولو ہی پچھ!! تے اُس غا بارہ ماں سب تیں زیادہ خبر رکھن آلو تے وہ آپے ہی ہے جس غو پتو بنداں ناں اُس غی کتاباں تے اس غاں نبیاں غے ذریعہ لگے مشرک اس غی کے قدر جانئیں انھاں ناں تے جد اُس مچ مہربان رحمٰن اگے سجدو کرن واسطے کہیو جئے تے یہ بڑی نفرت ناں اَیانا بن غے پچھیں وہ رحمٰن کون ہے؟ جس غے اگے ہمناں سجدو کرن غو حکم ہے، فر ہور زیادہ نک چِھک غے کیہنہ ۔ اچھا تم جس واسطے حکم دئیں غا ہم اُس ناں سجدو کرن لگ جاں غا بالکل نیہہ! اس را انھاں غی نفرت تے تَراہن ماں ہور باھدو ہو جئے ۔

(۲۹) یعنی اسمان ماں دیہنہ غو یوہ بخشو دیو تے یوہ چمکتو چن تے یہ بڑا بڑا تارہ تے رات تہاڑی غو اک دوجا غے اگے پچھے آنو یہ سارا اُس غی قدرت غا نظارہ ہیں جنھاں غو اک بڑو مقصد یوہ ہے جے اُس غا بندہ اِس نظام ماں غور کر غے نصیحت حاصل کریں تے اپناں مالک ناں سیانئیں فر اُس غو شکر ادا کریں تے اُس غی عبادت کریں اور اُس غا شکر گذار بندہ بن جیئں ۔ جس را کہ اگے اُس غاں شکر گذار فرمانبردار بنداں غو ذکر ہے ۔

وَلَا يَزْنُوْنَ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُّضٰعَفْ

تے ویہہ بدکاری نیہنہ کرتا (٣٠) تے جھڑ و یہ کم کرے غو وہ بڑا عذاب ماں جا پُوے غو؛ قیامت غے

لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ اِلَّا

تہاڑے اس ناں دوڑوں عذاب وہے غو تے وہ سدا اسّے ماں ذلیل ہو غے پیورہ غو (٣١) ور

مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ

جس نے توبہ کرلی تے وہ ایمان لے آیو اور اس نے نیک عمل کیّا اساں لوکاں غی تے بدیاں

اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ

ناں (وی) اللہ تعالیٰ نیکیاں ناںؔ بٹا چھوڑے؛ تے اللہ تعالیٰ بہت بخشنؔ آلو مچ مہربان ہے؛ اور جھڑ و

تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ يَتُوْبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَ

توبہ کر غے نیک عمل کرے وہ تے حقیقت ماں اللہ تعالیٰ در ہی مڑ جئے (٣٢) تے

الَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

جھڑا چُھوٹھی گواہی نیہنہ دیتا تے جد کسے بیہودہ چیز کوڑوں لنگیں تاں بزرگی نال لنگ جیں

وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْا عَلَيْهَا صُمًّا

تے ویہہ لوک جسویلے انھاں ناں ان غا رب غی آیتاں ناںؔ سمجھایو جئے تاں ویہہ انھاں ور ڈورا تے

وَّعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ

انّاں ہو غے نیہنہ ٹھہ پیتا؛ تے جھڑا دعا منگیں جے اے مھاریا ربّا! توں ہم ناں مھاری

اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ

بیویاں تے مھاری اولاد غی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈیار نصیب فرما! تے توں ہم ناں پرہیزگاراں غو

اِمَامًا ﴿٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ

پیشوا بنادے (٣٣) انھاں ہی لوکاں ناں انھاں غا صبر غے بدلے جنت ماں اپلی منزل لبھے غی تے ات دعا

فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ﴿٧٥﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا

اور سلام ناںؔ انھاں غو استقبال کیّو جئے غو؛ اس ماں ویہہ ہمیشاں ریہنہ غا، واہ کتنی ہی سوہنی رہنؔ غی

(٣٠) اللہ تعالیٰ غاں شکر گذار تے فرمانبردار بنداں غیں صفت بیان ہو رہئی ہیں، تے اللہ تعالیٰ انھاں ناں اپناں خاص بندا ﴿عِبَادُ الرَّحْمٰنِ﴾ فرمارہیو ہے۔ اِت انھاں غیں تیراں صفت بیان ہوئیں ہیں جھاں بچوں اِت توڑی ناؤں صفت ہوگئی ہیں۔ پہلی صفت تے انھاں غو بندو بنّوں ہی ہے جے ویہہ اپنی ہر اک تاہنگ ہر اک خیال، عقیدو تے عمل سب کجھ اللہ غی مرضی غے تابع بنا غے اُس غا فرمانبردار بند بنؔ جیئں۔ (٢) ویہہ زمین ماں تکبر نیہنہ کرتا اکڑ تا نیہنہ، بڈیار نیہنہ دستا بلکہ فرمانبردار بندا بنؔ غے عاجزی ناںؔ ٹُریں۔ (٣) ویہہ بے علم جاہل لوکاں ناںؔ یا جاہل پونؔوں کرن آلاں تے تہتھ کرنؔ آلاں ناںؔ تہتھ نیہنہ کرتا بلکہ انھاں غا جاہل پونا غا جواب ماں سلامتی غی گل کر غے اپنو پلو چھڑ کا لیں۔ (٤) ویہہ اسا بندا ویں جے جس ویلے رات اپنی اندھیرا غی چھپری تانؔ لئے تے لوک مٹھی نیند مست ہو غے سو جیئں اُس ویلے ویہہ اپناں مالک اگے سجدا کرتاں تے قیام کرتاں رات گذاریں۔ (٥) ویہہ اپنی عبادت ور مانؔ نیہنہ کرتا بلکہ عبادت کر کر غے وی آخرت غا عذاب تیں تے محشر غا لیکھا تیں ڈرتا ریہنہ دوزخ غا عذاب تیں بچنؔ واسطے ہر ویلے اپنا مالک اگے چھولی اڈی رکھیں (٦) ویہہ نہ تے فضول خرچی کریں تے نہ کنجوسی کریں بلکہ بشکار غی اک درمیانی چالؔ ور ریہنہ یعنی نہ ضرورت تیں بدھ خرچ کریں نہ ناجائز کمّاں ماں اپنی کمائی لاویں تے جت جائز کم ماں خرچ کرنوں وہے یا اللہ غا رستہ ماں دیڑوں وہے اُت بالکل صرفو نیہنہ کرتا (٧) ویہہ اک ایکلا اللہ غو بُو ءٔ نوڑ غے رکھیں تے اُس غے ناںؔ کسے را غو شرک نیہنہ کرتا (٨) ویہہ کسے ناں ناحق قتل نیہنہ کرتا تے برحق قتل صرف پنج قسم غا ہیں (الف) قتل غا بدلا ماں قتل (ب) مُرتد غو قتل (ج) اس آدمی غو قتل جھڑ و شادی شدہ ہو غے بدکاری کرے فر بدکاری غا ثبوت تیں بعد پتھر مار مار غے ماریو جئے (د) اسلامی حکومت ماں سَنؔ مارن آلاں ڈاکوواں غو قتل (ھ) جہاد ماں مقابلہ ور آنؔ آلاں کافراں غو قتل۔ (٩) ویہہ زناء جسی بے حیائی تے بدکاری نیہنہ کرتا۔

(٣١) یعنی جھڑ و شرک، قتل تے بدکاری جسا یہ پھیڑا کم کرے وہ بڑا گناہ تے عذاب ماں جا پیو۔ قیامت غے تہاڑے اسا شخص ناں کفر غے ناںؔ ناںؔ گناہ کرن ور دوڑوں عذاب دتو جئے غو جس ماں وہ ذلیل ہو غے سَدا اہی پیورہ غو۔

(٣٢) اِت دو واری توبہ غو ذکر ہے، جس غا بارہ ماں مفسّر فرماویں جے پہلاں مشرک تے کافر غی توبہ غو ذکر ہے جے جھڑ و شرک، کفر تیں توبہ کر غے تے ایمان قبول کر غے فر نیک عمل کرے غو خدا انھاں غی بدیاں ناں نیکیاں ناںؔ بٹا چھوڑے غو یعنی جھڑ و اعمال ناموں گناہاں ناںؔ پھریوو تھوہنؔ اِس ماں نیکیں ہی نیکیں لکھیں جیئں غیں۔ تے اللہ اپنی شانِ رحیمی تے غفوری ناںؔ پشلیں ساریں خطا معاف کر چھوڑے غو!! تے بعد ماں ایمان آلاں غی توبہ غو ذکر ہے جھاں تیں قتل تے بدکاری جسا بڑا بڑا گناہ ہو جیئں فر ویہہ سچا دل ناںؔ اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں توبہ کر غے تے نیک عمل کر غے اپنی فرمانبرداری غو ثبوت دیں ویہہ واقعہ ہی اللہ در ہی مُڑ جیئں جھاں غی وہ ضرور توبہ قبول کرلے۔

(٣٣) یوہ چار باقی صفتاں غو بیان ہے (١٠) ویہہ ''رحمٰن غا بندا'' چُھوٹھ، باطل تے گناہگاری غیاں مجلساں ماں کدے نیہنہ جاتا نہ آپ کدے کوڑ ماریں نہ چُھوٹھی گواہیں دیئں۔ (١١) بے ہودہ تے لغو مجلساں کولوں کدے چان چک انھاں ناں لنگنوں ہی پے جئے تاں وی اس مجلس تیں اپنا آپ ناں بچا غے عزت تے بزرگی ناںؔ لنگ جیئں نہ اپنی بزرگی ور مانؔ کریں تے نہ اس مجلس ماں شامل وہیں (١٢) اللہ غاں خاص بنداں غی اک صفت یاہ وہے جے جد انھاں ناں اللہ تعالیٰ غیں آیت پڑھ غے نصیحت کی جئے ویہہ انھاں ور ڈورا تے انّا ہو غے نیہنہ ٹھہ پیتا بلکہ ویہہ انھاں ور دل ناںؔ غور کر غے سمجھیں تے فر انھاں ور عمل کر غے اپنی فرمانبرداری غو ثبوت دیں (١٣) نیک بندا غی آخری یاہ صفت بیان فرمائی جے ویہہ آپ ہی نیک بنؔ غے نیہنہ بیں جاتا بلکہ انھاں غی تاہنگ وہے جے مھاریں بیویں تے مھاری اولاد، سگوں

مھاری ساری لَہڑی ہی نیک ہو جئے فر ہم پرہیز گاراں غا امام بنڑ جاں۔ اس واسطے ویہہ اپنّاں مالک اگے دعا منگتا ریہنہ جے ربا! توں ہمنّاں مھاری بیویاں تے مھاری اولاد غی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈ یار نصیب فرما۔

(۳۴) اللہ غا خاص نیک بنداں غی نیکی تے صبر غو بدلو بیان ہورہیو ہے جے انھاں واسطے جنت غا اچّا اچّا محل تے اُپلیں منزل ویں غیں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جے جنت ماں اللہ غاں خاص مقرّب بنداں غا اچّا محل ویں غا ویہہ عام جنتیاں ناں اس راڈِسّیں غا جس را دنیا ماں زمین آلا تاراں ناں تکیں (بخاری مسلم) فر جنت ماں فرشتہ سلام تے دعا نال انھاں غو استقبال کریں غا تے انھاں ناں لینڑ آویں غا تے ویہہ سدا جنّت ماں ہی ریہنہ غا سبحان اللہ! واہ رہنڑ بسنڑ غی کسی سُہنی جگہ ہے۔

(۳۵) یعنی نیکی بدی غیں ساریں گل تے انھاں غو بکھرو بکھرو نتیجو تے کھول کھول بیان کردتو گیو ہے ہمنڑ جیکدے مشرک اللہ تعالیٰ غی عبادت نہ کریں تاں اللہ ناں انھاں غی کجھ پرواہ نیہنہ۔ نہ خدا غے نزدیک انھاں غی کجھ قدر قیمت ہے کیونجے انسان غی قدر تے اپنّا مالک غی عبادت نال ہی ہے باقی جھڑا مشرک خداناں منتاں ہی نیہنہ تے اُس غا دین ناں چُھوٹھ کیہنہ انھاں واسطے دوزخ غو عذاب گاٹا غو ہار بن جئے غو جھڑوا انھاں ناں کدے نیہنہ چھوڑسیں۔

سورت الفرقان غی تفسیر اللہ تعالیٰ غا فضل تے احسان نال اج ۲۵ مارچ ۲۰۰۱ء مطابق ۲۹ ذی الحجہ ۱۴۲۱ھ اتار آلے تہاڑے زندان کوٹ بھلوال غی اسیری ماں مکمل ہوئی۔

(۱) آیت ۲۲۴ ماں مشرکاں غا اِس الزام غو جواب دیتاں جے یوہ قرآن شاعری ہے فرمایو ہے جے شاعراں غے پچھے تے گمراہ لوک ہی چلّیں جد کہ قرآن ور ایمان لیان آلا صحابہء کرامؓ غی نیکوکاری، عدل انصاف تے سُچّا کردار اور اُچّا اخلاق ناں مشرک وی منّیں فر یوہ قرآن شاعری کس راہو سکے!! اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورتِ شعرٰی'' ہے یاہ سورت پاک وی مکّی ہے۔ حضرتِ عبداللہ ابنِ عباسؓ فرمانویں جے پہلاں سورت ''طٰـــہٰ'' نازل ہوئی فِر سورت واقعہ تے فِر یاہ سورت شعرٰی (روح المعانی)۔ سورت طٰـــہٰ غا بارہ ماں یاہ گل پہلاں ہی گذر گئی ہے جے واہ حضرت عمرِ فاروقؓ غا اسلام قبول کرن تیں پہلاں نازل ہوئی تھی اس غو مطلب یوہ ہے جے یاہ سورت پاک اسے واقعہ غے نیڑے نیڑے نازل ہوئی ہے۔ سورت پاک غا پہلا رکوع ماں مشرکاں غا ضِدی پونا غو بیان ہے جے رحمتِ عالم ﷺ تے اِس ہڑک ماں اپنّی جان گالڑ رہیا ہیں جے لوک کس را ایمان قبول کرغے دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں ور مشرک لوک دین ناں ہاسی مخول بنا غے اپنّوں پچھو چھڑکانویں تے نَواں نَواں معجزاں غو مطالبو کریں اس تیں بعد دس رکوع توڑی حضرتس موسیٰؑ، حضرتِ ابراہیمؑ، حضرتِ نوحؑ، حضرتِ ہودؑ حضرتِ صالحؑ، حضرتِ لوطؑ، تے حضرتِ شعیبؑ غا دور غاں کافراں غو ذکر غے یاہ گل سمجھائی ہے جے کافراں غو ضِدی تے نمور پونّوں ہر دور ماں اکّو ہی رہیو ہے ویہہ ہر دور ماں اللہ غا دین غی تے اس غاں نبیاں غی ہاسی مخول ہی بناتا رہیا ہیں تے اسے رانواں نواں معجزاں غو مطالبو کرتا رہیا ہیں ور معجزا تک غے کدے ایمان نیہنہ لیایا جس غو مطلب یوہ ہے جے اگر مکّہ غاں مشرکاں ناں وی انھان غی مانگ غا معجزہ دس دتا جئیں تاں وی یہ ایمان قبول نیہنہ کرسیں بلکہ فِر تے پِشلاں کافراں ہاروں ہی خدا غا عذاب نال ملیا میٹ کردتا جئیں غا۔ اس غے نال نبیاں غا اس ذکر تیں اس گل وی غو پتو لگے جے ہر دور ماں نبیاں غی تعلیم تے انھاں غی دعوت غو انداز و اِکّو تھو اس ماں مشرکاں واسطے یوہ دَبکا بلکہ دَرڑ تے تہمکی وی ہے جے جیکدے ہُنڑ وی تم باز نیہنہ آتا تاں پِشلّاں نافرماناں ہاروں بربادی واسطے تیار رہو تے ایمان آلاں واسطے خوشخبری وی ہے جے جِیت چھیکڑ حق ہی غی وے ہے آخر ماں پوری سورت ور تبصرو کرتاں قرآن غو کلامِ خدا ہونّوں بیان کیّو گیو ہے۔

وَمُقَامًا ۝٧٦ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّيْ لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ ج

تے بسن غی جگہ ہے (۳۴) تم فرمادیو: جے میرا رب ناں تھاری کجھ پرواہ نیہنہ جیکدے تم اس غی عبادت نہ کریں

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ۝٧٧ ع

تم نے تے اس غاں حکماں غو انکار کردتو ہے ہمنڑ اس غی سزا (تمنّاں) پھگتنی ہی پُوے غی (۳۵)

سُوْرَةُ الشُّعَرَآءِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَتَانِ وَّسَبْعٌ وَّعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّاَحَدَ عَشَرَ رُكُوْعًا

سورت شعراء مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں دوسوستائی آیت اور یاراں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالڑ جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

طٰسٓمّٓ ۝١ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ لَعَلَّكَ

(۱) یہ واضحہ کتاب غیں آیت ہیں؛ (اے نبیؐ) تم شاید اس غم ماں

بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ۝٣ اِنْ نَّشَاْ

اپنّی جان ہی گال چھوڑیں غا جے یہ ایمان کیوں نیہنہ لیاتا! جیکدے ہم چاہواں تاں

نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ

ہم انھاں ور اسمان تیں اسی نشانی نازل کردئیاں کہ اس غے اگے انھاں غیں گردن

لَهَا خٰضِعِيْنَ ۝٤ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ

نیویں ہوغے رہ جیں؛ تے انھاں کوڑے اللہ تعالیٰ غی طرفوں جھڑی وی نویں نصیحت

مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ۝٥ فَقَدْ كَذَّبُوْا

آوے یہ اس تیں منہ موڑ ہی لیں؛ انھاں نے چُھوٹھو کہہ دتو ہے

فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝٦ اَوَلَمْ يَرَوْا

ہمنڑ تاولا ہی انھاں غے سامنڑے اس غی حقیقت آجئے غی جس غی یہ ہاسی بناویں تھا (۲) کیوں! یہ زمین در

اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ۝٧ اِنَّ

نیہنہ دیکھتا! کہ ہم نے اس ماں ہر قسم غیں کتنی ہی کاری کاری غیں چیز پیدا کیں ہیں؛ یقیناً

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۸ وَاِنَّ

اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھا ماں بچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک

رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝۹ ع وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰۤى

ع ۹/۵

تھارورب ہی غالب (تے) بچ رحم کرن آلو ہے (۳) تے جسویلے تھارارب نے موسیٰؑ ناں اواز دتی

اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝۱۰ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ؕ اَلَا يَتَّقُوْنَ ۝۱۱

جے تم ظالم لوکاں کوٹے جاؤ ! (یعنی) فرعون غی قوم کوٹے کیوں ! ویہہ لوک ڈرتا نیہنہ !

قَالَ رَبِّ اِنِّيْۤ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ۝۱۲ ؕ وَيَضِيْقُ

موسیٰؑ نے عرض کی : اے میریار با! منّاں ڈر ہے کہ ویہہ منّاں چھُوٹھو کہہ دیں غا ؛ تے میروسینوں

صَدْرِيْ وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِيْ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُوْنَ ۝۱۳

تنگ ہورہیو ہے نالے میری زبان نیہنہ چلتی لہٰذا توں ہارونؑ ور وی (وحی) پہچ

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْۢبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ۝۱۴ ۚ قَالَ

تے میرے اُپران لوکاں غے نزدیک اک جرم وی ہے اس گلوں ہوں ڈروں کہ ویہہ منّاں قتل نہ کر چھوڑیں ؛ اللہ

كَلَّا ۚ فَاذْهَبَا بِاٰيٰتِنَاۤ اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ۝۱۵ فَاْتِيَا

نے فرمایو: بالکل نیہنہ !تم دوئے مھاری نشانئیں لے غے جاؤ ! ہم تھارے ناں سن رہیا ہاں ؛ بس تم دوئے

فِرْعَوْنَ فَقُوْلَاۤ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۱۶ اَنْ اَرْسِلْ

فرعون کوٹے جاؤ! تے تم کہو جے ہم ساراں جہاناں غا پالنہار غا چلایا وا ہاں جے توں بنی اسرائل

مَعَنَا بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ۝۱۷ ؕ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّ

ناں مھارے ناں جان دے (۴) فرعون نے کہیو : کیوں! ہم نے تناں نِکاں ہوتاں نیہنہ پالیو تھو! تے

لَبِثْتَ فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ۝۱۸ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ

توں مھارے کوٹے اپنی عمر غا کئیں سال نیہنہ رہیو ؟ تے تیں اپنوں وہ کم کیو

الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝۱۹ قَالَ فَعَلْتُهَاۤ

جہڑو تیں کیو تھو تے توں بڑو ناشکرو ہے (۵) موسیٰؑ نے فرمایو : ہاں ! وہ کم میرے تیں ہو گیو تھو

(۲) انھاں آیتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں، شرکاں غو جاہل پونوں بیان ہوووہ ہے جے اک پاسے اللہ تعالیٰ نے اپنان حبیب ﷺ ناں اِسو دل عطا کیو جہڑو ہرویلے اس گل ور دُکھیا تے پریشان ہے جے یہ لوک ایمان لیا غے اپناں آپ ناں دوزخ غا عذاب تیں کیوں نیہنہ بچاتا حضرت غو یوہ غم اتنوں زیادہ ہے کہ اللہ پاک آپے فرماوے جے ''خورے تم اس غم ماں اپنی جان ہی گال چھوڑیں غا جے یہ لوک ایمان کیوں نیہنہ لیاتا'' یعنی تمناں انھاں پچھے اتنوں غم کرن غی لوڑ نیہنہ۔ فر فرمایو جے ہدایت تے گمراہی انھاں غا اختیار غیں چیز ہیں نیہنہ تے اللہ تعالیٰ واسطے تے اس ماں وی کجھ اوکھت نیہنہ تھی جے وہ اسمان تیں اِسی نشانی نازل کر دیتو جسناں دیکھتاں ہی ہر اک ایمان لے آتو، ہر ایکن غی گردن نیویں ہو جاتی ور یاہ اس غی حکمت نیہنہ وہ یا ہی چاہوے جے ہدایت تے گمراہی غا دوئے رستا صاف بیان کر دتا جئیں فر آدمی غی مرضی وہ کہڑو رستو نوڑے۔ دوجے پاسے رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں مشرکاں غو نمور پونوں دیکھو جے اللہ رحمٰن جد وی اپنی رحمت ناں انھاں ور کائے نصیحت آلی گل نازک کرے تے انھاں ناں اللہ غو کلام سنایو جئے یہ فٹ اس تیں مُنہ موڑ لیں بلکہ اس ناں چھوٹھ کہہ غے اس غو مخول بنان لگ جئیں خیر! انھان نے آیتاں ناں چُھوٹھیں کہن تے اُن غو مخول بنان غو اپنوں کم کر لیو ہے ہُن تاولاں ہی انھاں غاں کرتوتاں غو نتیجو سامنے آ جئے غو، یہ جس خدائی عذاب غیں ہاسی اُڈانویں بس تاولاں ہی اُس غی حقیقت انھاں غے سامنے آ جئے غی۔

(۳) یعنی جس نے اللہ غیں قدرت غیں نشانئیں تکنیں ویں اس واسطے ہر پاسے نشانئیں ہی نشانئیں ہیں زمین ور ہی غور کر لیو اللہ تعالیٰ مٹی غی اک مٹھی تیں کس را قسم قسم غیں چیز پیدا فرماوے۔ قسم قسم غا اناج، میوا تے بیل بوٹاں غی کسی پھُل کھِلی لا دیئے۔ کیوں! اس ماں اس گل غی نشانی نیہنہ جے اس کائنات غی کنڈ ور اک زبردست طاقت آلی ہستی ہے تے اُسے غی قدرت تے اسے غا حکم ناں یوہ نظام چل رہیو ہے! بے شک اس ماں اللہ غی قدرت غی نشانی ہے ور متا لوک ویہہ ہیں جہڑا کائے گل مننی چاہتا ہی نیہنہ ! انھاں نافرماناں غاں کرتوتاں غو تقاضو تے یوہ ہے جے یہ فٹ ملیا میٹ کر دتا جئیں تے اللہ تعالیٰ ناں اس غی قدرت وی ہے کیونجے وہ ہر چیز ور غالب ہے ور وہ رحیم وی ہے اس گلوں وہ اپنی رحمت ناں مجرماں ناں باز آ جان تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو عطا فرمادئے۔

(۴) حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو قصو اس تیں پہلاں سورت اعراف پارہ ۹ تے سورت طٰہٰ ماں تفصیل ناں گذر گیو ہے اِت وی گل اتوں چھوئی جا رہئی ہے جے جد حضرتِ موسیٰؑ اپنوں ٹبّر لے غے مَدین تیں واپس مِصر آ رہیا تھا رستہ ماں اگ غی لوڑ پئی اور انھاں ناں اک نکّہ ور اگ دِسی تھی جِت جا غے اللہ غی تجلّی غو دیدار ہووو تھو اُتے ہی یاہ وحی نازل ہوئی تھی جے تم فرعون تے اس غی قوم کوٹے جاؤ تے اس ناں خدا غا عذاب تیں ڈراؤ! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے عرض کی جے میرو دل تنگ ہو رہیو ہے یعنی اس کم واسطے میرو سینوں کھول دے نالے میری زبان چلتی نیہنہ توں مِنّاں صاف صاف تقریر کرن غی توفیق عطا فرما تے اس کم ماں حضرتِ ہارونؑ ناں وی میرے ناں کر دے انھاں ناں وی نبوت عطا فرمادے۔ اللہ نے یہ ساریں دعا قبول فرمالیں جس را کہ سورت طٰہٰ ماں ہے۔ اس موقعہ ور حضرت موسیٰؑ ناں وہ قطبی غو قتل یاد آ جئے جس غی وجہ تیں انھاں نے مصر چھوڑیو تھو ویہہ عرض کریں جے منّاں ڈر ہے جے ویہہ کِدے میرو قتل غو پلان نہ بنا لیں۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو اسو کدے نیہنہ ہوسیں تھارے کوٹے میرا دتا وا معجزہ ہیں فر میری مدد تھارے ناں ہے تمناں کوئے خطرو نیہنہ تم جاؤ تے فرعون نا دسّو جے ہوں جہاناں غا پرودگار اللہ غو قاصد ہوں تے رسول ہوں توں بنی اسرائیل ناں میرے ناں جان دے۔

إِذًا وَّأَنَا مِنَ الضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

تے اسویلے ہوں غلطی ماں تھو ؛ فر ہوں تم لوکاں تیں ڈر غے تھارے کوں نس گیو

فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَّجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾

فر میرا رب نے منّاں سمجھ تے علم عطا فرمایو اور منّاں پیغمبراں ماں شامل کر دتو

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ﴿٢٢﴾

تے یوہ وی کوئے احسان ہے جہڑو توں میرے ور رکھ رہیو ہے جے تیں (ساری) بنی اسرائیل قوم غلام بنّائی وی ہے (٦)

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ

فرعون بولیو : جہاناں غو پالنہار کے (چیز) ہے ؟ موسیٰؑ نے فرمایو: وہ اسماناں غو

وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ

تے زمین غو اور جو کجھ انھاں دواں غے بشکار ہے سب غو رب ہے جیکر تم یقین کرن آلا ہیں؛ اس نے اپنے آس پاس غا

حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَآئِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾

لوکاں ناں کہیو : کیوں رے! تم سنتا نیہنہ ! موسیٰؑ نے فرمایو: وہ تھارو وی رب ہے تے تھاراں پشلاں باپ دادا غو وی رب ہے

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِيٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ

فرعون بولیو: (لوکو!) تھارو یوہ رسول جہڑو تھارا در چلایو گیو ہے یوہ تے سدائی ہے ؛ موسیٰؑ نے فرمایو:

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

وہ ہی چڑھدا تے لہندا غو اور انھاں غے بشکار غیاں ساریاں چیزاں غو رب ہے جیکر تم سمجھیں

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ

فرعون نے کہیو : جیکدے تیں میرے تیں سوا کسے ہور ناں معبود بنّایو تاں ہوں تنّاں قید ماں

الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ

سٹ چھوڑوں غو (٧) موسیٰؑ نے فرمایو: پہانویں ہوں تیرے کوڑے کائے واضحہ چیز لیاؤں (تانوی!) فرعون بولیو:

فَأْتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقٰى عَصَاهُ

تاں واہ پیش کرو جیکر تم سچا ہیں ؛ فر انھاں نے اپنّی سوہٹی (زمین ور) سٹّی

(٥) حضرتِ موسیٰؑ اللہ غا حکم غے مطابق فرعون کوڑے پہچ گیا اور اس ناں صاف صاف پیغام دتو مگر فرعون حضرتِ موسیٰؑ غی صاف گل غو سدّ و جواب دینڑ غے بجائے مہنّاں مارن لگ گیو جے کل توڑی توں مھارے بشکار اک ننّو جیئو بچّو تھو ہم تنّاں پالڑ رہیا تھا تے توں اپنّی زندگی غا کئیں سال مھارے کوڑے رہیو تھو ہمنّے تیرے اُپرمُچ احسان کیا ور تیں مھاری ناشکری کی تے واہ کھٹی کی جہڑی کہ تیں کی ! یعنی قبطی ناں قتل کیو فر اج چان چک ہی نبی بنڑ غے کیئاں تیں آ گیو!! فائدو ﴿کٰفِرِینَ﴾ غو ترجموں حضرتِ ابن عباس نے ناشکرو کیّو ہے (ابن جریر)

(٦) حضرتِ موسیٰؑ جواب دیں جے ٹھیک ہے وہ بندو میرے ہتھوں مر گیو تھو، ور میں چتے غے قتل کرن واسطے تے اس ناں مکّو نیہنہ مار یو تھو وہ تے اَن پہالڑ غلطی نالڑ قتل ہو گیو۔ فر تھارا ظلم غا ڈر تیں ہوں ہجرت کر غے مدیَن چلو گیو جت اللہ نے منّاں نبوت تے رسالت عطا فرمائی اور اپنّوں نبی بنّا یو ہنڑ اس ماں تعجب یا حرانگی آلی کہڑی گل ہے ! اور توں کجھ تے شرم کر ! تنّا یاہ گل تے یاد رہئی ہے جے تیں میری پرورش کی تھی ور توں یاہ گل کیوں پُہل گیو جے ہوں تیرے کوڑے پہچیو کس را تھو جے کدے تو میری قوم غا بچاں ناں قتل نہ کرواتو تاں میری والدہ منّاں دریا ماں نہ سٹّتی ہوں تیرے کوڑے وی نہ پہچتو فر میری پرورش غو احسان تے توں میرے اوپر چاہڑرے ور جہڑی ساری بنی اسرائلی قوم تیں غلام بنّائی وی ہے واہ گل تنّاں بسر گئی !

(٧) فرعون تے بڑو سیانّوں بنڑ غے مہنّاں مارے تھو ور حضرتِ موسیٰؑ غا جواب ور وہ ٹاٹرے گیو تے فٹ گل غو موضوع بدلانڑ واسطے انڑ جانڑ بنڑ غے کہنڑ لگو جے رب العٰلمین کے چیز ہے !! جس غی طرفوں تم رسول بنڑ غے آیا ہیں حضرت نے جواب دتو جے یاہ کائے پچھنڑ غی گل ہے ! رب تے وہ ہی ہے جس نے زمین تے اسمانڑ تے ساری کائنات بنّائی۔ فرعون نے اپنّاں لوکاں ناں یاہ پٹی پڑھائی وی تھی جے رب تے ہوں ہی ہوں میرے تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ اس نے آس پاس غا لوکاں ناں تعجب نالڑ کہلیو جے تم سنتا نیہنہ ! دیکھو یوہ منّاں چھوڑ غے کسے ہور ناں رب منّے ور حضرتِ موسیٰؑ نے اس ناں سرت نیہنہ لینڑ دتی تے فٹ فرمایو جے وہ ہی رب ہے جہڑو تھارو وی تے تھارا پشلاں (یعنی باپ دادا) غو وی رب ہے فرعون ناں خطرو ہو گیو جے کدے موسیٰؑ غی گل لوکاں غا دلاں ماں نہ بیں جے ؛ اسگلوں اس نے لوکاں ناں بے وقوف بنّانڑ واسطے کہیو جے یوہ بندو اصل ماں سدائی ہو گیو ہے نعوذ باللہ تاں ہی فاتری وی گل کرے ور نہ میرے تیں بجنڑ ہور کونڑ رب ہو سکے ! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو رب وہ ہے جہڑو لہتا چہڑتا (مشرق مغرب) غو مالک ہے یعنی جہڑو دیہنہ ناں چڑھدا داروں لیا وے لہتا در لے جے اس ماں اس گل در اشارو تھو جے جیکدے توں اپنّاں آپ ناں رب کہ تاں توں لہندا در کڈ لیا اس ور فرعون ٹھٹھنڑ ٹھار ہو گیو اس کولے اس غو کوئے جواب نیہنہ تھو اسگلوں وہ بحث چھوڑ غے جاہل پونّاں ور آ گیو تے تھمکیں دینڑ لگ گیو جے جیکدے تیں میرے تیں سوا کوئے ہور خدا منّیوں تاں ہوں تنّاں قید کر چھوڑوں غو۔ واقعہ ہی فرعونی لوکاں کوڑے قید غیاں تھمکیاں تیں بجنڑ کجھ نیہنہ تھو۔

فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ۝۳۲ وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ

تے واہ چانٙ چک ہی اک صاف اژدھو بنٙ گئی؛ اور اپنٙوں ہتھ کڈیو تے وہ اچانک دیکھنٙ آلاں ناں چٹو

لِلنّٰظِرِيْنَ ۝۳۳ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ ۝۳۴

چمکتو دِسن لگو (۸) فرعون نے اپنٙے کوٙلے غاں مقدماں ناں کہیو: یوہ تے واقعہ ہی ماہر جادوگر ہے

يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ ۝۳۵

یوہ اپنٙاں جادو نالٙ تمنٙاں تھارا ملک تیں کڈ دینٙوں چاہوے؛ ہنٙ تھاری کے رائے ہے؟

قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ۝۳۶

انھاں نے کہیو: اس ناں تے اس غا پہائی ناں (ذری) ٹہل دیو تے شہراں ماں کٹھا کرن آلاٙ پیج دیو

يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ ۝۳۷ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيْقَاتِ يَوْمٍ

جے ویہہ ساراں ماہر جادوگراں ناں تھارے کوٙلے لے آویں؛ فر سارا جادوگر اک معین دن غا مقرر

مَّعْلُوْمٍ ۝۳۸ وَّقِيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ ۝۳۹ لَعَلَّنَا

وقت ماں جمع کیّا؛ گیا تے لوکاں ناں کہیو گیو کیوں! تم کٹھا ویں غا؟ تانجے ہم

نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ۝۴۰ فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ

جادوگراں غا رستہ ور ہی چلاں جیکر ویہہ غالب آ جیں (۹) تے جسویلٙے جادوگر آ گیا

قَالُوْا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ۝۴۱

ویہہ فرعون ناں کہنٙ لگا کہ جے ہم غالب آ گیا تاں ہم ناں انعام تے لبھے غو ناں؟

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ۝۴۲ قَالَ لَهُمْ مُّوْسٰٓى

فرعون نے کہیو: آہو! اور اسویلٙے تے تم میرا خاص درباریاں ماں شامل ہو جیں غا؛ موسیٰؑ نے ان جادوگراں ناں کہیو:

اَلْقُوْا مَآ اَنْتُمْ مُّلْقُوْنَ ۝۴۳ فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوْا

تم نٙے جو کجھ سٹنٙوں ہے سٹ دیو؛ فر انھاں نے اپنٙی رسیں تے سوہٹیں سٹ دتیں تے کہنٙ لگا جے

بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغٰلِبُوْنَ ۝۴۴ فَاَلْقٰى مُوْسٰى عَصَاهُ

فرعون غی عزت غی قسم! بلاشبہ ہم ہی جِتاں غا؛ فر موسیٰؑ نے اپنٙی سوہٹی سٹی

(۸) حضرتِ موسیٰؑ فرمانویں جے توں بحث چھوڑ غے تہمکیاں در کیوں جٙئے میرے کولٙوں اللہ غا پیغمبر ہونٙ غی کائے نشانٙی تے معجزو کیوں نیہنہ منگتو! جیکدے میرے کوٙلے اللہ غی طرفوں صاف معجزو ہے جس ناں تک غے ہر ایکنٙ ناں یقین ہو جٙئے کہ یہ اللہ غا نبی ہیں فر وی توں نمکرے غو؟ تے کیوں! فر وی تیرو یوہ ہی فیصلو رہ غو! فرعون ناں نتیجہ غو کے پتو تھو اس نے کہیو دسّو! جیکر سچا ہیں ور اللہ غی قدرت غی نشانٙی تکتاں ہی ساری آکڑ مٹھی ہو گئی۔

(۹) سوہٹی غو تے ہتھ غا چمکنٙ غو معجزو تک غے فرعون غو لک ٹٹ ہی گیو تھو ور اس نے تاولاٙں ہی سُرت سمھالیٙ تے اک سیاسی چالٙ بنانٙ غی کوشش کی جے کسے را ملک غاں لوکاں ناں موسیٰؑ غے خلاف پہڑ کاؤں فراج غا سیاسی پخنڈ یاں ہاروں ہی اپناں درباری مقدماں تے دوجاں لوکاں ناں کہنٙ لگو جے اصل ماں یوہ بڑو جادوگر ہے تے منٙاں خطرو اپنٙی کرسی غو نیہنہ بلکہ سارا ملک تے ملک غاں بسنیکیاں واسطے خطرو ہے کیوں جے یوہ جادو غا زور نالٙ تمنٙاں ملک تیں کڈ غے اِت قبضو کرنٙوں چاہوے۔ حالانکہ ساری دنیا جانٙے جے کسے جادوگر نے جادو غا زور ور کِدے اک گٹھ زمین ور وی قبضو نیہنہ کیّو۔ خیر! درباری تے سو کر غے درباری ہی وہیں ویہہ اپنٙاں مقدم غے خلاف عقل غی کائے گل کد کر سکیں! انھاں نے کہیو کوئے پرواہ نیہنہ مھارا ملک ماں بڑا بڑا جادوگر ہیں ویہہ سارا کھٹھا کر لیاں فر مقابلہ واسطے اک تہاڑو تے وقت متھ غے لوکاں ماں تماشو دیکھنٙ غو اعلان کر دیاں! تے جد مھارا جادوگر جت غے غالب آ جیں غا اس ویلٙے لوک جادوگراں غے پچھے ہی چلنٙ ور مجبور ہو جٙئیں غا تے موسیٰؑ غی گل کوئے نیہنہ من سیں۔

فَاِذَا هِیَ تَلْقَفُ مَا یَاْفِكُوْنَ (۴۵) فَاُلْقِیَ السَّحَرَةُ سٰجِدِیْنَ (۴۶)

تے واہ چانڑ چک ہی انھاں غا بنڑایا واکوڑ ناں نگلنڑ لگ گئ ؛ اس ور جادوگر سجدہ ماں ڈھہ پیا

قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِیْنَ (۴۷) رَبِّ مُوْسٰی وَهٰرُوْنَ (۴۸) قَالَ

(تے) کہنڑ لگا جے ہم تے جہاناں غا پالنہار ور ایمان لے آیا ؛ موسیٰؑ تے ہارونؑ غا رب ور! (۱۰) فرعون نے کہیو :

اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِیْرُكُمُ الَّذِیْ عَلَّمَكُمُ

تم نے اس ناں من لیّو ! اس توں پہلاں ہی کہ ہوں تمناں اجازت دیتو بلاشبہ یو ہی تھاروہ بڑو ہے جس نے تمناں

السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ لَاُقَطِّعَنَّ اَیْدِیَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ

جادو سکھایو ہے تے تمناں اے ہنڑ ہی پتو لگ جئے غو ؛ ہوں ضرور تھارا ہتھ پیر پُٹھا پاسا تیں

مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُوصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِیْنَ (۴۹) قَالُوْا لَا ضَیْرَ

کپوا چھوڑوں غو تے تم ساراں ناں سولی ور ٹنگاؤں غو ؛ انھاں نے کہیو : کوئے ڈر نیہنہ

اِنَّاۤ اِلٰی رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ (۵۰) اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ یَّغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا

ہم نے تے اپناں رب کونے ہی مڑ غے جانوں ہے ؛ ہم ناں امید ہے کہ مھارو رب مھاریں

خَطٰیٰنَاۤ اَنْ كُنَّاۤ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِیْنَ (۵۱) وَاَوْحَیْنَاۤ اِلٰی مُوْسٰۤی

خطا بخش دئے غو کیونجے ہم ساراں تیں مہرے ایمان لے آیا ہاں (۱۱) تے ہم نے موسیٰؑ ور وحی کی

اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِیْۤ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُوْنَ (۵۲) فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِی

جے تم میراں بنداں ناں راتو رات کڈ لے جاؤ ! بیشک تھارو پچھو کیّو جئے غو ؛ اس ور فرعون نے شہراں ماں

الْمَدَآئِنِ حٰشِرِیْنَ (۵۳) اِنَّ هٰۤؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِیْلُوْنَ (۵۴)

کٹھا کرن آلا پہیج دتا ؛ کہ یہ لوک اک نکی جئی جماعت ہیں

وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ (۵۵) وَاِنَّا لَجَمِیْعٌ حٰذِرُوْنَ (۵۶) فَاَخْرَجْنٰهُمْ

تے یہ ہمناں لہر چاہڑ رہیا ہیں ؛ تے ہم سارا خطرہ آلی جماعت ہاں ؛ چھیکڑ ہم نے ویہہ باغاں بچوں

مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُیُوْنٍ (۵۷) وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِیْمٍ (۵۸) كَذٰلِكَ

تے اماء پانیاں بچوں ؛ اور خزاناں بچوں تے کاری کاری غا گھراں بچوں کڈ چھوڑیا ؛ اسّے راہو وو

(۱۰) باطل حق ناں جتنی دبانڑ غیں کوشش کرے تے سازشاں غا جتناں جانڑ بنٹیں خدا غی قدرت ناں چھیکڑ وہ آپے اپنا بنایا وا جانڑ ماں پھس جئے فرعون غو وی یو ہی حال ہو گیو پہلاں حضرت موسیٰؑ ناں کجھ لوک جانٹیں تھا ہنڑ سارا ملک ماں اک ٹل مچ گئ جے اللہ غا اک سچّا بندا غا مقابلہ ماں جادوگراں نے اپنٹی نہ صرف ہار من لئ بلکہ ویہہ ایمان لے آیا اس راہر اک بندا غا دل ماں ضرور حضرتِ موسیٰؑ ناں دیکھنڑ تے انھاں نانڑ گل کرن تے انھان غی دعوت سُننڑ غی تاہنگ پیدا ہو گئ وہے غی تے فرعون غا ویہ سارا سیاسی پخنڈ جے یوہ تمناں تھارا ملک تیں کڈ چھوڑے غو ہوا ہو گیا وہیں غا۔

(۱۱) فرعون ناں چنگی طرح پتو تھو جے موسیٰؑ مَسیں مدین تیں آیا ہیں تے انھاں غی کِدے جادوگراں نانڑ ملاقات نیہنہ ہوئی، ور فِر وی اس نے الزام لایو جے اصل ماں موسیٰؑ ہی تھارا گُرو تے اُستاذ ہیں ۔ فر وہ حضرتِ موسیٰؑ ناں کجھ نیہنہ کہتو کیونجے انھاں غی سوہٹی تے اس غی نظراں ماں ہے بلکہ تھکی چھڑی اِن نواں نواں مسلماناں ناں دیئے ۔ شائد اُس غو یوہ خیال وہے غو جے یہ نواں نواں مسلمان ہوا ہیں یہ سولیٰ غا تے موت غا ڈر ور ایمان چھوڑ دیں غا ور اُس بد بخت ناں کے پتو تھو جے جس دل ماں ایمان اپنٹوں گھر بنا لئے فر اس ماں ڈر خوف جگّی کوئے جگہ نیہنہ رہتی بلکہ فر اس ناں اِس رستہ غا کنڈا تے تر سول پھلّاں تیں زیادہ ارام دیں تے اِس رستہ ماں جان دیتاں اِس ناں جھڑی لذت آوے واہ جنت ماں جا غے وی نیہنہ بِسرتی رحمتِ عالم ﷺ فرماویں جنت ماں پج غے کوئے بندو واپس دنیا ماں آن غی تاہنگ نیہنہ کرسیں ور شہید شہادت غو مرتبو تک غے تاہنگ کرے غو جے کدے مناں واپس دنیا ماں جانڑ غی اجازت ہو جاتی تاں ہوں دس واری شہید ہو ہو غے فرزندو ہو تو تے شہادت غی لذت حاصل کرتو (بخاری مسلم ملخصًا)

وَاَوْرَثْنٰهَا بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِیْنَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا

تے ہم نے ان چیزاں غا وارث بنی اسرائل بنا چھوڑیا (١٢) تے انھاں نے دیہنہ چڑھتاں ہی بنی اسرائل غو پچھو کیّو ؛ فر

تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰٓی اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ

جسویلے دواں جماعتاں نے اک دوجی ناں دیکھیو موسیٰؑ غاں سنگیاں نے کہیو : کہ ہم تے پغڑ یا گیا ؛ موسیٰؑ نے فرمایو :

كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ﴿٦٢﴾ فَاَوْحَیْنَآ اِلٰی مُوْسٰٓی

بالکل نیہنہ ! یقیناً میرے ناںؔ میرو رب ہے وہ مناں ہُنّیں رستو دس دئے غو ؛ اسویلے ہم نےؔ موسیٰؑ در وحی کی

اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ ؕ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ

جے اپنٔی سوہٹی سمندر ور مارو فر سمندر پھٹ گیو تے پانٔی غو ہر اک حصو بہت بڑا پہاڑ

كَالطَّوْدِ الْعَظِیْمِ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِیْنَ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَیْنَا

ہاروں ہوگیو ؛ تے اُت ہم دوجاں ناں وی نیڑے لے آیا ؛ تے ہم نےؔ موسیٰؑ اور

مُوْسٰی وَمَنْ مَّعَهٗٓ اَجْمَعِیْنَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِیْنَ ﴿٦٦﴾

ان غا ناںؔ غا سارا بچا لیا ؛ فر دوجا ہم نےؔ غرق کر چھوڑیا ؛

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿٦٧﴾

یقیناً اس ماں بڑی نشانٔی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ﴿٦٨﴾ وَاتْلُ عَلَیْهِمْ

تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (١٣) تے (اے نبیؐ) انھاں ناں ابراہیمؑ

نَبَاَ اِبْرٰهِیْمَ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِیْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٠﴾

غو قصو سناؤ ! جسویلے انھاں نے اپناں باپ تے اپنٔی قوم ناں کہیو : جے تم کس چیز غی عبادت کریں ؟

قَالُوْا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِیْنَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ

انھاں نے کہیو : ہم بتاں غی پوجا کراں تے ہم انھاں ور ہی ڈٹ غے بیس گیا ہاں ؛ ابراہیمؑ نے فرمایو : کیوں !

یَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ﴿٧٢﴾ اَوْ یَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ یَضُرُّوْنَ ﴿٧٣﴾

یہ تھاریں اوازسُنیں جسویلے تم انھاں اگے فریاد کریں ؛ یا و یہہ تمناں کجھ نفعو دے سکیں ! یا تمناں کجھ نقصان پہچا سکیں ؟

(١٢) موسیٰؑ اک لمّا عرصہ توڑی فرعونیاں ناں دین غی دعوت دیتا رہیا تے بنی اسرائیل غی آزادی غو مطالبو کرتا رہیا تے فرعونیاں غی وی اللہ غی طرفوں کیئں کیئں طرح ازمائش ہویئں جس غو ذکر سورت اعراف ماں گذر گیو ہے چھیکڑ اک عرصہ بعد اللہ غی طرفوں یوہ حکم آیو جے تم راتو رات بنی اسرائیل ناں لے غے اتوں نِغل جاؤ تے اپنٔا اصلی وطن شام چلیا جاؤ۔ ناںؔ ہی یاہ گل وی دس چھوڑی جے فرعون تھارو پچھو کرے غو ور اللہ تھاری حفاظت فرماوے غو فر یوہ ہی ہووو۔ جد فرعون ناں بنی اسرئیل غا نِغل جانؔ غو پتو لگو اس نے اہلکار پہیج غے فوج کہٹھی کی تے بڑی آکڑ ناںؔ کہنؔ لگو جے یاہ نکی جئی اک جماعت ہے ور یہ لوک کہڑی کہڑی ہمناں رُوہ چڑھاویں حالانکہ ہم اک اِسی بَردم رہنؔ آلی جماعت ہاں جس تیں ساری دنیا ڈرے بس اج انھاں غو کم کر ہی دہیاں غا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس راو یہہ ہم نےؔ سُہنا سُہنا باغاں، اماء پانیاں، خزاناں تے محلّاں تیں اِسا باہر کڈیا جھاں ناں واپس اپنے گہر جانٔوں نصیب نیہنہ ہویو، تے ہم نےؔ اپنٔی قدرت ناںؔ یہ نعمت بنی اسرائیل ناں عطا فرمادتیں۔

(١٣) فرعون اپنٔی بہت بڑی فوج لے غے بنی اسرائیل غے پچُھے دوڑ پیو، اُواں بنی اسرائیل بحر قلزم غے سامنٔے جا بجیا، جیکدے فرعون پچھے نہ ہوتو تاں سمندر غے کہنڈے کہنڈے ٹُر غے کدے نہ کدے رستو نوڑ لیتا ور اچن چیت جسویلے انھاں نے اگے سمندر غیں کانگ تے پچھے فرعون غی فوج ڈِٹھی انھاں غا ہوش اُڈ گیا بڑی گستاخی ناںؔ بنی اسرائیل حضرتِ موسیٰؑ ناں کہنؔ لگا۔ او موسیٰؑ ! ہم تے پغڑے گیا ! حضرتِ موسیٰؑ نے مُچ تسلی تے اطمینان ناںؔ درڑ غے فرمایو !! خدا غی ذات ور پُہروسو کرو۔ اِسی گل کدے نیہنہ ہوسکتی ہوں ایکلّو نیہنہ میرے ناںؔ میرا رب غی مدد وی ہے وہ اے ہُنؔ ہمناں کوئے رستو دِسے غو ایاّں یہ گل ہو رہیں تھیں اُنواں فرعون غی فوج نیڑے نیڑے پہچتی جارہئی تھی۔ بس اس ویلے اللہ غی وحی آ گئی جے تم اپنٔی سوہٹی مبارک سمندر ور مارو ! سوہٹی لگتاں ہی قدرتِ خداوندی ناںؔ سمندر غو سینٔوں اِسراچِر گیو کہ بشکار سمندر غے صاف سُکّی سڑک نِغل آئی تے پانی دُویں پاسیں دو پہاڑیاں یا نکاں ہاروں کھلّو ہوگیو، اللہ غی قدرت فرعونی فوج نے جس کہڑی سُکّو رستو تکیو ویہہ سمندر ماں کُد پیا۔ انھاں بچاراں ناں کے پتو تھو جے یوہ کس واسطے سُکّو ہے حضرتِ موسیٰؑ تے انھاں غا سنگی بنی اسرائیل جسا پار چڑھیا سمندر فِر خدا غا حکم ناںؔ جُڑ گیو تے فرعون اپنٔی ساری فوج سنٔے غرق ہوگیو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جہڑا لوک ایمان لیانٔوں چاہویں انھاں واسطے اس قصہ ماں وی مُچ نصیحت، عبرت تے خدا غی قدرت غیں نشانٔیں ہیں ور لوکاں ماں مَتا ویہہ ہیں جہڑا ایمان قبول کرنٔوں ہی نیہنہ چاہتا اساں نافرماناں ناں خدا ملیامیٹ تے کر سکے کیوں جے وہ سب ور غالب ہے ور یوہ اُس غو فضل تے اس غی مہربانی ہے جے وہ اِساں منکراں ناں وی مہلت دیئے تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو دیئے۔

قَالُوْا بَلْ وَجَدْنَاۤ اٰبَآءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ (۷۴) قَالَ اَفَرَءَيْتُمْ

انھاں نے کہیو: (نیہنہ) بلکہ ہم نے اپݨاں باپ داداناں اسّے راکرتاں دیکھیو ہے؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: تم نے ویہہ

مَّا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ (۷۵) اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ الْاَقْدَمُوْنَ (۷۶) فَاِنَّهُمْ

دیکھیا ہیں جھاں غی تم عبادت کرر ہیا ہیں ؛ تم تے تھارا پشلا باپ دادا؟ میرا تے یہ (سارا)

عَدُوٌّ لِّيْۤ اِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ (۷۷) الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَهُوَ

دشمن ہیں سوائے رب العالمین غے (۱۴) وہ جس نے منّاں پیدا کیّو ہے تے وہ ہی

يَهْدِيْنِ (۷۸) وَالَّذِيْ هُوَ يُطْعِمُنِيْ وَيَسْقِيْنِ (۷۹) وَاِذَا

منّاں راہ دسّے ؛ تے وہ ہی جھڑو منّاں کھوالے تے پیائے ؛ تے جسویلے

مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِ (۸۰) وَالَّذِيْ يُمِيْتُنِيْ ثُمَّ يُحْيِيْنِ (۸۱)

ہوں ماندو ہوجاؤں تاں وہ ہی منّاں شفاء دئے ؛ تے جھڑو منّاں موت دئےغو فر منّاں زندو کرےغو

وَالَّذِيْۤ اَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لِيْ خَطِيْٓـَٔتِيْ يَوْمَ الدِّيْنِ (۸۲)

تے وہ ہی جس توں منّاں یاہ امید ہے جے وہ قیامت غے تہاڑے میریں خطاء معاف فرمادئےغو (۱۵)

رَبِّ هَبْ لِيْ حُكْمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ (۸۳) وَاجْعَلْ

اے میرا رب! توں منّاں علم وحکمت عطا فرماء تے منّاں نیکوکاراں ماں شامل فرمادے ؛ تے پچھے آنؔ

لِّيْ لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِيْنَ (۸۴) وَاجْعَلْنِيْ مِنْ

آلاں ماں میرو نیک ذکر چھوڑ دے ! تے منّاں نعمتاں پَہری جنت غا

وَّرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيْمِ (۸۵) وَاغْفِرْ لِاَبِيْۤ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ

وارثاں ماں شامل فرما ؛ تے میرا باپ ناں بخش دے کیونجے وہ گمراہ لوکاں

الضَّآلِّيْنَ (۸۶) وَلَا تُخْزِنِيْ يَوْمَ يُبْعَثُوْنَ (۸۷) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ

بچوں ہے ؛ تے جس تہاڑے لوک دوبارہ زندہ کیّا جئیں غا منّاں رسوا نہ کریئے ؛ جس تہاڑے نہ مالؔ

مَالٌ وَّلَا بَنُوْنَ (۸۸) اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ (۸۹)

کجھ کم آوےغو تے نہ اولاد! ور وہ (آدمی) کامیاب ہوجئےغو جھڑو اللہ کونے بے روگ دل لے غے آوےغو (۱۶)

(۱۴) حضرتِ موسیٰؑ غا قصہ تیں بعد رحمتِ عالم ﷺ ناں حکم ہورہیو ہے جے تم اپݨی اُمت ناں حضرتِ ابراہیمؑ غو قصو سناؤ! تانجے ویہہ ہر قسم غا شرک تیں کݨی ریہنہ تے شرک غاں روگیاں منداں ناں وی سناؤ! ہوسکے انھاں ناں وی شفا نصیب ہوجئے۔ تے ویہہ شرک غی گندی جھ بچوں نکل غے توحید غا صاف سِدّ ارستہ ور آجئیں۔ حضرتِ ابراہیمؑ نے ساراں تیں مُہرے اپݨاں والدناں تے اپݨاں گھر آلاں ناں توحید غی دعوت دتی تھی جس غو ذکر سورتِ مریم ماں وی پچھے گذر یو ہے، فر انھاں نے وقت غا بادشاہ (نمرود) ناں دین غی دعوت دتی جس غو ذکر تیجا سپارہ غا منڈ ماں سورت بقرہ ماں ہے فر انھاں نے ساری قوم اگے خدا غا دین غی دعوت رکھی جس غو ذکر سورتِ انبیاء ستارھواں سپارہ ماں وی ہویو ہے اِت وی ساری قوم ناں تے خاصکر اپݨاں باپ ناں خدا غی توحید سمجھا رہیا ہیں تے انھاں ناں ہی پچھیں جے دسو! تم کانہہ ناں پوجیں انھاں نے جواب دتو بتاں ناں تے نالؔ ہی یاہ وضاحت وی کی جے ہم نے یہ ڈٹ غے نَوڑیا وا ہیں تے انھاں غو پلّو کسے راوی چھوڑ نیہنہ سکتا حضرت نے فرمایو ذری غور تے کرو جسویلے تم انھاں اگے فریاد لانویں تے دعا کریں یہ تھاری گل سنؔیں ! یا انھاں غی پوجا کرن نالؔ تمنّاں کجھ فائدو وہے۔ یا جیکدے تم انھاں غی پوجا چھوڑ دیں تاں یہ کجھ نقصان پہچا سکیں! صاف گل ہے قوم کونے اِس غو کوئے جواب نیہنہ تھو! اِس گلوں انھاں نے جاہل پوݨا آنؔو وہ جواب دتو جھڑو حضرتِ نوحؑ غا زمانہ تیں لے غے اج توڑی جاہل لوک دیتا آیا ہیں جے ''بس ہم نے اپݨاں باپ دادا ناں اسے را کرتاں دیکھیو ہے'' حضرت نے فرمایو: فر تم گواہ رہیو جے ہوں ان بتاں تیں ابیزار ہوں تے یہ میرا دشمنؔ ہیں ور دیکھو یہ میرو کجھ نیہنہ بگاڑ سکتا۔ یوہ ہی جواب ہر دور غا نبی دیتا رہیا ہیں تے یوہ ہی الحمدللہ اج نبیاں غا وارث دے رہیا ہیں۔ تے باطل معبود نہ کل کسے غو کجھ گما سکیا تے نہ اج کجھ گما سکیں۔

(۱۵) یعنی اک پاسے ویہہ باطل معبود ہیں جھاں ناں کسے چیز غو ذری کجھ اختیار نیہنہ تے دوجے پاسے انھاں صفتاں آنؔو اللہ تعالیٰ ہے جھڑو دنیا جہان غی اک اک چیز غو پالنہار تے رب ہے ہُنؔ آپے فیصلو کرو جے عبادت کس غی ہونؔی لوڑیئے! تے دعا کس کونؔوں منگݨی لوڑیئے۔!

(۱۶) حضرتِ ابراہیمؑ اپݨاں مالک غیں صفت بیان کریں تھا تے گل اِت پچی تھی جے اُسے غی ذات تیں منّاں آس ہے جے وہ ہی میریں نکیں موٹیں خطا بخشے غو۔ اِت پج غے حضرتِ ابراہیمؑ اپݨاں آپ ناں خدا غی بارگاہ ماں سہئ کریں تے دُعا واسطے ہتھ چک لیں۔ جے ربا! توں منّاں نبوت، حکمت تے علم غی دولت عطا فرما تے منّاں اپݨاں نیک بنداں ماں شامل فرمالے۔ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ دعا اپݨی امت ناں وی سکھائی ہے۔ جے ''اے اللہ! توں ہمنّاں اسلام غی حالت ماں زندو رکھ! تے اسلام غی حالت ماں موت نصیب فرما تے ہمنّاں اپݨا نیک بنداں ماں شامل فرمادے'' (ابن کثیر) حضرتِ ابراہیمؑ فِر دعا فرمانویں جے ربا! توں پچھے آنؔ آلاں لوکاں ماں میرو نیک تذکرو جاری کردیئے۔ سبحان اللہ! یاہ دعا کتنی قبول ہوئی اس تیں اندازو لاؤ جے اَج دنیا غی ترے حصہ تیں بدھ آبادی مسلمان، عیسائی یہودی سارا حضرتِ ابراہیمؑ ناں اپݨوں بزرگ منؔیں فر جنت غی نعمتاں واسطے تے اپݨاں والد غی بخشش واسطے دعا کریں کیونجے اجیں انھاں ناں خدا غی طرفوں اس غی مناہی نیہنہ آئی تھی۔ ور بعد ماں جدا انھاں ناں پتو لگ گیو جے میرو باپ کفر ور ہی دنیا تیں رخصت ہوگیو ہے فر انھاں نے وی ابیزاری غو اعلان کر دتو جسرا کہ سورت توبہ آیت-۱۱۴- ماں ہے، فر قیامت غا تہاڑا غو ذکر کر غے جے جت مال اولاد کجھ کم نیہنہ آسیں تے کامیاب وہ ہی وہے غو جس کونے کفر شرک ہر اک عیب تیں پاک دل وہےغو عرض کریں جے مولیٰ! اُس تہاڑے منّاں رُسوا نہ کریئے! سبحان اللہ! یہ بڑاں غیں بڑیں گل ہیں ور نہ ویہہ تے بخشیا بخشایا اللہ غا عالی شان نبی تھا۔

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ

تے جنت پرہیز گاراں واسطے نیڑے آنٔی جئ غی؛ تے گمراہ لوکاں واسطے دوزخ باندے

لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾

کردتی جئ غی؛ تے انھاں ناں کہیو جئ غو جے ویہہ کت ہیں جھاں غی تم عبادت کریں تھا؛

مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾

اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے ؛ کیوں ویہہ تھاری مدد کریں ! یا بدلو لے سکیں ؛

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ

فر ویہہ تے ہور سارا گمراہ لوک منہ پَہار جہنم ماں سٹ دتا جیں غا؛ تے ابلیس غا سارا

أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ

لشکر وی ! (١٧) ویہہ اُت آپس ماں کُہلتا چَھغڑتا کیہنہ غا : خدا غی قسمیں ! ہم

كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾

تے واقعہ ہی صاف گمراہی ماں تھا؛ جدکہ ہم تمناں جہاناں غا رب غے برابر سمجھ رہیا تھا؛

وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾

تے ہم ناں انھاں مجرماں تیں سوا کسے نے گمراہ نیہنہ کیّو؛ ہݨ نہ ہی تے مھارو کوئے سفارشی ہے؛

وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ

تے نہ ہی کوئے سچو دوست ! افسوس ! کدے ہم ناں اک واری فر (دنیاماں) جانٔوں نصیب ہوتو

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ

تاں ہم پکا مومن بݨ جاتا ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں مچ لوک

مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ

ایمان ہی نیہنہ لیا تا؛ بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (١٨) نوحؑ غی قوم نے وی

قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا

رسولاں ناں چھوٹھا کہیو : جسویلٔے انھاں ناں انھاں غا پَہائی نوحؑ نے فرمایو : کیوں !

(١٧) اُپر حساب کتاب غا تہاڑا غی گل آ گئی تھی ہُݨ اُسے تہاڑا غو ذری چھلکا رودسیو جا رہیو ہے جے اُس تہاڑے پرہیز گاراں نیکو کاراں واسطے جنت نیڑے آنٔی جئ غی تاں جے جنت ماں بجݨ تیں پہلاں ہی ویہہ اس غو نظارو کر غے خوش ویں، دوجے پاسے نافرماناں سرکشاں واسطے دوزخ باندے کردتی جئ غی دوزخ انھاں ناں سامنٔے دسے غی جھڑی پَخ پَخ غے انھاں ناں بلا رہئی وہے غی۔ تے گناہگاراں غا دل کم رہیا ویں غا فر انھاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے پچھیو جئ غو جے جن باطل معبوداں ناں تم پوجیں تھا اج ویہہ کت ہیں؟ ویہہ تھاری مدد کیوں نیہنہ کرتا بلکہ ویہہ تے اپݨوں آپ وی نیہنہ بچا سکتا! چھیکڑ گمراہ کرن آلو ابلیس تے اس غو سارو لشکر تے باطل معبود اور انھاں غا یہ سارا پجاری مُنہ مُونہدا اپٹھ اُپر جہنم ماں سٹ دتا جیں غا۔

(١٨) گمراہ کرݨ آلاں مذہبی تے سیاسی کھڑ پینچاں اور انھاں غے پچھے چلݨ آلاں گمراہ لوکاں غو آخرت غو یوہ چَھغڑو قرآن پاک نے کئیں جگھیں بیان کیّو ہے، جد یہ ایکݨ دوجا در دند بشکیں غا تے فر سارا افسوس کریں غا جے اِت نہ کوئے مھارو ہمدرد دوست ہے تے نہ کوئے سِفارشی ہے اور تلٔیں مل مل غے تاہنگ کریں غا جے افسوس کدے ہمناں اک واری فر دنیا ماں جاݨ غی اجازت ہوتی فر ہم پکا نیک بݨ غے آتا۔ ور اُس ویلٔے نہ دنیا وہے غی تے نہ دنیا ماں آݨ غی کسے ناں اجازت لبھے غی اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان آلاں واسطے اس ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانٔی ہیں ور متا لوک ویہہ ہی ہیں جھڑا ایمان لیانٔوں چاہتا ہی نیہنہ۔

تَتَّقُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿۱۰۷﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۰۸﴾
تم (اللہ تیں) ڈرتا نیہنہ! یقیناً ہوں تھارے واسطے امانت دار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تیں ڈروتے میرو کہنو منّوں
وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ
تے ہوں اس ور تھارے کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسّے غے ذمہ ہے جہڑ و ساراں
الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۰۹﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۱۰﴾ قَالُوْۤا اَنُؤْمِنُ
جہاناں غورب ہے؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو! تے میرو کہنو منّوں (۱۹) انھاں نے جواب دتو کیوں ہم
لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿۱۱۱﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِیْ بِمَا كَانُوْا
تھارا ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری تابعداری تے بس گھٹیا لوکاں نے ہی کی ہے؛ نوحؑ نے فرمایو: مناں
یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰی رَبِّیْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۱۳﴾
کے پتو! کہ ویہہ کے کریں؟ انھاں غو حساب تے میرا رب غے ذمہ ہے افسوس! کدے تم سمجھتا؛
وَمَاۤ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۴﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿۱۱۵﴾
تے ہوں موموناں ناں اپنے کولوں دور کرن آلو نیہنہ؛ ہوں تے بس صاف صاف ڈرسنان آلو ہوں (۲۰)
قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ یٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِیْنَ ﴿۱۱۶﴾
انھاں نے کہیو او نوحؑ! کدے تم باز نہ آیا تاں تم پتھر مار مار غے مار دتا جیں غا؛
قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ كَذَّبُوْنِ ﴿۱۱۷﴾ فَافْتَحْ بَیْنِیْ وَبَیْنَهُمْ
نوحؑ نے عرض کی: ربا! میری قوم نے مناں جھوٹھو کہہ دتو ہے ہنڑ توں میرے تے انھاں غے بشکار صاف فیصلو
فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۸﴾ فَاَنْجَیْنٰهُ وَمَنْ
فرمادے تے مناں اور میرے نال غاں موموناں ناں نجات دیدئے؛ فر ہم نے ویہہ تے جہڑا انھاں غے
مَّعَهٗ فِی الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۱۹﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِیْنَ ﴿۱۲۰﴾
ناں پہری وی کشتی ماں تھا بچا لیاّ؛ فر اس توں بعد باقی لوک ہم نے غرق کر چھوڑیا؛
اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ۚ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۱۲۱﴾
یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا؛

(۱۹) ہنڑ کئیاں پیغمبراں غو رلتا ملتا لفظاں ماں ذکر کیو جا رہیو ہے جس غے ذریعہ یاہ گل سمجھائی جا رہئی ہے جے اللہ تعالیٰ اپناں بنداں ور فضل فرما غے ہر دور ماں اپناں پیغمبر چلاتو رہیو ہے ور بد قسمت لوک سدا پیغمبراں ناں یوہ ہی سلوک کرتا رہیا جہڑ و اج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں اج تیں کئیں سو سال پہلاں جد حضرت نوحؑ نے اپنی گمراہ قوم ناں دین غی دعوت دِتی تے انھاں ناں مچ پیار ناں کہیو جے ہوں تھاری ہی بلادری غو تے تھاری جانڑ پشانڑ غو ہاں اللہ نے ہوں پیغمبر بنا غے تھارے کولے چلایو ہوں۔ تے امانت ناں خدا غو حکم صاف صاف تمناں پہچا رہیو ہوں اور دین غی تبلیغ غا اس کم ور تھارے کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اللہ تعالیٰ غے ذمّے ہے جہڑ و آخرت ماں لبھے غو۔ یہ ساریں ویہہ ہی گل تھیں جہڑیں رحمتِ عالم ﷺ مکّہ غاں مشرکاں ناں کہہ رہیا تھا۔ اس قصہ ماں انھاں ناں سنایو جا رہیو ہے جے اِتنی خیر خواہی غے باوجود جس را تم نبی ﷺ غی مخالفت کر رہیا ہیں اسے را حضرت نوحؑ غی قوم غا مقدماں نے وی انھاں غی دعوت غو جواب مخالفت ناں دتو تھو۔

(۲۰) یوہ اعتراض وی بالکل وہ ہی تھو جہڑ و مکّہ غا مشرک مقدم کئیں واری رحمتِ عالم ﷺ غے اگے کر رہیا تھا۔ حضرت نوحؑ غا دور غا مالدار کھڑپینچ تے متکبر مقدم نک چھک غے کیہنہ جے ہم تھارے ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری جماعت ماں ویہہ لوک رلیا ہیں جہڑا مھارے نزدیک نیچ کسب کرنڑ آلا ہیں ہم انھاں غے نال کس را بیہں سگّاں! فر اِنھاں ٹھٹھا والوکاں غا مسلمان بنڑ ناں کے فرق پے گیو؟ کوئے بڑو بندو ایمان لیا تو تاں منتا! حضرت نوحؑ جواب دیں جے مناں اس غی کے لوڑ ہے جے ہوں ایمانڑ آلاں کولوں انھاں غو کسب پچھوں باقی حقیقت ماں اُچو، نیوں کونڑ ہے یوہ تے خدا ہی جانڑے اُسے نے انھاں غو حساب لینڑوں ہے، جت نو یڑا اعملاں ور وہیں غا کسباں ور نیہنہ ہوسیں۔ افسوس! کدے تم یاہ گل سمجھیں خیر! تھاری انھاں گلاں ور ہوں موموناں ناں دور نیہنہ کر سکتو میرو کم تے بس اللہ غو حکم پہچا دینڑوں ہے باقی تم منّیں یا نہ منّیں میرے مَتّے نیہنہ۔

ع ٨ ١٠

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ (١٢٢) كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِيْنَ (١٢٣)

تے بیشک ! تھارورب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (٢١) قومِ عاد نے وی رسولاں ناں چھوٹھا کہیو

اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ هُوْدٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ (١٢٤) اِنِّيْ لَكُمْ

جسویلے انھاں ناں انھاں غا پَہائی ہودؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارا واسطے

رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ (١٢٥) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ (١٢٦) وَمَآ

امانت دار رسولؑ ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں

اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ

اس ور تھارا کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو

الْعٰلَمِيْنَ (١٢٧) اَتَبْنُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ اٰيَةً تَعْبَثُوْنَ (١٢٨) وَ

رب ہے (٢٢) کیوں ! تم ہر اک اچی جگہ ور ہُٹ مُٹ ہی یادگار بنانویں ؛ تے

تَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ (١٢٩) وَاِذَا بَطَشْتُمْ

تم بڑا بڑا محل بنانویں جنھیں تم سدا اتے ہی ریہنہ غا ؟ تے جسویلے تم کسے ناں پکڑیں

بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ (١٣٠) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ (١٣١) وَاتَّقُوا

تاں ظالم بن غے پکڑ لیں ؛ بس تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو؛ تے اس ذات تیں ڈرو

الَّذِيْٓ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ (١٣٢) اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَّبَنِيْنَ (١٣٣)

جس نے تھاری ان چیزاں ناں مدد کی ہے جہڑیں تم جانئیں ؛ اس نے تمناں مال چوکھر تے بچا عطا فرمایا

وَجَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ (١٣٤) اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ

تے باغ اور اماء پانی ؛ منّاں تھارا بارہ ماں اک بڑا سخت دن غا عذاب

يَوْمٍ عَظِيْمٍ (١٣٥) قَالُوْا سَوَآءٌ عَلَيْنَآ اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ

غو ڈر ہے (٢٣) انھاں نے جواب دتو تم پَہانویں نصیحت کرو تے پَہانویں نہ کرو

تَكُنْ مِّنَ الْوٰعِظِيْنَ (١٣٦) اِنْ هٰذَآ اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّلِيْنَ (١٣٧)

مھارا واسطے دوئے گل برابر ہیں ؛ یاہ تے بس پشلاں لوکاں غی اک عادت ہے ؛

(٢١) حضرت نوحؑ غی قوم غا متکبر لوک ایمان کے قبول کرتا ویہہ حضرت نوحؑ غی تبلیغ تیں ہی اک گیا تے حضرتِ نوحؑ ناں ہی ڈرانڑ دبکانڑ لگ گیا جے مُچ گل سنڑ لیں ہُنڑ بس کرو تے جیکدے تم مھارا معبوداں غی مخالفت کرنڑ تیں باز نیہنہ آسیں تاں ہم تمناں پتھر مار مار غے مار دیاں غا حضرتِ نوحؑ وی ساڈا نوں سو سال تبلیغ کر غے قوم تیں مایوس ہو گیا تے دعا واسطے ہتھ چک لیّا جے ربا! میری قوم تے منّاں چھُوٹھو ہی کہہ رہئی ہے لہذا اہُنڑ میرے تے انھاں غے بشکار فیصلو کر دے یعنی نا فرماناں ناں ملیا میٹ فرمادے تے منّاں اور میرے نالّ غاں ایمان آلاں ناں نجات دیدے اللہ تعالیٰ فرماوے فر ہم نے ایمان آلا سارا اک پہری وی کشتی ماں بچا لیا تے باقی ساراں غو بیڑو غرق کر چھوڑیو۔ (اس قصہ غی تفصیل سورتِ ہُود پارہ ١٢ ماں گزر گئی ہے) تے اِس قصہ ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانی ہے ور مُچ لوک ایمان لیانوں چاہتا ہی نیہنہ ، اِس گلوں ویہہ ان قصاں ور بالکل غور نیہنہ کرتا۔ ور اللہ تعالیٰ وی عذاب غی طاقت غے باوجود انھاں ناں توبہ واسطے ہور ہور ٹِہل دیئے کیوں جے وہ مُچ مہربان ہے۔

(٢٢) حضرتِ ہودؑ نے وی بالکل واہی گل پیش کی جہڑی انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ نے اپنٔی قوم ناں کہئی تھی ۔ فائدو:- ان ساراں قصّاں ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے اِس قوم نے ''رسولاں'' ناں چھُوٹھا کہیو حالانکہ ویہہ مخالفت تے اک اپنّاں ہی نبی غی کریں تھا اِس غی وجہ مفسراں نے یاہ بیان کی ہے جے ایکنڑ نبی غی مخالفت اصل ماں ساراں نبیاں غی مخالفت ہے تے مومن ہونڑ واسطے ساراں نبیاں ناں منّوں ضروری ہے۔

(٢٣) قوم عاد جس را کہ پہلّاں کیئیاں جگہاں ور گذریو ہے اک زورا ور تے جابر ظالم قوم تھی پَہاڑاں ناں کپ کپ غے محل بنانّاں انھاں غو روح لگتو روزگار (رغزار) تھو حضرتِ ہودؑ انھاں ناں مال اولاد غیں یہ ہی نعمت یاد کروا کرواغے اللہ تعالیٰ غا شکر در بلاویں تے اللہ غا عذاب تیں ڈراتھمکاءغے اپنٔی اطاعت کرن واسطے فرمانویں نالّ ہی انھاں ناں قیامت غو سخت اوکھو تہاڑو وی یاد کرواویں ور انھاں غاں پتھر دلاں ور حضرت غیں مٹھیں مٹھیں گل کجھ اثر انداز نہ ہوتیں۔

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ (۱۳۸) فَكَذَّبُوْهُ فَاَهْلَكْنٰهُمْ ؕ اِنَّ فِيْ

تے ہم ناں کدے کوئے عذاب نیہنہ ہوسیں؛ القصوا انھاں نے ہوڈؑ ناں چھوٹھو کہہ دتو تے ہم نے ویہہ ہلاک کرچھوڑیا یقیناً اس

ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (۱۳۹) وَاِنَّ رَبَّكَ

ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی

لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ (۱۴۰) كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ الْمُرْسَلِيْنَ (۱۴۱)

غالب (اور) مچ رحم آلو ہے (۲۴) قوم ثمود نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛

اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ صٰلِحٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ (۱۴۲) اِنِّيْ لَكُمْ

جسویلے انھاں غا پہائی صالحؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارے واسطے

رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ (۱۴۳) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ (۱۴۴) وَمَآ

امانت دار رسول ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں

اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ

اس ور تھارے کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں

الْعٰلَمِيْنَ (۱۴۵) اَتُتْرَكُوْنَ فِيْ مَا هٰهُنَاۤ اٰمِنِيْنَ (۱۴۶) فِيْ جَنّٰتٍ

غو رب ہے (۲۵) کیوں ! تمناں ات غی نعمتاں ماں امن ناں چھوڑ دتو جئے غو ؛ باغاں ماں

وَّعُيُوْنٍ (۱۴۷) وَّزُرُوْعٍ وَّنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيْمٌ (۱۴۸) وَتَنْحِتُوْنَ

تے اماء پانیاں ماں ؛ تے فصلاں ماں اور کھجوراں ماں جن غا گچھا سوہل تے چانجاویں؛ تے تم بڈیار

مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا فٰرِهِيْنَ (۱۴۹) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ (۱۵۰)

دسن واسطے پہاڑاں ناں کپ کپ غے مکان بناویں ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو

وَلَا تُطِيْعُوْۤا اَمْرَ الْمُسْرِفِيْنَ (۱۵۱) الَّذِيْنَ يُفْسِدُوْنَ فِي

تے حدوں بدھ جان آلاں غی گل نہ منّوں ؛ جہڑا زمین ماں بغاڑ ہی بغاڑ

الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُوْنَ (۱۵۲) قَالُوْۤا اِنَّمَاۤ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ (۱۵۳)

کریں تے سدھار نیہنہ کرتا (۲۶) ویہہ کہن لگا تھارا ور تے بس جادو ہوگیو ہے؛

(۲۴) سبحان اللہ ! اک پاسے حضرتِ ہودؑ غی واہ اخلاص آلی انسانی ہمدردی تے شفقت تھی جسماں حضرت اپنی جان گال رہیا تھا جے کسے را لوک دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں تے دوجے پاسے قوم غو یوہ تکبر تے یاہ آکڑ ہے جے انھاں ناں کے لاپرواہی ناں جواب دیں کہ تم نصیحت کرو یا نہ کرو ہمناں کجھ فرق نیہنہ پیتو گل منی تے ہمنے ہے نیہنہ کیونجے یاہ کائے نویں گل نیہنہ بلکہ یاہ تے پہلاں تیں ہی عادت رہئی ہے، تے ہر دور ماں کجھ لوک نبی غا ناں ور کھلا ہو غے لوکاں ناں یاہی گل کہتا آیا ہیں۔ ور اج توڑی کسے غو حساب کتاب تے کدے ہووو نیہنہ۔ عذاب غا یہ داڑادوڑا ایویں ہی ہیں۔ نہ ہمناں کدے عذاب وہے غو تے نہ مھاری ٹھاٹھ باٹھ ماں کدے فرق آوے غو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے مُکتی گل یاہ ہے کہ قوم عاد نے وی اللہ غا نبی ناں چھوٹھو کہہ دِتو جس ور چھیکڑ ویہہ وی خدائی عذاب ناں برباد ہوگیا۔

(۲۵) یعنی حضرتِ صالحؑ نے وی اپنی قوم ناں واہ ہی دعوت دتی جہڑی انھاں تیں پہلا نبی دیتا آیا تھا۔

(۲۶) یعنی کیوں ! یہ نعمت سدا تھارے کولے ہی ریہنہ غیں کیوں ! تم یاہ گل سمجھیں جے ہم اللہ غا دین غی تے اس غا نبی غی مخالفت کرتا رانہہ غا تے ہم نا یہ نعمت لبھتیں ریہنہ غیں جھاں ماں تم مست ہیں تے تم پہاڑاں ناں کپ کپ غے صرف اپنی کاریگری تے بڈیار دسن واسطے محل بناویں جسرا جے تم نے سدا اتے ہی رہنوں ہے !! نیہنہ بالکل نیہنہ ! جیکدے تم اپنا کفر شرک تیں باز نہ آیا تاں تم خدائی عذاب ناں برباد ہوجیئں غا تے یوہ سب کجھ اِتے ہی ٹِکیو رہ غو لہٰذا تم میری گل منّوں تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی ماں حدّوں بدھ جان آلا اِن مقدماں غی گل نہ منّو ! جہڑا اپناں کفر شرک ناں زمین ماں فساد پیدا کریں تے سِدّ اکم نیہنہ کرتا۔

مَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۚ فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ

تم تے مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ الاّ ! کوئے معجزو دسو ہاں ! جیکر تم

الصّٰدِقِيْنَ ۝۱۵۴ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ

سچا ہیں (۲۷) صالحؑ نے فرمایو: یاہ اونٹھنی ہے؛ (اک تہاڑے) پانی پیݨ غی اس غی باری ہے تے اک

شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ۝۱۵۵ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ

معین تہاڑے پانی پیݨ غی تھاری باری ہے؛ تے (خبردار) اس ناں پھیڑی نیت ناںؔ ہتھ وی نہ لایو نیہنہ تے تمناں

عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝۱۵۶ فَعَقَرُوْهَا فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ۝۱۵۷

اک بڑا (سخت) دن غو عذاب آپکڑے غو تے انھاں نے اس غیں کھچ کپ چھوڑیں فر پچھتا تا ہی رہ گیا؛

فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ

اس ور ویہہ عذاب نے پکڑ لیّا یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں

اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۱۵۸ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝۱۵۹ ع ۸ ۱۲

مچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ رحم آلو ہے (۲۸)

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطِ ِۨالْمُرْسَلِيْنَ ۝۱۶۰ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ

لوطؑ غی قوم نے رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛ جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی لوطؑ نے

لُوْطٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ۝۱۶۱ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ۝۱۶۲ فَاتَّقُوا

فرمایو: کیوں ! تم ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانتدار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں

اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ۝۱۶۳ وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ

ڈرو ! تے میرا کہنا ور چلو ؛ تے ہوں اس ور تھارا کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگو میرو

اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۱۶۴ اَتَاْتُوْنَ الذُّكْرَانَ

اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے (۲۹) کیوں ! دنیا جہان ماں تم ہی اسا ہیں جہڑا (نفسانی

مِنَ الْعٰلَمِيْنَ ۝۱۶۵ وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ

خواہش واسطے) مڑداں کولے آویں ! تے تھارا رب نے تھارا واسطے جہڑیں تھاریں بیویں پیدا کیں ہیں

(۲۷) حضرتِ صالحؑ غیں گل سُݨ غے دنیا دار لوک جواب دیں جے اصل ماں تھارا اور کسے نے جادو کر چھوڑیو ہے جس ناںؔ تھارو مغز کم نیہنہ کرتو تاں ہی تم فاتریں ویں گل کریں (نعوذ باللہ) نیہنہ تم تے مھارا جسّا اک انسان ہی ہیں فر نبی کسرا ہو سکیں نبی تے کوئے اِسو بندو ہو سکے جہڑو نہ کھئے نہ پیئے نہ اس ناں کم کاج غی لوڑ وہے بلکہ فرشتاں ہاروں ہوا ماں اُڈتو وہے ہُݨ جیکر اَجوں وی تم یوہ ہی دعوو کریں تاں تم کوئے معجزو پیش کرو۔

(۲۸) مشرکاں نے یوہ مطالبو کیو تھو جے تم سچا نبی ہیں تاں اللہ تعالیٰ اگے دعا کروتا نجے وہ پتھر بچوں عجیب قسم غی اونٹھنی کڈ دیئے حضرت صالحؑ نے دعا فرمائی جس ور یاہ اونٹھنی پیدا ہوگئی ور بد قسمت لوک ایمان کد قبول کریں تھا ویہہ حضرتِ صالحؑ ناں ہُݨ جادوگر کہݨ لگ گیا۔ حضرت نے اونٹھنی واسطے پانی پیݨ غی باری مقرر کر چھوڑی کیوں جے اونٹھنی عجیب قسم غی تھی جس ناں تک غے لوکاں غا چوکھر تراہ جئیں تھا حضرت نے اک تہاڑو لوکاں غا مال واسطے تے اک تہاڑو اس اونٹھنی واسطے مقرر کر دتو تے اعلان کر دتو کہ جیکدے تم نے ہُݨ پھیڑی نیت ناںؔ ہتھ لایو یا کھیچل کی تاں یاد رکھو فٹ خدا غو عذاب ٹٹ پیئے غو ور ویہہ لوک باز آݨ آلا کد تھا انھاں نے چھیکڑ اک تہاڑے اونٹھنی غیں کھچ کپ چھوڑیں جس ناںؔ واہ تڑف تڑف غے مرگئی تے ویہہ وی اک خطرناک عذاب ناںؔ ملیا میٹ ہوگیا۔

(۲۹) حضرتِ لوطؑ حضرتِ ابراہیمؑ غا پہتجا تھا جھاں نے حضرتِ ابراہیمؑ غے ناںؔ ہی عراق تیں ہجرت کی تھی اللہ نے یہ شام غا علاقہ ماں ''سدوم'' تے ''عمورہ'' ناں غیں بستیاں در نبی بنا غے چلایا تے انھاں نے وی اپݨی قوم ناں وہ ہی درس دتّو جہڑو صدیاں تیں سارا نبی دیتا آیا ہیں۔

اَزْوَاجِكُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عٰدُوْنَ (١٦٦) قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ

انھاں ناں تم چھوڑ دیں بلکہ تم ہی حدوں بدھ جاݨ آلا لوک ہیں ؛ انھاں نے کہیو : اے لوطؑ ! جیکدے تم باز

یٰلُوْطُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِيْنَ (١٦٧) قَالَ اِنِّيْ لِعَمَلِكُمْ

نہ آیا تاں تم ضرور اتوں کڈ دتا جیں غا لوطؑ نے فرمایو : ہوں تے تھاراکم تیں سخت

مِّنَ الْقَالِيْنَ (١٦٨) ؕ رَبِّ نَجِّنِيْ وَاَهْلِيْ مِمَّا يَعْمَلُوْنَ (١٦٩)

ابیزار ہوں (٣٠) ربا! توں مناں تے میراں گھر آلاں ناں ان غا کم (غا وباݨ) تیں نجات دے

فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗۤ اَجْمَعِيْنَ (١٧٠) ۙ اِلَّا عَجُوْزًا فِي الْغٰبِرِيْنَ (١٧١) ۚ

فر ہم نے ویہہ تے انھاں غا سارا کہر آلا بچالیا ؛ سوائے اک بڈی تیں جہڑی پچھے رہ جاݨ آلاں ماں تھی ؛

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِيْنَ (١٧٢) ۚ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ

فر ہم نے دوجا سارا ملیامیٹ کرچھوڑیا ؛ تے ہم نے انھاں ور خاص قسم غو بدّل برھایو

فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ (١٧٣) اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا

تے ڈرایا جاݨ آلاں ور کسو مندو بدّھل برہیو ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور

كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (١٧٤) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ

ان ماں متا لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (اور)

الرَّحِيْمُ (١٧٥) ع كَذَّبَ اَصْحٰبُ لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِيْنَ (١٧٦) ۖۚ اِذْ

مچ مہربان ہے (٣١) ایکہ آلاں نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛ جسویلے

قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ (١٧٧) ۚ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ

انھاں ناں شعیبؑ نے فرمایو : کیوں ! تم ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانت دار

اَمِيْنٌ (١٧٨) ۙ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ (١٧٩) ۚ وَمَاۤ اَسْئَلُكُمْ

رسول ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں تھارا کوݨ اس ور

عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ (١٨٠) ؕ

مزوری نیہنہ منگو ؛ میرو اجر تے اسے غے ذمہ ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے ؛

ع ٩ ١٣

(٣٠) مڑداں ناݨ بدکاری غو یوہ طریقو دنیا ماں سب تیں پہلاں اسے قوم نے چلایو تھو حضرت لوطؑ انھاں غا ضمیر ناں چھنجوڑیں جے جہڑی بدی دنیا جہان ماں کدے کسے نے نیہنہ کی واہ کرݨ واسطے بس تم ہی رہ گیا ہیں !! فر تم کسّا گندا لوک ہیں اللہ نے بیویاں ناݨ جہڑو حلال طریقو رکھیو ہے تم وہ چھوڑ غے یوہ گندو تے حرام کم کریں : کجھ تے سوچو ! ور چھنجوڑ ناݨ وہ ہی ضمیر جاگ سکے جس ماں کجھ نہ کجھ زندگی وہے تے جہڑو وہے وی مُووؤ وہ کد جاگ سکے ! ان لوکاں غو ضمیر وی سِروں مووؤو تھو بلکہ ویہہ تے گند ناں ہی سُچیا مُوں کیہنہ تھا ویہہ حضرت لوطؑ ناں ہی تھمکیں دَین لگ گیا جے یاہ تے چُپ چِپیتا ہو غے بیٹھا رُھو نیہنہ تے تھارا جساں سُچّاں غو مھاری گندی بستی ماں کے کم ہم تمنّاں اپنی بستی تیں باہر کڈ دیںاں غا حضرتِ لوطؑ نے فرمایو تم سمجھیں یا نہ سمجھیں ہم ہر حال ماں تھاراں ان پہڑاں کرتو تاں تیں سخت ابیزار ہاں۔

(٣١) چھیکڑ حضرتِ لوطؑ نے وی آخری فیصلہ واسطے خدا تعالیٰ غو بُوؤ ٹھکوریو جے خدایا توں مِنّاں تے ایمان آلاں ناں نجات دے غے انھاں ظالماں ناں ملیا میٹ کر دے دعا قبول ہو گئی اللہ غا حکم ناݨ ظالماں غی یہ ساریں بستیں چک غے پُٹھیں کر غے زمین ور پٹاک دتّیں گئیں تے اُپروں پتھراں غی اِسی بَدلا رگی جے انھاں بدکاراں غو ناں نُمو دو دنیا تیں پٹّے گیو ور ایمان آلا سارا اللہ نے اپنّاں فضل ناݨ صاف صاف بچالیّا ہاں ! حضرتِ لوطؑ غی بیوی جہڑی کافرہ تھی واہ بُڈی اُکل جاݨ آلاں ماں شامل ہو گئی تے ساری دنیا نے تک لیو جے جس غی چھولݨ ایمان تے نیک عمل تیں سخنݨ وہے اُس ناں کسے نبی ولی ناݨ رشتو ناطو ہونوں وی کجھ کم نیہنہ آتو۔

اَوۡفُوا الۡكَيۡلَ وَلَا تَكُوۡنُوۡا مِنَ الۡمُخۡسِرِيۡنَ ۚ ﴿۱۸۱﴾ وَزِنُوۡا

تم پورو پورو منّوں تے گھاٹو کرن آلاں ماں نہ ہو جاؤ ! تے ترکھڑی

بِالۡقِسۡطَاسِ الۡمُسۡتَقِيۡمِ ۚ ﴿۱۸۲﴾ وَلَا تَبۡخَسُوا النَّاسَ اَشۡيَآءَهُمۡ

بالکل سدی رکھ غے تولیا کرو ! تے لوکاں ناں انھاں غیں چیز گھٹا غے نہ دیو !

وَلَا تَعۡثَوۡا فِى الۡاَرۡضِ مُفۡسِدِيۡنَ ۚ ﴿۱۸۳﴾ وَاتَّقُوا الَّذِىۡ

تے زمین ماں اتی چکتا نہ پھرو ! تے ڈرو اس ذات تیں جس نے

خَلَقَكُمۡ وَالۡجِبِلَّةَ الۡاَوَّلِيۡنَ ؕ ﴿۱۸۴﴾ قَالُوۡۤا اِنَّمَاۤ اَنۡتَ مِنَ

تمناں تے تھارا تیں پہلی جیاجون ناں پیدا کیّو (۳۲) انھاں نے کہیو تھارا ور تے بس

الۡمُسَحَّرِيۡنَ ۙ ﴿۱۸۵﴾ وَمَاۤ اَنۡتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُنَا وَاِنۡ نَّظُنُّكَ

جادو ہوگیو ہے ؛ اور تم مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ اور ہم تے تمناں بالکل چھوٹھو

لَمِنَ الۡكٰذِبِيۡنَ ۚ ﴿۱۸۶﴾ فَاَسۡقِطۡ عَلَيۡنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ

سمجھاں (۳۳) فر جیکدے تم سچا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا

اِنۡ كُنۡتَ مِنَ الصّٰدِقِيۡنَ ؕ ﴿۱۸۷﴾ قَالَ رَبِّىۡۤ اَعۡلَمُ بِمَا

ٹوٹا برھادیو ؛ شعیبؑ نے فرمایو : تم جو کجھ کریں میرو رب اس ناں خوب

تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۸۸﴾ فَكَذَّبُوۡهُ فَاَخَذَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمِ الظُّلَّةِ ؕ

جانڻے (۳۴) القصو انھاں نے شعیبؑ ناں چھوٹھو کہہ دتو فر ویہہ چھاں آلا تہاڑا غا عذاب نے آپکڑیا

اِنَّهٗ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيۡمٍ ﴿۱۸۹﴾ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ

واقعہ ہی وہ بڑا سخت دن غو عذاب تھو ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے

وَمَا كَانَ اَكۡثَرُهُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ﴿۱۹۰﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الۡعَزِيۡزُ

ور ان ماں متا لوک ایمان نیہہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے)

الرَّحِيۡمُ ﴿۱۹۱﴾ ع ۱۰ ۱۴ وَاِنَّهٗ لَتَنۡزِيۡلُ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ؕ ﴿۱۹۲﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوۡحُ

مچ رحم آلو ہے (۳۵) تے اس ماں کجھ شک نیہنہ کہ یوہ قرآن سارا جہاناں غا پروردگار غو نازل کیّو وو ہے ؛ اس

(۳۲) حضرتِ شعیبؑ مَدینؔ غاں لوکاں در نبی بناؔ غے چلایا گیا تھا انھاں تے وی پہلاں تے اپنی قوم ناں ایمان، توحید تے آخرت غا لیکھا غی تیاری اور خدا خوفی غی واہی دعوت دتی جھڑی ہر دور ماں سارا نبی دیتا آیا ہیں ۔ اس تیں بعد گھٹ مِنّ تولن تے چھل بل ناں اک دوجا غو مال ہڑپ کر جانؔ غی بدی تیں ڈرایو کیو نجے یاہ برائی اِت غاں لوکاں ماں مُچ ہی زیادہ تھی جسرا کہ حضرت لوطؑ غی قوم ماں مڑداں ناں بدکاری غو رواج تھو ۔

(۳۳) غور کرو ! یہ لوک وی بالکل ویہہ ہی اعتراض کر رہیا ہیں جھڑا انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ ، حضرتِ ہودؑ ، حضرتِ صالحؑ غا زمانہ غا لوک کرتا رہیا ہیں اس تیں پتو لگے جے نافرمان لوکاں غی سوچ سدا اک جسی ہی رہئی ہے ۔

(۳۴) حضرتِ شعیبؑ غی شفقت تے پیار آلی نصیحت غا مقابلہ ماں یہ نافرمان لوک لہر ماں آجیئں تے اللہ تعالیٰ غی قدرت ناں بنگارن لگ جیئں کہ جے تم سچّا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا ٹوٹا ٹہا دسو ! حضرتِ شعیبؑ انھاں غا اس جاہل پونا ور وی مُچ اطمینان ناں فرمانویں جے تھارا عمل اللہ غی نظراں ماں ہیں تے اس کفر شرک ور سزا وی اسے نے دیڻی ہے ہُنؔ وہ ہی جانڻے کہ اس نے تھارے ور عذاب کد گھلنو ں ہے ! تے دنیا ماں تھارے ور عذاب آوے غو وی یا سارو حساب آخرت ماں ہی چکانوں ہے یوہ سب علم اسے کوڻے ہے ۔

(۳۵) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے اس قوم نے اسمانی عذاب آپے منگیو تھو جے ’مھارے اپر اسمان غا ٹوٹا ٹہا دسو‘ خدا نے انھاں ور اِسو ہی عذاب نازل کیو پہلاں ست تہاڑا سخت روڑا تے گرمی ہوئی اس تیں بعد اک تہاڑے چانؔ چک اسمان ور گہنا چھَڑ غی اک پُٹھکی دِسی جس غی چھاں انھاں غا گھراں تیں ذری دراڈے ٹہا کا ماں تھی یہ سارا چھانؔ واسطے اس چھَڑ غے ہیٹھ آ گیا جت نیس اک تے انھاں نے آرام کیو ور اس تیں بعد اچن چیت ہی اُس چھَڑ بچوں اگ برہنؔ لگ گئی اسے عذاب ناں ات ’’چھانؔ آلا تہاڑا غو عذاب‘‘ فرمایو گیو ہے (روح المعانی) ور اس قوم ور ترے قسم غا عذاب غو قرآن ماں ذکر ہے اِت چھَڑ بچوں انگارا برہن غا عذاب غو ذکر ہے جد کہ سورت اعراف آیت ۸۸ ماں زمین غا پچھل غو عذاب بیان ہویو ہے تے سورت ہود آیت ۹۴ ماں اک زور غی اسمانی گج تے چینک بیان ہوئی ہے ۔ حافظ ابن کثیر ترے قسم غاں انھاں عذاباں ماں اس را جوڑ بیان فرمانویں جے پہلاں تے انھاں ور اس چھَڑ بچوں انگارا برہیا فر اسمان تیں اک گج تے چینک چڑک ہاروں آئی جس غے ناں ہی زمین ماں پچھل آ گیو جس ناں نیس غی نیس ماں ساراں غو ستھاڑ لگ گیو قرآن نے یہ ترے عذاب کٹھی بیان کیا ہیں ۔

الْاَمِيْنُ (۱۹۳) عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ (۱۹۴)

ناں لے غے روح الامین نازل ہویا ہیں؛ تھارا دل ور (نازل کیّو ہے) تانجے تم ڈرسناںؔ آلا ہوجیں (۳۶)

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ (۱۹۵) وَاِنَّهٗ لَفِيْ زُبُرِ الْاَوَّلِيْنَ (۱۹۶)

صاف عربی زبان ماں؛ تے بیشک اس (قرآن) غو ذکر پہلاں پیغمبراں غی کتاباں ماں وی ہے (۳۷)

اَوَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ اٰيَةً اَنْ يَّعْلَمَهٗ عُلَمٰٓؤُا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ (۱۹۷)

تے کیوں! انھاں لوکاں واسطے یاہ دلیل (کافی) نیہنہ کہ اس ناں بنی اسرائل غا عالم جانڑیں

وَلَوْ نَزَّلْنٰهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِيْنَ (۱۹۸) فَقَرَاَهٗ عَلَيْهِمْ مَّا

تے جے ہم یوہ قرآن کسے عجمی آدمی ور نازل کرتا؛ فر وہ اس ناں انھاں ناں پڑھ غے سنڑاتو تانوی

كَانُوْا بِهٖ مُؤْمِنِيْنَ (۱۹۹) كَذٰلِكَ سَلَكْنٰهُ فِيْ قُلُوْبِ

یہ اس ناں نہ منتا (۳۸) اسّے طرح ہم نےؔ یاہ گل مجرم لوکاں غا دلاں ماں داخل

الْمُجْرِمِيْنَ (۲۰۰) لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ (۲۰۱)

کرچھوڑی ہے؛ یہ اس ور ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں نہ تک لیں؛

فَيَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ (۲۰۲) فَيَقُوْلُوْا هَلْ

تے وہ عذاب انھاں ور اچن چیت ہی آجئے غو کہ انھاں ناں خبر وی نیہنہ ہوسیں؛ اسو یلےؔ کیہنہ غا: کیوں!

نَحْنُ مُنْظَرُوْنَ (۲۰۳) اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُوْنَ (۲۰۴) اَفَرَءَيْتَ

ہم ناں کجھ مہلت لبھے غی؟ (۳۹) فر کیوں! یہ مھارا عذاب واسطے کاہلا ہووا ہیں؛ اچھا! دیکھو تے سہئ!

اِنْ مَّتَّعْنٰهُمْ سِنِيْنَ (۲۰۵) ثُمَّ جَآءَهُمْ مَّا كَانُوْا يُوْعَدُوْنَ (۲۰۶)

جیکدے ہم انھاں ناں کئیں سال زندگی غی عیش دیدیاں؛ فر انھاں ور وہ عذاب آجئے جس غو انھاں نالؔ وعدو کیّو جارہیو ہے؛

مَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يُمَتَّعُوْنَ (۲۰۷) وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ

تاں یاہ عیش کرنی انھاں غے کجھ کم آوے غی! (۴۰) تے ہم نےؔ کائے وی بستی ہلاک نیہنہ کی

اِلَّا لَهَا مُنْذِرُوْنَ (۲۰۸) ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ (۲۰۹) ۹ ع

ور اس واسطے ڈرانڑ آلا چلایا گیا تھا؛ نصیحت (کرن) واسطے؛ تے ہم ظالم نیہنہ ہاں (۴۱)

(۳۶) سورت پاک غا منڈ ماں قرآن شریف غو ذکر تھو تے نالؔ ہی قرآن غا منکراں ناں درڈیو گیو تھو فر بشکار رُچ ساری انھاں قوماں غو ذکر فرمایو جھاں نے خدا غی وحی نیہنہ منّی تے اللہ غا پیغمبراں غی مخالفت کی جس ور و یہہ لوک جھکیڑ خدائی عذاب نالؔ ملیا میٹ ہوگیا ہُنڑ آخر ماں قرآن ہی غا ذکر ور سورت مکائی جارہئی ہے۔ جے یہ اُمی نبی ﷺ جھاں نے کسے کولوں پڑھنوں لکھنوں نیہنہ سکھیو جھاں نے تاریخ غاں ماہراں غی مجلس نیہنہ کی فر یہ صدیاں پرانڑی قوماں غا قصا کس راسُنا رہیا ہیں! اس غو مطلب تے یوہ ہی ہے جے یہ ساریں گل انھاں ناں اللہ تعالیٰ دس رہیو ہے لہذا تھارو یوہ دعوو چھُوٹھو ہے جے حضرت نے قران پلّے تیں بنالیّو ہے۔ نیہنہ! بلکہ یوہ سارا جہان غا پالنہار اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہووو ہے جسناں اللہ غا بڑی بزرگی آلا امانت دار فرشتہ جبرائیلؑ لے غے نازل ہووا ہیں، تے اس غا نازل کرن غو مقصد یوہ ہے تانجے تم اس غے ذریعہ ساری دنیا ناں خدا غی نافرمانڑی تیں ڈرانویں۔

(۳۷) یعنی اے نبی ﷺ تھارا مبارک دِل ور چھڑا قرآن غا مضمون نازل نیہنہ ہووا جھاں ناں تم نےؔ اپنڑاں انداز نالؔ اپنڑی زبان ماں بیان کیّو وہے نیہنہ! بلکہ اس قرآن غو اک اک لفظ وی اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہووو ہے جہڑو صاف واضح عربی بولی ماں ہے جس غو انداز اِسّو رسیلو مِٹھو تے پیارو ہے کہ ساری دنیا رلؔ غے اس جسی اک سورت بلکہ آیت وی نیہنہ بنڑا سکتی، ہاں یاہ بکھری گل ہے جے اِس قرآن غا مُچ سارا مضمون پشلی اسمانڑی کتاباں ماں وی تھا حالانکہ و یہہ عربی ماں نیہنہ تھیں اج و یہہ نصیحت غا مضمون قیامت توڑی محفوظ رکھنؔ واسطے قرآن ماں عربی بولیؔ تے خاص خدائی کلام غا انداز ور نازل ہوگیا ہیں۔

فائدو:- انھاں ہی آیتاں غی وجہ تیں علماء غو اِس ور اتفاق ہے جے قرآن غو مضمون تے اس غا لفظ دوئے چیز خدا غی نازل کی ویں ہیں لہذا کسے دوجی بولڑی ماں قرآن غو ترجموں کر غے یوہ نیہنہ کہیو جاسکتو جے یوہ قرآن ہے بلکہ وہ قرآن غا مفہوم غو اپنڑاں لفظاں ماں ترجموں ہے جس را کہ پشلیں اسمانی کتاباں ماں وی قرآن غیں مُچ ساریں گل تھیں ور اُنھاں کتاباں ناں قرآن نیہنہ کہیو جاسکتو۔

(۳۸) عرب غاں مشرکاں ور بنی اسرائیل غو علمی بڑو دباتھو و یہہ کسے وی علمی گل ناں انھاں کولوں ہی پچھیں تھا تے انھاں غی گل ناآخری گل منڑیں تھا انھاں ناں کہیو جارہیو ہے، جے کیوں! تھارے واسطے یاہ گل سُدّی نیہنہ جے بنی اسرائیل غا عالم اس گل ناں جانڑیں جے یہ نبیؐ تے یوہ قرآن و یہہ ہی ہیں جھاں غو ذکر مھاریاں کتاباں ماں آیو ہے۔ بلکہ حضرت عبداللہ بن سلامؓ تے حضرت سلمان فارسیؓ جیہا کتناں ہی اسرائیلی عالم اسلام قبول کر غے قرآن غا حق ہونڑ غو اعلان کر رہیا ہیں اس تیں بعد کسے ہور دلیل غی کہڑی لوڑ ہے؟ ور گل یاہ ہے کہ انھاں نے تے سچ ناں منڑوں ہی نیہنہ! اج تے یاہ گل کیہنہ جے یوہ قرآن حضرتؐ نے پلّے تیں بنالیو ہے ور چارے قضاء جیکدے یوہ قرآن اسے صاف عربی بولیؔ ماں اِسا بندہ ور نازل ہوتو جس ناں عربی بولیؔ آتی ہی نہ جہڑو کائے ہور بولیؔ بولنؔ آلو ہوتو فر وہ چانڑ چک صاف صاف عربی قرآن پڑھ غے سناتو حالانکہ اس تیں بڑی کہڑی دلیل ہوتی جے اک غیر عربی بندو عربی قرآن سناوے ور یہ اسا بدبخت ہیں جے تاں وی نہ منتا اسے را حضرت ور ہی یوہ قرآن عربی غے بجائے کسے ہور بولیؔ ماں نازل ہوتو جہڑی حضرتؐ نہ جانتا ہوتا تاں وی جھاں نے ایمان نیہنہ لیانڑوں و یہہ نُمکر جاتا۔ جسرا کہ سورت حٰم السجدہ آیت ۴۴ ماں ہے۔

(۳۹) یعنی یہ خدا غا دین غی مخالفت کرتا کرتا تے اس غو مخول تے ٹھٹھّا بنڑا تابنڑا تا اُس آخری گُٹھ ماں پجھ گیا ہیں جتّوں ہُنڑ انھاں غو مُڑنوں ناممکن ہے بلکہ اس را سمجھو جے یوہ کُفر انھاں مجرماں غاں دلاں ماں اللہ غی طرفوں ہی اسرا بڑ گیو ہے جے یہ مجرم اس ویلےؔ توڑی ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں اپنڑی اکھاں نالؔ نہ تک لیں۔ فر تے فٹافٹ ایمان لے آویں غا سگوں لہلکڑیں کڈ کڈ غے بڑی عاجزی نالؔ درخواست کریں غا جے ہمناں ذری اک مہلت دے دیئو ہُنڑ ہم پکّا مومن بنڑ جاں غا ور اس ویلےؔ نہ کسے ناں مہلت لبھے غی تے نہ اس غو ایمان قبول وہے غو۔

اکھیں تک غے تے فرعون جیہا خدائی غا دعویدار متکبر غی وی دو سلوند لگتاں ہی آ کڑ مٹھی ہو گئی تھی ور اس ویلّے غو ایمان اس ناں نہ دنیا ماں غرق ہونْ تیں بچا سکیو تے نہ آخرت غا عذاب تیں۔

(۴۰) یعنی اج تے عذاب غی کاہلی کریں جے وہ آ تو کیوں نیہنہ حالانکہ جے کدے کئیں سالاں تو ڑی اللہ انھاں ناں مہلت دے رکھے تے دنیا غو مال دولت سب کجھ دید یئے فر وی جد عذاب آوے غو اس ویلّے یاہ لمّی عمر تے یوہ مال دولت انھاں ناں کجھ کم نیہنہ آ سیں سگوں اُس ویلّے یہ یاہ گل کیہنہ غا جے یوہ عذاب تے مُچ ہی تاوْلو آ گیو ہے تے یاہ عیش ارام آلی زندگی انھاں ناں اک نیس تیں زیادہ نیہنہ سہئی لگ سیں۔

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيٰطِيْنُ (٢١٠) وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهُمْ وَمَا

تے اس قرآن ناں لے غے شیطان نیہنہ نازل ہووا؛ تے نہ انھاں ناں یاہ گل سوجھے؛ اور نہ ہی

يَسْتَطِيْعُوْنَ (٢١١) اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُوْلُوْنَ (٢١٢) فَلَا

ویہہ اسو کر سکیں ؛ ویہہ تے یقیناً اس غا سنن تیں وی دور رکھیا گیا ہیں (۴۲) تے تم

تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُوْنَ مِنَ الْمُعَذَّبِيْنَ (٢١٣)

اللہ تعالیٰ نالْ کسے ہور معبود غی عبادت نہ کریو؛ نیہنہ تے تم وی انھاں ماں ہو جیں غا جنھاں ناں عذاب وہے غو؛

وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ (٢١٤) وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ

تے تم اپنْاں نیڑے غا رشتید اراں ناں ڈراؤ ! تے جہڑا ایمان آلا تھاری تابعداری کریں تم

لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ (٢١٥) فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّيْ

انھاں واسطے شفقت نالْ اپنْی بانھ کھلیاریں رکھو! فر جیکدے لوک تھاری نافرمانی کریں تاں فرمادیو: جے

بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ (٢١٦) وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ (٢١٧)

ہوں تھاراں کماں تیں بری ہوں ؛ تے تم اسے ور پُہر وسو کر لیو جہڑو زبردست ہے مُچ رحم آلو ہے

الَّذِيْ يَرٰىكَ حِيْنَ تَقُوْمُ (٢١٨) وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ (٢١٩)

جہڑو تمنْاں دیکھے جسو ویلّے کہ تم (نمازماں) کھلاویں ؛ تے سجدا کرن آلاں ماں تھارا اٹرن پھرن ناں وی!

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ (٢٢٠) هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ

بیشک وہ ہی (سب کجھ) سنن آلو جانن آلو ہے (۴۳) کیوں! ہوں تمنْاں دسوں جے شیطان کس ور

تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ (٢٢١) تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ (٢٢٢)

نازل ویں ؛ ویہہ ہر اک کوڑ بنْانْ آلا گنہگار ور نازل ویں

يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ (٢٢٣) وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ

جہڑا (کوڑیں گلاں واسطے) کن لارکھیں تے انھاں ماں متا چھوٹھا ہی ویں (۴۴) اور شاعراں غے پچھے تے

الْغَاوٗنَ (٢٢٤) اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ (٢٢٥)

ویہہ لوک چلیں جہڑا گمراہ ویں ؛ کیوں تم تکتا نیہنہ ! کہ ویہہ (شاعر) ہر اک مدان ماں سر مارتا پھریں

(۴۱) اللہ تعالیٰ فرماوے نہ تے ہم کسے ور ظلم کراں تے نہ ہم الزام اپنْے متھے لیاں بلکہ اج تو ڑی خدائی عذاب نالْ جتنی وی بستی تباہ ہوئیں پہلاں انھاں ماں اپنْاں پیغمبر چلا غے چنگی طرح ایمان غی دعوت دتی فر جنھاں ظالماں نے خدا غا دین غی مخالفت کی ویہہ اپنْاں کرتو تاں ور ملیا میٹ ہو یا تے کسے ناں یاہ گل کہنْ غو موقعو نیہنہ لبھو جے خدا نے ہمنْاں سدھرنْ سمبھلن غو موقعو ہی نیہنہ دتّو۔

(۴۲) اُپر فرمایو تھو جے یوہ قرآن جہاناں غا پالنہار اللہ غو کلام ہے جس ناں حضرتِ جبرئیلؑ لے غے تشریف لیانویں ور مشرک لوکاں ناں گمراہ کرن واسطے کیہنہ ویں تھا جے یوہ قرآن نعوذ باللہ کوئے شیطانی کلام ہے۔ تے دیو جن آ غے یوہ محمد (ﷺ) ناں سکھا جئیں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے نیہنہ! یوہ اللہ غو کلام ہے شیطاناں غو نازل کیّو و نیہنہ فر اس غیں ترے وجہ بیان فرمائیں پہلی وجہ یاہ جے ساری دنیا اس گل ناں جانْے جے شیطاناں غو کم لوکاں ناں گمراہ کرنْوں تے شیطانی کم دسنْاں ہیں ہدایت دینی تے چنگا کم سکھانا نیہنہ فر ویہہ قرآن جسو ہدایت آلو کلام کیوں لیانویں غا۔ کجھ تے شرم کرو! دوجی وجہ یاہ بیان فرمائی جے شیطان تے سارا رلْ غے جیکدے اِسّو کلام بنْانْوں چاہویں تاں وی بنْا نیہنہ سکتا جس غے برابر غی اک سورت دنیا غا سارا انسان رلْ غے نیہنہ بنْا سکتا فر شیطاناں تے جنّاں غی بد دماغ نسل اِس ناں کسرا بنْا سکے۔ تے تیجی وجہ یاہ بیان کی جے شیطان تے اِس غے نیڑے وی نیہنہ لگ سکتا اِس غی حفاظت غا اِسا غیبی انتظام ہیں کہ ویہہ اس غی کائے آیت سُنْ وی نیہنہ سکتا جس را کہ سورت جن ماں انھاں نے آپ یاہ گل منّی ہے۔ فر ویہہ اس ناں نازل کس را کر سکیں۔

(۴۳) نبی پاک ﷺ تے ساری دنیا واسطے قیامت غا تہاڑا تو ڑی نبی ہیں اسے را قرآن وی سارا عالم واسطے ہی ہدایت غو کلام ہے۔ ور رحمت عالم ﷺ ناں حکم دتو جا رہیو ہے، جے تم ساراں تیں مُہرے اپنْاں گہر آلاں ناں تے اپنْاں رشتیداراں ناں اللہ غی نافرمانی تیں ڈراؤ! رحمت عالم ﷺ نے اِس آیت غا نازل ہونْ تیں بعد اپنْاں سارا رشتیداراں غی دعوت کی فر ساراں ناں اللہ تعالیٰ غو یوہ حکم پہچایو ور حضرتِ علیؓ تیں سُوا کوئے حضور ﷺ غا ہتھ ور بیعت واسطے تیار نیہنہ ہو یو فر حضرت نے اپنْی صاحبزادی حضرتِ فاطمہؓ تے اپنْی پھوپھی صفیہؓ تے اپنْا چچا ناں اللہ غو دین پہچایو، فر صفا پہاڑ ور چڑھ غے سارا قریش ناں آلو ماریو تے جد ویہہ آ گیا فر انھاں ناں وی خدا غا دین غی دعوت دتی جس ور ابولہب ملعون نے کہیو" تیرا ور پُوے تیں ہم اِسے گلوں کہٹھا کیا ہاں!" اس ور سورت لہب نازل ہوئی (ابن کثیر) فر اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان جہڑو وی قبول کرے وہ کوئے وی وہے تے کِدے غو وی وہے اس نالْ شفقت تے مہربانی غو سلوک کرو۔ تے تھاری مخالفت جہڑو وی کرے اس غاں کمّاں تیں ابیزاری غو اعلان کر دیو تے کسے غو کجھ ڈر خوف نہ رکھو بس اللہ تعالیٰ غی ذات ور پُہر سو کرو وہ سب ور غالب وی ہے تے مُچ مہربان وی ہے اُس غی نظرِ کرم ہر ویلّے تھارے نالْ ہے پہانویں تم ایکلّا ویں تے پہانویں تم اپنْاں نمازی سنگیاں غی دیکھ پہال کرتا ویں وہ سب کجھ سُننْ آلو تے جاننْ آلو ہیوہ آپے تھاری حفاظت فرماوے غو۔

(۴۴) یعنی نبی ﷺ ور شیطان وحی لے غے نیہنہ آتا حضرت کوٚنے قرآن لے غے حضرت جبرئیلؑ آویں ہاں! جیکدے تم اسے گل غو پتو کرنٚو چاہویں جے شیطان کس کوٚنے آویں تے ویہہ کے لے غے آویں تاں سنٚو! شیطان تے غیب غی خبر دسنٚ غا دعویداراں، بدمعاشاں چھوٹھاں تے گنہگاراں، کاھناں، رملیاں، نجومیاں کوٚنے آویں جہڑا عرب ماں جگہ جگہ غیب غی خبراں غا ناں ور لوکاں غا گوجا صاف کرن واسطے بیٹھا ریہنہ ویہہ اخلاق ماں ساراں لوکاں تیں پہیڑا تے بدنام ویں غیب غی خبراں غا ناں ور کوڑ بلکہ پُھوھڑ مارتاں تھکتا نیہنہ۔ ہر ویلٚے شیطاناں تے جناں در کن لا رکھیں جے خورے کِدے تیں کائے گل لبھ جئے تے ویہہ جن شیطان وی اسے لوڑ ماں ریہنہ جے کِدے کائے گل لبھ جئے فر ویہہ جن اس ایکنٚ گل ناٚں سو کوڑ رلا غے انھاں ناں سناویں تے ویہہ اس ماں ہور سو کوڑ رلا غے لوکاں ناں سناویں جے یہ غیب غیں خبر ہیں تے لوکاں غا گوجا گُتریں جدکہ رحمت عالم ﷺ غی سچائی، امانت داری، اُچا اخلاق تے سُچا کردار ناں سجنٚ تے دشمن وی مننٚ ور مجبور ہیں تے قرآن جہڑی گل غی خبر دیئے واہ سویرا غی لوء ہاروں سچی ثابت وہے فر کہڑو ظالم کہہ سکے جے یوہ شیطانی کلام ہے۔

(۴۵) کجھ لوک یاہ تہمت وی لانویں تھا جے رحمت عالم ﷺ اصل ماں شاعر ہیں تے یوہ قرآن شاعری ہے انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے کُجھ تے شرم کرو! تمنٚے عرب ماں شاعر تے شاعراں پچھے ٹرن آلاٚ، انھاں غی صفت کرن تے شاعراں غو کلام پڑھنٚ آلاٚ لوک نیہنہ تکیا! کیوں! تم نیہنہ جانتا جے شاعراں پچھے ٹُرنٚ آلاٚ تے شاعری کرن آلاٚ گمراہ قسم غا لوک ویں جدکہ رحمت عالم ﷺ غی اطاعت کرن آلاٚ اور قرآن پڑھنٚ آلاٚ تے تھارے نزدیک وی سب تیں زیادہ متّقی، پرہیزگار تے سُچا کردار غا مالک ہیں فر تم شاعراں ناں نیہنہ تکتا کہ انھاں غو نہ کوئے موضوع وہے تے نہ مقصد۔ بس کِدے کِدے غی گل تے کِدے کِدے غی گل! جس غی صفت کرن لگا اس ناں اسمان ور چاہڑ چھوڑیں تے جس غی سٹھ بنانٚ لگیں اُس ناں زمین ماں لاہ چھوڑیں کدے کِدے ٹکر ماریں تے کدے کِدے! نعوذ باللہ قرآن پاک ماں اسی کائے گل ہے؟ یوہ ے ساراں انساناں ناں صاف صاف تے واضہ لفظاں ماں ہدایت تے کامیابی غا صاف سِدا رستہ در بلاوے تے سب تیں بڑی گل یاہ کہ شاعر لوکاں ناں ویہہ گل کیہنہ جتھاں ور آپ عمل نیہنہ کرتا ویہہ گلاں غا شیر تے کم غا گِدّڑ ویں۔ جد انھاں غا شعر پڑھو تے اس را لگیں جے خورے کوئے بہٹ بڑو بزرگ وہے ور جد انھاں غا کرتوت تکّو تے شیطان ناں وی شرم آ جئے غالب بچارا نے اپنا باراماں آپے بڑی سُہنی گل کہئی ہے۔ یہ مسائل تصوف اور تیرا بیان غالب۔ ہم تجھے ولی کہتے گر نہ بادہ خوار ہوتا۔ مشرکاں نا پچھیو جا رہیو ہے کیوں! تم شاعراں غاں کرتوتاں ناں رحمت عالم ﷺ غا سچّا کردار ناٚں جوڑ سکیں! کدے نیہنہ بلکہ تم آپے انھاں ناں چالی سال توڑی ''مچ سچا'' تے ''مچ امانتدار'' کہتا رہیا ہیں فر اج شاعر کہڑا مُنہ ناٚں کیہنہ!۔

(۴۶) یعنی اصل ماں شاعراں غا کم تے شاعراں غے پچھے چلنٚ آلاٚ لوک اُسے قسم غا ویں جہڑا اُپر بیان ہویا ہیں ور ویہہ مومن شاعر جہڑا نیک عمل کرتا ویں تے اللہ تعالیٰ غو ذکر وی خوب کرنٚ آلاٚ ویں فر شاعری وی کافراں مشرکاں غا جواب ماں اس ویلٚے کریں جد پہلاٚں کافراں نے اپنٚی شاعری ماں اسلام غی تے مسلماناں غی مخالفت کر غے انھاں ور ظلم کیّو وو ہے فر ویہہ کافراں غی شاعری غو جواب دیں، اسلام غی صفت کریں رحمت عالم ﷺ غیں صفت تے اللہ غی حمد بیان کریں۔ نیکی غی ترغیب دے غے لوکاں نا بدی تیں روکیں جنت دوزخ غا حالات بیان کر غے آخرت غا لیکھا تیں ڈرانویں۔ جہاد غا ترانہ لکھ غے مجاہداں غو دل بدھانویں۔ ویہہ اس را غا نیہنہ ہوتا۔ نہ انھاں غی شاعری غو وہ حکم وہے نہ انھاں پچھے چلنٚ آلاٚ گمراہ ویں، جس را کہ صحابہؓ وی جہاد غا موقعہ ور تے کافراں غی مخالفت غا جواب ماں شاعری کریں واتھا، ور یہ ساریں گل اگلا جہان ماں ہی باندے آویں غیں یکون کسی شاعری کرے تھواُت ظالماں ناں پتو لگ جئے غو جے اج انھاں نے کت جانٚوں ہے۔

تمت سورت شعراء غی تفسیر اللہ غا فضل تے احسان ناٚں اج اپریل ۲۰۰۱ء مطابق ۶ محرم ۱۴۲۱ھ نبوی ناں اتار غے تہاڑے دیگر غی نماز تیں بعد زندان مرکزی کوٹ بھلوال جموں ماں پوری ہوئی۔

وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ٢٢٦ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

تے ویہہ، ویہہ گل کیہنہ : جتھاں ور عمل نیہنہ کرتا (۴۵) ور ویہہ لوک جہڑا ایمان لیایا

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ

تے انھاں نے چنگا عمل کیّا تے اللہ تعالیٰ غو خوب ذکر کرتا رہیا اور انھاں نے اپنٚے اپر ظلم ہونٚ تیں بعد

بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ۭ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ

بد لو لیّو تے ظلم کرن آلاٚں ناں تاوٚلاں ہی پتو لگ جئے غو جے ویہہ

مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ٢٢٧ ع

ع ١١ ٣٦ ١٥

کہڑی جگہ مڑ غے جیں غا (۴۶)

سُوْرَةُ النَّمْلِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلٰثٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّتِسْعُوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت نمل مکی ہے تے ﴿شروع اللہ غا ناں ناٚں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلٚو ہے﴾ اس ماں تریانویں آیت ہیں

طٰسٓ ۟ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ١ هُدًى

(۱) یہ قرآن غیں تے اک واضحہ کتاب غیں آیت ہیں ؛ مومناٚں

وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ٢ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ

واسطے ہدایت تے خوشخبری ہے ؛ جہڑا نماز قائم کریں ؛

وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ٣ اِنَّ

تے زکوٰۃ ادا کریں اور آخرت ور یقین رکھیں ؛ بیشک

الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ

جہڑا لوک آخرت ناں نیہنہ منتا ہم نٚے انھاں غا عمل انھاں غی نظراں ماں سوہنا بنا غے دسیا ہیں

فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ٤ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْۗءُ

فر ویہہ پہمل پُہوسا کھاتا پھر رہیا ہیں ؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں جتھاں واسطے مچ پہیڑو

الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ٥

عذاب ہے تے آخرت ماں اسا لوک ہی گھاٹا ماں ریہنہ غا

وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ عَلِيْمٍ ۝٦ اِذْ

تے بیشک تمنّاں یوہ قرآن اس غی طرفوں دتو جا رہیو ہے جہڑو وڈّو حکمت آلٓو علم آلٓو ہے (۲) (یاد کرو) جد

قَالَ مُوْسٰى لِاَهْلِهٖۤ اِنِّيْۤ اٰنَسْتُ نَارًا ؕ سَاٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِخَبَرٍ

موسیٰؑ نے اپنّاں گھر آلاّں ناں کہیو تھو مناّ اگ دسی ہے؛ ہوں ہنؔ ہی اُتوں تھارے کوٹے کائے خبر لے آؤں غو

اَوْ اٰتِيْكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ۝٧ فَلَمَّا جَآءَهَا

یا ہوں تھارے واسطے کوئے تخُتو انگارو لے آؤں غو تانجے تم اگ سیک سکیں (۳) فر جسو یلٓے ویہہ اُت آیا

نُوْدِيَ اَنْۢ بُوْرِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ وَسُبْحٰنَ

اواز آئی جے بابرکت ہے وہ جہڑو اس اگ ماں ہے تے جہڑا اس غے آسیں پاسیں ہیں؛ تے پاک ہے

اللّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٨ يٰمُوْسٰۤى اِنَّهٗۤ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٩

اللہ تعالیٰ جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے؛ اے موسیٰؑ بیشک ہوں ہی اللہ ہوں غالب (تے) حکمت آلٓو (۴)

وَاَلْقِ عَصَاكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا

تے تم اپنٓی سوہٹی (زمین ور) سٹ چھوڑو؛ فر جد انھاں نے سوہٹی ناں سپ ہاروں ہلتاں دیکھیو ویہہ کنڈ پھیر غے نس پیا

وَّلَمْ يُعَقِّبْ ؕ يٰمُوْسٰى لَا تَخَفْ ۫ اِنِّيْ لَا يَخَافُ لَدَيَّ

تے پٹّاں مڑ غے تکیو وی نیہنہ؛ (حکم ہووو) اے موسیٰؑ ڈرو نہ؛ یقیناً رسول میری بارگاہ ماں

الْمُرْسَلُوْنَ ۝١٠ ۖ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْٓءٍ

ڈریا نیہنہ کرتا؛ ور جس نے ظلم کیّو وہے فر جے وہ بدی تیں بعد اس ناں نیکی نالؔ بدل چھوڑے

فَاِنِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝١١ وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ

تاں تے ہوں بخشنؔ آلٓو مچ مہربان ہوں (۵) تے اپٹوں ہتھ گلماں ماں رکھو وہ کسے بیماری تیں

بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۫ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ

بجنؔ چٹو چمکیلو ہو غے نکلے غو؛ تے نؤں معجزا لے غے فرعون تے اس غی قوم کوٹے

وَقَوْمِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ۝١٢ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا

جاؤ! واقعہ ہی واہ بڑی نافرمان قوم ہے؛ ور جد مھاریں یہ اکھ اگاڑن آلٓیں نشانئیں انھاں

(۱) آیت ۱۸ ماں حضرتِ سلیمانؑ غو "نمل"، یعنی کیڑیاں غا علاقہ تیں گذرن تے کیڑیاں غی گل سمجھن غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں "نمل" ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں ایکنؔ جگہ کیڑیاں غو ذکر آیو ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے مفسر حضرات اس غا مضمون تیں اندازو لانویں جے یاہ سورت پاک سورتِ شعرٰی غے نالؔ نالؔ ہی اس تیں بعد نازل ہوئی ہونی، مُنڈ غیں چھ آیتاں ماں قرآن پاک غی عظمت بیان ہوئی ہے جے یاہ واہ ہدایت آلٓی کتاب ہے جس غے ذریعہ ایمان آلاّں ناں دنیا تے آخرت ماں کامیابی تے جنت غی خوشخبری ور جہڑا لوک آخرت غا حساب کتاب تے اپناں مالک غی عدالت ماں کھلا ہونؔ ناں منّٔ واسطے تیار ہی نیہنہ اساں بدنصیباں ناں یاہ کتاب جہنم غا عذاب تیں ڈراوے۔ فر آیت ۱۴ توڑی حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو مختصر جیہو قصو ذکر کیو گیو ہے جسماں یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے تکو! جہڑا لوک اپنٓی حکومت، طاقت، دولت وغیرہ ور گُھمنڈ کریں بڑیار دسیں ویہہ چھیکڑ خدائی عذاب نالؔ کس را تباہ تے برباد ویں۔ فر آیت ۴۴ توڑی حضرتِ داؤدؑ تے حضرتِ سلیمانؑ غی شانِ حکومت غو ذکر کر غے یاہ گل سمجھائی ہے کہ جے حکومت، طاقت، تے دولت اللہ غی معرفت تے نبوت آلا علم نالؔ ملے فرمہارا نیک بندا اپنٓی حکومت تے طاقت ناں کس را اللہ غا رستہ ماں لانویں کس را اس غا شکرگزار بنؔ غے ریہنہ! اگے آیت ۵۸ توڑی حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہویو ہے جے دیکھو! اللہ غا نافرمان لوک کس را ملیا میٹ ویں آخر ماں اللہ تعالیٰ غی توحید تے آخرت غو یقین پیدا کرن آلٓیں کجھ گل بیان فرما غے قرآنِ پاک غی سچائی غو اعلان فرمایو ہے، تے یاہ گل بیان کی ہے جے قرآن غا سچا مُچا خدائی کلام ہونؔ غیں نشانئیں اگے وی بیان ہوتی ریہنہ غیں۔

(۲) سورت پاک غو تعارف کرایو جا رہیو ہے جے یہ آیت اللہ غی اس کتاب غیں آیت ہیں جہڑی بالکل واضحہ ہے اس ماں اللہ غی توحید تے شرک اور آخرت غی جزا سزا غیں ساریں گل کھول کھول کے بیان کر دتی گئیں ہیں۔ یاہ کتاب نیوں تے ساری دنیا واسطے ہے ہی ہدایت کھٹنؔ غو ذریعو ہے ور اس تیں ہدایت نصیب بس انھاں ناں ہی وہے جنھاں ناں آپ ہدایت ور چلنؔ غی تاہنگ وہے، اسا لوک ہی ایمان قبول کریں، تے فر نماز قائم کر غے نالٓے زکوٰۃ ادا کر غے اپناں ایمان غو عملی ثبوت پیش کریں۔ تے ویہہ آخرت غا حساب کتاب جزا سزا ور یقین رکھیں اساں خُوش نصیباں ناں قرآن دنیا آخرت ماں کامیابی غی خوشخبری دیئے انھاں نیک بختاں غا مقابلہ ماں جہڑا لوک آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتا انھاں ناں اس قرآن ور وی ایمان نصیب نیہنہ ہو تو بلکہ انھاں ناں تےِ اپناں پہیڑا کرتوت ہی چنگا لگنؔ لگ جیں، تے یہ گمراہی ماں ہی پہملنؔ پہُو سو کھاتا ریہنہ، تے اسے گمراہی ماں ہی انھاں غی موت آ جے اس را چھیکڑ آخرت غو مچ پہیڑو عذاب انھاں غا حصہ ماں آوے تے یہ کہاٹا ماں رہ جیں ان گلاں غا بیان تیں ثابت ہو گیو جے یوہ قرآن یقیناً اس ذات غی طرفوں رحمتِ عالم ﷺ ور وحی ہو رہیو ہے جہڑو سب کجھ جانٹنؔ آلٓو تے حکمت آلٓو ہے۔

(۳) یاہ اس ویلٓے غی گل ہے جد حضرتِ موسیٰؑ مدین تیں واپس مصر آ رہیا تھا۔ انھاں غے نالؔ انھاں غو ٹبر وی تھو تے رستہ ماں ویہہ طور پہاڑ غے نیڑے رات غے ویلٓے گھبار اندھیرا ماں رستو پُہل گیا تھا نالؔ ہی گھر آلاّں ناں ٹھنڈ وی لگ رہئی تھی اس ویلٓے انھاں ناں ذری درا ڈے پہاڑ ور اک جگہ اگ دسی ویہہ اسے اگ واسطے اپناں گھر آلاّں ناں فرمانویں جے تم ذری اتے ہی اڑکو ہوں رستہ غو پتو کر آؤں، یا گھٹوں گھٹ اگ غو اک تخُتو انگارو ہی لے آؤں۔

(۴) حضرتِ موسیٰؑ جسو یلٓے اگ غے کوٹے پجیں، اتوں غیبی آواز آوے جے برکت آلٓی ذات ہے اس غی جہڑو اس اگ غے اندر ہے یعنی یاہ اگ نیہنیہ بلکہ یوہ تے اللہ غا نور غو

مُبۡصِرَةً قَالُوۡا هٰذَا سِحۡرٌ مُّبِيۡنٌ ۝١٣ وَجَحَدُوۡا بِهَا

کوئے پجیں کہنؔ لگا جے یوہ تے باندے باندے جادو ہے ؛ تے ویہہ ظلم اور گھمنڈ غی

وَاسۡتَيۡقَنَتۡهَاۤ اَنۡفُسُهُمۡ ظُلۡمًا وَّعُلُوًّا ؕ فَانۡظُرۡ كَيۡفَ

وجہ تیں انھاں تیں نمکر گیا حالانکہ انھاں ناں اپݨاں دل ماں یقین ہوگیو تھو فر تک لیو فساد

كَانَ عَاقِبَةُ الۡمُفۡسِدِيۡنَ ۝١٤ وَلَقَدۡ اٰتَيۡنَا دَاوٗدَ

کرن آلاں غو انجام کسو ہووو (٦) تے ہم نے داؤدؑ اور سلیمانؑ

وَسُلَيۡمٰنَ عِلۡمًا ۚ وَقَالَا الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡ فَضَّلَنَا عَلٰى

ناں یقیناً علم عطا فرمایو تھو تے انھاں دواں نے کہیو : شکر ہے اللہ تعالیٰ غو جس نے ہم ناں

كَثِيۡرٍ مِّنۡ عِبَادِهِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ۝١٥ وَوَرِثَ سُلَيۡمٰنُ دَاوٗدَ

اپݨاں ایمان آلاں مچ ساراں بنداں ور فضیلت دتی ہے (٧) تے سلیمانؑ داؤدؑ غا خلیفہ بݨیا

وَقَالَ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمۡنَا مَنۡطِقَ الطَّيۡرِ وَاُوۡتِيۡنَا مِنۡ

اور انھاں نے فرمایو : لوکو ! ہم ناں پکھیرواں غی بولی سکھائی گئی ہے تے ہم ناں ہر

كُلِّ شَىۡءٍ ؕ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الۡفَضۡلُ الۡمُبِيۡنُ ۝١٦ وَحُشِرَ

اک چیز عطا ہوئی ہے واقعہ ہی یوہ تے اس غو صاف صاف فضل ہے (٨) تے

لِسُلَيۡمٰنَ جُنُوۡدُهٗ مِنَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ وَالطَّيۡرِ

سلیمانؑ واسطے انھاں غو لشکر جمع کیّو گیو ؛ جنّاں غو ، تے انساناں غو ، تے پکھیرواں غو ؛

فَهُمۡ يُوۡزَعُوۡنَ ۝١٧ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَتَوۡا عَلٰى وَادِ النَّمۡلِ ۙ

تے انھاں غیں کنّی کنّی پلٹنؔ بݨائی جیں تھیں ؛ ات توڑی کہ جسویلے ویہہ کیڑیاں غا مدان ماں پجیا

قَالَتۡ نَمۡلَةٌ يّٰۤاَيُّهَا النَّمۡلُ ادۡخُلُوۡا مَسٰكِنَكُمۡ ۚ لَا

ایکنؔ کیڑی نے کہیو : او کیڑیو : تم اپݨاں اپݨاں کھنڈاں ماں بڑ جاؤ ! کِدے

يَحۡطِمَنَّكُمۡ سُلَيۡمٰنُ وَجُنُوۡدُهٗ ۙ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُوۡنَ ۝١٨

سلیمانؑ تے انھاں غو لشکر تمنّاں چتھ نہ چھوڑے اور انھاں ناں پتو وی نہ لگے ؛

اک چھلکارو ہے تے اگ غی تجلی نالؔ ہی حضرتِ موسیٰؑ ور وی برکت نازل ہونؔ غی خوش خبری سنائی جئے کہ جھڑا اس اگ غے آسیں پاسیں ہیں ویہہ حضرتِ موسیٰؑ ویں یا فرشتہ ویں سارا ہی با برکت ہیں یوہ اصل ماں اک طرح غو سلام تھو، ممکنؔ ہے اس پہلی غیبی اواز نالؔ حضرتِ موسیٰؑ ڈر گیا ویں جے یاہ اواز کسی ہے اس گلوں نالؔ ہی تسلی واسطے یاہ دوجی آوز آئی جے اے موسیٰؑ ہوں ہی تے اللہ تعالیٰ ہوں تے یاہ میرا نور غی تجلی ہے تے یاہ غیبی اواز میری ہی طرفوں آوے لگی لہٰذا تم کھبرایو نہ۔

(۵) جس ویلے حضرتِ موسیٰؑ ناں یقین ہوگیو جے یاہ اللہ غی تجلی ہی ہے فر وحی آئی اے موسیٰؑ تھارا سجّا ہتھ ماں یوہ کے ہے موسیٰؑ نے عرض کی یاہ میری سوہٹی ہے تے نالؔ سوہٹی غا فائدہ وی بیان کیّا جس را کہ سورت ’’طٰـہٰ‘‘ ماں ہے اللہ غی طرفوں حکم ہووو یاہ سوہٹی بُن سٹّو ! واہ بُن سٹّاں ہی اسرا سہئی ہونؔ لگی جے واہ اک ’’ناگ‘‘ ہے جھڑ و دوڑ رہیو ہے موسیٰؑ اللہ تعالیٰ غا عالیشان نبی تے بے شک تھا ور تھا تے انسان ہی اور سپ تیں ڈرنؔوں انسان غی فطرت ہے۔ بس موسیٰؑ وی یوہ سپ تکتاں ہی ڈرغے نس پیا تے مڑ غے پچھے تکیو وی نیہنہ جے سَپ میرے پچھے آوے لگو یا نیہنہ کیوں جے ویہہ غیب تے جانؔے نیہنہ تھا فر انھاں ناں کے پتو تھو کہ سَپ غو کے ہووو! خدا غی طرفوں حکم ہووو: اے موسیٰؑ ڈرو نہ یا میری بارگاہ ہے اِت ڈر غو کے مطلب ! فر میرا پیغمبر تے میری بارگاہ تیں اسرا غا معجزہ لیتاں ڈریا نیہنہ کرتا لہٰذا تم وی نہ ڈرو۔ تے دوجی جگہ ہے جے اس ناں ژوڑ لیو ہوں اس ناں پہلی حالت ور کردیوں غو فر یوہ ہی ہووو۔ تے فرمایو جے میری بارگاہ ماں وہ ڈرے جس نے کائے غلطی کی وی وہے ور وہ ڈر غے جد سچّا دل نالؔ توبہ کر لئے فر اللہ تعالیٰ اس ناں معاف کر دیئے کیوں جے وہ ہے ہی بڑو بخشنہار و تے مچ مہربان۔ ہو سکے موسیٰؑ ناں اس مقام ور قبطی غو وہ قتل یاد آیو وہے جس غا بارہ ماں اشارو کیّو جا رہیو ہے جے واہ پُھل ہم نؔے معاف کر چھوڑی ہے۔

(٦) بجنؔ کسے تکلیف ، بیماری تیں ہتھ غا چمکنؔ غو یوہ دوجو معجزو عطا ہووو تے اس نالؔ ہی ست ہور معجزہ عطاہ ہووا جھاں غو تفصیلی ذکر سورت بنی اسرائیل آیت ۱۰۱ غا حاشیہ ماں گذر گیو ہے فر حکم ہووو جے یہ معجزہ لے غے فرعون تے اس غی سرکش قوم کوئے جاؤ انھاں ناں خدا غا قہر تیں ڈراؤ! ویہہ مُچ ہی سِر کھل ہو گیا ہیں ۔ ور جسویلؔے حضرتِ موسیٰؑ اللہ غی طرفوں یہ نشانؔیں لے غے آیا جھاں ور غور کرن نالؔ اکھاں آلاں غیں اکھ اُگڑ سکیں تھیں لیکن ویہہ تے تھا ہی فرعونی ویہہ کسے گل ور کیوں غور کرتا انھاں نے کہہ دتو جے یہ جادو غا کرتب ہیں اس را انھاں نے صرف اللہ غا نبی حضرتِ موسیٰؑ تے اللہ غا سچا دین ہی غی مخالفت نیہنہ کی بلکہ ان نشانیاں تیں وی ویہہ نمکر گیا جے یہ خدا غی قدرت تے حضرت موسیٰؑ غا نبی ہونؔ غیں نشانیں ہیں۔ حالانکہ دل ماں ویہہ انھاں ناں خدا غی قدرت غیں سچّیں نشانیں منؔیں تھا۔ ور انھاں غو گھمنڈ تے تکبر انھاں ناں نیواں نیہنہ ہونؔ دیئے تھو اللہ تعالیٰ فر ماوے فِر دیکھو لیو اساں ظالماں ، فسادیاں غو چھیکڑ کے انجام ہووو، سارا سمندر ماں اسرا غرق ہووا کہ انھاں غو ناں نمو د و پٹّے گیو۔

(٧) فرعون ناں وی اللہ نے دنیا غی دولت تے بادشاہی عطا فرمائی تھی ور اِس بادشاہی غے نالؔ اس کوئے ہدایت آ نؔو علم نیہنہ تھو جس غو نتیجو یوہ نکلیو جے وہ خدا غی نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے مال دولت ور پھٹ غے اپݨاں آپ ناں خدا کُھوانؔ لگ گیو اس غا مقابلہ ماں اللہ نے اپݨاں نیک بنداں حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داوودؑ ناں وی بادشاہی عطا فرمائی تھی جھڑی انساناں ور ہی نیہنہ بلکہ جنّاں ، حیواناں ، تے پکھیرواں ور وی تھی ور انھاں ناں اس غے نالؔ نالؔ شریعت ، نبوت تے ہدایت غو علم وی عطا ہووو جس غو نتیجو یوہ نکلیو کہ انھاں نے یاہ بادشاہی اللہ غا دین غی خدمت ماں لا دتی اللہ تعالیٰ نے شائت فرعون غا ذکر کرغے نالؔ نالؔ حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داوودؑ غو اسے گلوں ذکر کیّو ہے تے بادشاہی غی نعمت تیں پہلاں علم غی نعمت بیان

فرمائی ہے جے دیکھو مھارا علم آلا بندا کسرا ہر حال ماں اپݨاں مالک ناں یاد رکھیں تے اس غو شکر ادا کریں۔

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ

اس ور سلیمانؑ اس غی گل تیں مشکڑیا غے ہس پیا تے دعا کرن لگا جے اے میر یا ربا! توں مناں توفیق عطا فرما

اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ

جے ہوں تیرا اس احسان غو شکر ادا کروں جہڑو تیں میرے ور تے میرا ماں باپ ور کیو ہے

وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَدْخِلْنِيْ بِرَحْمَتِكَ فِيْ عِبَادِكَ

تے ہوں اسا نیک کم کروں جھاں تیں توں خوش وہے تے توں اپݨی رحمت ناݪ مناں اپݨاں نیک بنداں

الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ اَرَى

ماں شامل فرمالے (۹) تے انھاں نے پکھیرواں غی حاضری لی فر فرمایو: کے گل ہے مناں ہد ہد

الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِيْنَ ﴿٢٠﴾ لَاُعَذِّبَنَّهٗ عَذَابًا

نیہنہ دس رہئی؛ یا واہ کدے غائب ہو گئی ہے؟ ہوں اس ناں ضرور سخت سزا

شَدِيْدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهٗٓ اَوْ لَيَاْتِيَنِّيْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢١﴾

دیوں غو یا ہوں اس ناں حلال کر چھوڑوں غو یا فر واہ میرے ساہمݨے (اپݨاں عذر غی) صاف دلیل پیش کرے (۱۰)

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيْدٍ فَقَالَ اَحَطْتُّ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ

فر کجھ ہی چر تیں بعد ہد ہد نے آ غے کہیو: جے ہوں اس گل غو پتو لا غے آئی ہوں جس غو تمناں پتو نیہنہ؛

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍۭ بِنَبَاٍ يَّقِيْنٍ ﴿٢٢﴾ اِنِّيْ وَجَدْتُّ امْرَاَةً

تے ہوں تھارے کولے سبا (شہر) تیں اک سچی خبر لے غے آئی ہوں؛ میں اک کالسری ڈِٹھی

تَمْلِكُهُمْ وَاُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَّلَهَا عَرْشٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٣﴾

کہ واہ انھاں ور حکومت کر رہئی ہے تے اس ناں ہر اک چیز میسر ہے تے اس غو اک بڑو تخت (وی) ہے؛

وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُوْنَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُوْنِ

تے میں اس ناں نالے اس غی قوم ناں دیکھیو کہ ویہہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے دیہنہ ناں

اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ

سجدو کریں تے شیطان نے انھاں ناں انھاں غا (یہ) عمل چنگا بݨا غے دس دتا ہیں؛ تے اس نے ویہہ سدا

(۸) ﴿وَرِثَ﴾ غو لفظی ترجموں ہے ''سلیمانؑ اپݨا والد داوودؑ غا وارث ہو گیا'' ور وارث بݨن غو مطلب جائداد غو وارث بݨنوں نیہنہ بلکہ علم غو وارث بݨنوں ہے تے دین غی خدمت غو وہ کم ہتھ ماں لیݨوں مراد ہے جہڑو انھاں غا والد حضرتِ داوودؑ کریں تھا اسے گلوں ہمݨے ترجموں ''خلیفہ بݨیاں'' کیو ہے اصل ماں پیغمبراں غی وراثت تے جائداد علم ہی وہے تے اس غو وارث بݨن غو مطلب نبوت آلو علم حاصل کرݨوں تے دین غو نبیاں آلو کم کرݨوں ہے۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں عالم نبیاں غا وارث ویں، کیوں جے نبی روپیہ پیسہ چھوڑ غے نیہنہ جاتا بلکہ ویہہ علم چھوڑ غے جیہیں (ابوداوود، ترمذی) حضرتِ سلیمانؑ وی اپݨاں والد غا جانشین تے انھاں غا علم غا وارث بݨیاں بلکہ اللہ نے انھاں ناں ہور وی علم عطا کیو ساراں حیواناں، پکھیرواں، بلکہ کیڑیاں غی وی بولی سمجھݨی سکھا دتی تے بادشاہی واسطے جتݨی چیزاں غی ضرورت تھی انھاں ساریاں بچوں اللہ نے حصّو عطا کر دتو۔

(۹) حضرتِ سلیمانؑ کس را بادشاہی کریں تھا؟ انھاں غو اپݨی رعایہ ناݪ کے برتاء تھو تے ویہہ اپݨی رعایہ غو کتنوں خیال رکھیں تھا؟ فر اس بادشاہی غے ناݪ ناݪ اپݨاں مالک تیں کتناں ڈریں تے اس ناں کتنوں یاد رکھیں تھا؟ تے کس راہ را ایکݨ گل تیں انھاں غو ذہن اللہ غی نعمتاں در مڑ جے تھو۔ جس ور ویہہ اپݨاں مالک غو شکر ادا کریں تھا انھاں ساریاں گلاں غا جواب واسطے حضرت سلیمانؑ غو چھڑوا گو واری غو اک سفر سنا یو جا رہیو ہے بس اسے تیں اندازو لا یو جا سکے جے ویہہ کس را بادشاہی کریں تھا اک واری انھاں غا حکم ور انساناں، جناں تے پکھیرواں غی فوج کٹھی کی گئی فر اُنھاں غیں سُہݨی طرح پلٹن بݨا ئیں گئیں تے یوہ لشکر ٹر پیو، ات توڑی جے جد یوہ لشکر کیڑیاں غا ایکݨ علاقہ ماں جت کیڑیں ہی کیڑیں تھیں آ گیو ات حضرتِ سلیمانؑ نے سنیوں کہ اک کیڑی دوجیاں کیڑیاں ناں کہہ رہئی ہے: تم اپݨاں اپݨاں گُھڈاں ماں بڑ جاؤ! اتوں حضرت سلیمانؑ غو لشکر لنگے لگو، کِدے اس را نہ وہے کہ انھاں غی فوج تے ویہہ تمناں اݨ پہاݪ ہی چِتھ چھوڑیں یعنی چتے غے تے ویہہ تمناں کجھ نقصان کدے نیہنہ پہَچاسیں ور اسو نہ وہے کہ کسے غو پیر اَݨ پہاݪ ہی پے جے تے تم چِتھے جیں! حضرت کیڑی غی یاہ گل سُݨ غے مُشکڑ یا یا، جے اک کیڑی وی کس را دوجیاں غو خیال رکھے تے اپݨی قوم ناں آݨ آلی مصیبتاں تیں اگاہ کرے۔ ناݪ ہی مھارا بارہ ماں وی کتنوں چنگو خیال رکھے تے اللہ نے مھارا اپر وی کتنوں احسان کیو کہ ہم انھاں کیڑیاں غی بولی سمجھ جاں۔ اتوں انھاں غو ذہن اللہ تعالیٰ غی نعمت غا شکر در مڑ جے ور ویہہ اس نعمت اور دوجیاں بیشمار نعمتاں ور شکر کرن غی توفیق وی اللہ تعالیٰ کولوں ہی منگیں تے اسا نیک عمل کرن غی توفیق وی منگیں جہڑا اس غی بارگاہ ماں قبول ویں۔ اسے ور علماء کرام فرمانویں: کہ ہر اک نیک عمل وی قبول نیہنہ ہو تو بلکہ اس واسطے اخلاص جئیں کجھ ہور شرط ویں لوڑیں۔ فر نیک عملاں ور ہی حضرت سلیمانؑ پُھر وسو نیہنہ کرتا بلکہ عرض کریں! ربا! توں خاص اپݨاں فضل ناݪ مناں اپݨاں نیک بنداں ماں شامل فرما غے جنت ماں داخل فرما دے۔ یا ہی گل رحمتِ عالم ﷺ نے اپݨی امت ناں سکھائی جے کوئے اپݨاں عملاں غو بساہ نہ کرے بلکہ جنت جس ناں وی لبھی اللہ غا فضل ناݪ ہی لبھے غی، اس گلوں اس غا فضل ہی غی امید رکھو! اس ور صحابہء کرام نے عرض کیو حضرت تم وی!! فرمایو: آہو! ہوں وی، ور مناں اللہ غی رحمت نے جھکھی تیں کھیر یو وہے۔ (روح المعانی مشکٰوۃ شریف)

(۱۰) حضرتِ سلیمانؑ پکھیرواں تیں کیئں کم لیں تھا جس را کہ پکھیروں اپݨاں پر کھلیار غے قافلہ ور چھاں کریں ویں تھا اسے راہ ہُد ہُد کولوں وی کیئں کم لیا جا تا ویں غا جس را کہ مشہور ہے جے وا

خدا غی دتی وی صلاحیت ناں زمین غے اپروں پتو لا لئے تھی جے ات پانی کتنوں ڈنگو ہے کما ذہب الیہ العلامہ الدمیری اک گل غو تے قرآنِ کریم تیں ہی پتو لگے کہ واہ دور پار چٹھی لے جئے تھی۔ خیر! اک جگہ حضرت نے اُڈّن آلی فوج ۔ پکھیرواں غی پڑتاں کی، حاضری لی حضرت ناں ات ہُد ہُد نیہنہ دسی۔ فرمان لگا: کے وجہ ہے مناں ہُد ہُد نیہنہ لبھتی؟ واہ کدے پکھیرواں غا اڈار ماں اولے ہے یا سچیں ہی غیر حاضر ہے؟ اس تیں انداز ولا یو جا سکے جے ویہہ اپنی رعایہ تے فوج غیں نکیں نکیں چیزاں غو وی کس را خیال رکھیں تھا۔ فر فرمایو: جیکدے اس نے اپنی غیر حاضری غی ٹھیک وجہ نہ دسی تاں اس ناں سخت سزا دیوں غو یا فر اس ناں حلال ہی کر چھوڑوں غو۔

السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿۲۴﴾ أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي

رستہ تیں روک چھوڑیا ہیں اس گلوں ویہہ ہدایت ور نیہنہ آتا (۱۱) ویہہ اللہ اگے کیوں نیہنہ سجدو کرتا! جہڑو

يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ

اسماناں غی تے زمین غی چھپی وی چیزاں ناں باندے کرے تے تم جو کجھ اولے کریں تے جو کجھ

وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿۲۵﴾ اللَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ

باندے کریں وہ سب جانّے؛ اللہ ہی ہے جس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ عظمت آلا عرش

الْعَظِيمِ ﴿۲۶﴾ قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ

غو رب ہے (۱۲) سلیمانؑ نے فرمایو: اچھا! ہم دیکھ لیاں ہاں جے توں سچ کہہ یا توں کوڑ مارن

الْكٰذِبِينَ ﴿۲۷﴾ اذْهَبْ بِكِتٰبِي هٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ

آلاں بچو ہے؛ میری یاہ چٹھی لے جاء! تے اس ناں انھاں غے اگے سٹ دے فر

تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿۲۸﴾ قَالَتْ يٰأَيُّهَا الْمَلَؤُا

انھاں کولوں ہٹ آ! تے دیکھ ویہہ کے جواب دیں؟ اس (کالسری) نے کہیو: میریو درباریو!

إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتٰبٌ كَرِيمٌ ﴿۲۹﴾ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ بِسْمِ

میرے کولے اک عزت آلی چٹھی سٹی گئی ہے؛ واہ سلیمانؑ غی طرفوں ہے تے واہ یاہ ہے کہ شروع اللہ غا ناں

اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿۳۰﴾ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿۳۱﴾

ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے؛ تم میرا مقابلہ ماں تکبر نہ کرو تے فرمانبردار بن غے میرے کولے حاضر ہو جاؤ (۱۳)

قَالَتْ يٰأَيُّهَا الْمَلَؤُا أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً

اس نے کہیو: اے میری دربار غیو سردارو! تم مناں میرا اس معاملہ ماں مشورو دیو؛ ہوں کسے معاملہ غو آخری

أَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ ﴿۳۲﴾ قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا

فیصلو نیہنہ کرتی بچر توڑی جے تم میرے کولے موجود نیہنہ ہوتا؛ انھاں نے کہیو: ہم بڑا زور اور تے بڑا

بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿۳۳﴾

لڑاکا ہاں ور فیصلو تیرا اختیار ماں ہے ہُن توں آپے دیکھ لے توں کے حکم دئے (۱۴)

(۱۱) بس نیس اک ہوئی تھی کہ ہُد ہُد حاضر ہو گئی تے عرض کرن لگی جے ہوں یمن غا شہر ''سبا'' تیں آؤں لگی تے تھارے کولے اسی خبر لے غے آئی ہوں جہڑی تم نیہنہ جانّتا۔ ہو سکے اس ماں اللہ تعالیٰ غی طرفوں حضرتِ سلیمانؑ تے ساراں لوکاں ناں یاہ گل دسنی وہے۔ جے کوئے انسان پہانویں کتنوں بڑو عالم وہے ور ہر ایکن گل غو علم اس کولے نیہنہ ہو سکتو تے نہ اللہ تیں سوا کوئے عالم الغیب ہو سکے ''عالم الغیب'' اس ناں کہیو جے جہڑو غیب غی ہر ایکن گل ناں ہر ویلے جانتو وہے حضرتِ سلیمانؑ واسطے مسّیں اُپّر فرمایو تھو جے ہم نے انھاں ناں علم عطا فرمایو جد کہ ات پتو لگے کہ اک اسی گل وی ہے جس غو علم ہُد ہُد ناں تے ہو گیو ہے ور حضرت اجوں نیہنہ جانّے تھا۔ خیر! ہُد ہُد ''سبا'' شہر غی یاہ خبر دیئے جے انھاں لوکاں ور اک کالسری حکومت کر رہئی ہے جس ناں اللہ نے بادشاہت غی ہر اک چیز عطا کی ہے سگوں اس کولے اک مچ قیمتی شاہی تخت وی ہے ان نعمتاں غو تقاضو تے یوہ تھو جے ویہہ اللہ غو شکر کرتا، اور اک اپنّاں مالک ہی غی عبادت کرتا۔ ور میں تکیو جے ویہہ لوک اس خدا ناں چھوڑ غے جس نے ویہہ اتنی نعمتاں ناں نوازیا ہیں دیہنہ غی پوجا کریں۔ فر ہُد ہُڈ انھاں غی گمراہی غی وجہ بیان کرے اصل ماں شیطان نے انھاں غا یہ پہیڑا کرتوت انھاں غیاں نظراں ماں اسا سُہنا تے شکیل بنا چھوڑیا ہیں کہ یہ مندا کم ہی انھاں ناں چنگا لگیں اسے گلّوں ویہہ سدا رستہ تیں دور ہیں اور انھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوتی۔

(۱۲) یاہ گل یا تے اللہ تعالیٰ نے ہُد ہُد غی گل غی مناسبت ناں بنداں غی ہدایت واسطے بیان فرمائی ہے تے یا ہو سکے جس را ہُد ہُد نے اپر اتنیں سمجھ غیں گل کی ہیں یاہ گل وی ہُد ہُد نے ہی بیان کی وہے، متاں مفسراں غو یوہ دو جو ہی خیال ہے۔

(۱۳) حضرت سلیمانؑ نے فرمایو: تیری گل غو اے ہُن پتو لگ جئے۔ فر اس کالسری در اک چٹھی لکھ غے دتی جے لے جا یاہ چٹھی انھاں لوکاں غے سامنے سٹ غے اُتوں ذری ہٹ غے دیکھ ویہہ اس بارہ ماں کے کیہنہ بس اے ہُن ہی تیرا کوڑ سچ غو پتو لگ جے غو۔ اس تیں بعد کے ہووو؟ ہُد ہُد نے انھاں کولے کس را چٹھی پہچائی تے انھاں غو جواب کس را واپس پہچایو؟ یہ ساریں گل انسان آپے سمجھ سکے اس گلوں قرآن نے یہ تفصیل بیان نیہنہ کیں کیونجے قرآن پاک قصاں غی کتاب نیہنہ قرآن تے صرف ہدایت غیں ضروری گل بیان کرے اس موقعو ور قرآن بس اتنی گل بیان کرے جے اس کالسری نے چٹھی پڑھ غے کے کیّو۔ اس کالسری غو ناں مفسراں نے بلقیس لکھیو ہے، بلقیس نے اپنّاں وزیر شزیر تے دو جا حکومتی عہدیدار کہٹھا کر غے کہیو! میرے کولے چانّ چک ہی یاہ اک چٹھی پُجّی ہے جہڑی بڑی عظمت آلی تے اُچّا رتبہ آلی چٹھی ہے۔ ہو سکے اس ناں حضرت سلیمانؑ غی زبردست بادشاہی غا بارہ ماں پہلاں تیں ہی کجھ پتو وہے یا فر اس نے چٹھی غا مضمون تیں چٹھی غا رتبہ غو اندازو لا یو وہے۔ اس نے اپنّاں درباریاں ناں چٹھی غو مضمون سنا یو کہ یاہ چٹھی حضرت سلیمانؑ غی طرفوں ہے بسم اللہ! تیں بعد یاہ گل لکھی ہے جے ''تم میرا مقابلہ ماں آکڑ و نہ بس اسلام قبول کر غے تے فرمانبردار بن غے فٹ حاضر ہو جاؤ'' یوہ

مضمون دیکھنؔ ماں تے بِروں نکوجئو ہی ہے ورحقیقت ماں اس غے اندر ساریں گل آ گئیں ہیں۔ تے اس ماں یاہ تِھمکی وی ہے جے مھارے کوڑے اتنی بڑی بادشاہی ہے کہ تم میرا مقابلہ ماں آ کڑ نیہنہ سکتا بلکہ تمنّاں فرمانبردار بنھوں ہی پُوے غو۔

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا

اس نے کہیو: بلاشبہ بادشاہ جسویلے کسے بستی ماں (حملو کرغے) داخل ویں ویہہ اس ناں تباہ کرچھوڑیں تے اتغاں

أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ

عزت داراں ناں ذلیل کرچھوڑیں تے ویہہ اسے راہی کریں؛ تے ہوں ان لوکاں در

إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

کجھ تُحفو ٹوروں غی فر ہوں دیکھوں غی جے تُحفہ لے جانؔ آلا کے جواب لے غے آویں (١٥)

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ

تے جسویلے وہ (تحفہ) لیانؔ آلو سلیمانؑ کوڑے آیو انھاں نے کہیو: کیوں! تم مالؔ غے ذریعے میری مدد کرنی چاہویں؛ سنوں! جو

اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾

کجھ اللہ نے منّاں دتو وہے وہ اس توں سرِس ہے جھڑو اس نے تمنّاں دتو ہے؛ بلکہ تم ہی اپنّاں تحفہ ور پھنڈتاویں غا

ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا

جاؤ! انھاں کوڑے واپس چلیا جاؤ! ہم انھاں ور اسی فوج لے غے آواں غا جس غا مقابلہ غی انھاں کوڑے طاقت نیہنہ

وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا

ہوسیں تے ہم انھاں ناں ذلیل کرغے اتوں کڈ چھوڑاں غا تے ویہہ بے عزت ہوغے ریہنہ غا (١٦) سلیمانؑ نے فرمایو: اے

الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي

دربار غیو سردارو! تھارا بچوں کوئے اسو ہے جھڑو اس غو تخت میرے کوڑے لے آوے اس توں پہلاں کہ ویہہ میرے کوڑے

مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ

مسلمان ہوغے آجیں؛ جنّاں بچوں ایکنؔ بڑا دیو نے کہیو: ہوں اس ناں تھارے کوڑے حاضر کردیوں

بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ

اس توں پہلاں کہ تم اپنؔی مجلس تیں اٹھیں تے یقین منّوں! منّاں اس غی طاقت ہے

أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا

ناڑے ہوں امانت دار ہوں؛ جس کوڑے کتاب غو علم تھو اس نے کہیو: ہوں اس ناں

(١٤) ملکہ بلقیس نے چٹھی پڑھ غے درباری سرداراں مقدماں نالؔ صلاح سوٹھا کیا جے ہُنؔ کے کیو جئے، اس غو کے جواب دتو جئے مناں مشورو دیو! کیوں جے ہوں تھارے نالؔ مشورہ تیں بجنؔ کسے گل غو فیصلو نیہنہ کرتی، انھاں نے مشورو دتو جے مھارے کوڑے جنگی سمان غو گھاٹو تے ہے نیہنہ! سارو کجھ موجود ہے ہم آپ وی ڈٹ غے جنگ کرن آلا ہاں! باقی اگے تیری مرضی تناں اختیار ہے توں جس گل غو حکم دیئے ہم حاضر ہاں! اس را لگے جے درباری مقدم جنگ واسطے تیار تھا ور بلقیس نے جنگ کرنی ٹھیک نیہنہ سمجھی جس را کہ اگے آوے لگو۔

(١٥) بلقیس تھی تے کالؔسری ور اپنّاں درباریاں تیں زیادہ عقل مند تھی، اس ناں جنگ غا نتیجہ غو پتو تھو، اس گلوں واہ درباری مقدماں غی جوشیلی تقریراں ور جوش ماں نیہنہ آئی، بلکہ بڑی عقل مندی نالؔ فیصلو کیّو، اس نے درباری مقدم سمھایا کہ جنگ کوئے بچاں غی کھیڈ نیہنہ، جنگ ماں یوہ وی خطرو ہے جے ویہہ ہی مھارا ور غالب آجیں تے جیکدے ویہہ غالب آ گیا فر کے وہے غو؟ بادشاہاں غو تے یوہ ہی طریقو ہے! ویہہ جس بستی ناں فتح کریں ویہہ اُت غاں عزت داراں ناں ذلیل کرچھوڑیں تے شہر تباہ برباد ہوجیں! لہذا ہوں جنگ واسطے تاول نیہنہ کرتی بلکہ ہوں انھاں در کجھ تُحفا سوغات ٹوروں فر دیکھوں کے جواب آوے! حضرت ابن عباسؓ تے مچ سارا مفسر فرمانویں! واہ تحفاں غے ذریعہ حضرت سلیمانؑ غو امتحان لئے تھی، کہ جے ویہہ تحفا قبول کرلیں غا تاں تے صاف گل ہے کہ ویہہ دنیا دار بادشاہ ہیں فر انھاں سنگ دنیا دار بادشاہاں غو سلوک کرنوں مناسب رہ غو، تے جیکدے تحفا قبول نیہنہ کرسیں تاں ویہہ اللہ غا نیک بندہ ہیں جھڑا اخلاص نالؔ ہمنّاں اسلام غی دعوت دے رہیا ہیں اور رشوت قبول کرن آلا نیہنہ۔ (ابن جریر وغیرہ)

(١٦) تفسیر غی کتاباں ماں تاریخی تے اسرائیلی روایتاں غا حوالہ نالؔ انھاں تحفاں غی بڑی تفصیل آئی ہے حضرت سلیمانؑ نے آنؔ آلا ں مہماناں غی تے خوب مہمانی کی، ور تحفاں غا بارا ماں در ڈ غے فرمایو! اچھا! تم ہمنّاں مالؔ غی امداد نالؔ خوش کرنوں چاہویں! جاؤ! تم اپنّاں تحفاں ور آپے پھنڈتا رُہو؛ ہم ناں اللہ نے تھارا تیں سرس عطا کیو وہے یعنی ہم کسے غا محتاج نیہنہ تے نالؔ ہی جنگ غی تِھمکی وی دتی جے ہُنؔ لمی چھڑی بحث غی لوڑ نیہنہ، ہُنؔ تے ہم واہ فوج لے غے آواں لگا جھڑی متکبراں ناں اُتوں ذلیل کرغے کڈ دیئ غی۔

اٰتِيۡكَ بِهٖ قَبۡلَ اَنۡ يَّرۡتَدَّ اِلَيۡكَ طَرۡفُكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهُ

تھاراکوۂ حاضر کر دیوں غوتھاری اکھ غا پلکارتیں وی پہلاں ! فر جسویلۓ سلیمانؑ نے اس ناں اپنۓ

مُسۡتَقِرًّا عِنۡدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنۡ فَضۡلِ رَبِّىۡ ۖ لِيَبۡلُوَنِىۡۤ

کوۂ رکھیو وو دیکھیو ؛ انھاں نے فرمایو : یوہ میرا رب غو فضل ہے ؛ تانجے وہ میری ازمائش کرے

ءَاَشۡكُرُ اَمۡ اَكۡفُرُ ؕ وَمَنۡ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشۡكُرُ لِنَفۡسِهٖ ۚ

جے ہوں شکر کروں یا ناشکری کروں ؛ تے جھڑو شکر کرے وہ یقیناً اپنّاں ہی (فائدہ) واسطے شکر کرے

وَمَنۡ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّىۡ غَنِىٌّ كَرِيۡمٌ ﴿۴۰﴾ قَالَ نَكِّرُوۡا

تے جھڑو ناشکری کرے فر بیشک میرو رب بے پرواہ ہے کرم کرن آلو ہے (١٧) سلیمانؑ نے فرمایو: اس غے واسطے

لَهَا عَرۡشَهَا نَـنۡظُرۡ اَتَهۡتَدِىۡۤ اَمۡ تَكُوۡنُ مِنَ الَّذِيۡنَ

اس غا تخت ناں کجھ اوپروجیو کر دیو ! ہم دیکھاں کہ اس ناں اس غو پتو لگے یا واہ ان لوکاں ماں ہوجۓ جنھا

لَا يَهۡتَدُوۡنَ ﴿۴۱﴾ فَلَمَّا جَآءَتۡ قِيۡلَ اَهٰكَذَا عَرۡشُكِ ؕ

ناں پتو نیہنہ لگتو ؛ فر جسویلۓ واہ آ گئی تاں اس ناں پچھیو گیو ؛ کیوں تھارو تخت اسے راغو ہے ؟

قَالَتۡ كَاَنَّهٗ هُوَ ۚ وَاُوۡتِيۡنَا الۡعِلۡمَ مِنۡ قَبۡلِهَا وَكُنَّا

اس نے کہیو : اس را لگے کہ یوہ وہ ہی ہے اور ہم ناں تے اس توں پہلاں ہی علم ہو گیو تھو ؛ تے ہم

مُسۡلِمِيۡنَ ﴿۴۲﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتۡ تَّعۡبُدُ مِنۡ دُوۡنِ

فرمانبردار ہاں (١٨) تے اس ناں (ہنۂ توڑی) ان چیزاں غی عبادت نے روکیو و تھو جھاں غی واہ اللہ ناں چھوڑ غے

اللّٰهِ ؕ اِنَّهَا كَانَتۡ مِنۡ قَوۡمٍ كٰفِرِيۡنَ ﴿۴۳﴾ قِيۡلَ لَهَا ادۡخُلِى

عبادت کرے تھی ؛ بیشک واہ کافر لوکاں بچوں تھی (١٩) اس ناں کہیو گیو جے محل

الصَّرۡحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتۡهُ حَسِبَـتۡهُ لُـجَّةً وَّكَشَفَتۡ عَنۡ

ماں چلو ؛ تے جسویلۓ اس نے وہ دیکھیو اس نے اس (غا فرش) ناں ڈُنگو پانٔی سمجھیو تے اس نے اپنٔی پنیاں وروں

سَاقَيۡهَا ؕ قَالَ اِنَّهٗ صَرۡحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنۡ قَوَارِيۡرَ ؕ

کپڑو اُفراں کر لیو سلیمانؑ نے فرمایو : یوہ تے اک محل ہے جھڑو شیشاں ناںٔ بنا یو گیو ہے

(١٧) بلقیس غا و یہہ تحفہ لیانٔ آلاٰ قاصد واپس بیجیا ، بلقیس نے جسویلۓ انھاں کوںٔ حضرتِ سلیمانؑ غا دربار غی شان سنٔی ، واہ سمجھ گئی جے یہ کوئے دنیادار بادشاہ نیہنہ بلکہ یہ اللہ غا خاص بندا ہیں جھڑا اللہ غا دین غو کم کر رہیا ہیں ۔ تے انھاں کوۂ خدائی طاقت ہے ، لہذا ہم انھاں غو مقابلو نیہنہ کرسکتا تے واہ اک بہت بڑو قافلو لے غے حضرتِ سلیمانؑ در ٹر پئی اُواں حضرتِ سلیمانؑ ناں وی اس غا آنٔ غو پتو لگ گیو ۔ حضرتِ سلیمانؑ چاھویں تھا جے بلقیس بادشاہی طاقت تیں علاوہ کجھ خدائی قدرت غو وی نظارو کرے تاں جے اسلام غی عظمت اس غا دل ماں بیں جے ، حضرت غی دوپہر توڑی شاہی مجلس لگے تھی اتے حضرت نے یاہ گل فرمائی ’’ کوئے اسو بندو ہے جھڑو بلقیس غو تخت چاٗ آنۓ اس تیں پہلاں کہ اس غو قافلو فرمانبردار ہو غے مہارا کوۂ پج آوے ‘‘ حضرت غی مجلس ماں انسان ، جن سارا ہی موجود تھا ، جناں بچوں اک بڑو دیوٗ ‘ بولیو جے ہوں یوہ تخت تھاری مجلس غا اُٹھنٔ تیں پہلاں ہی لے آوں غو ، پہانویں یوہ تخت بہت دور تے مُچ پہارو وہے ، ناۂ ہے وی کشتیاں جہازاں ماں بند ، ورمناں اس غا لیانٔ غی طاقت ہے اور ہوں امانت دار وی ہوں یعنی اس ماں ذری ہیر پھیر نیہنہ کرسوں نہ کسے ناں کرن دیوں غو ور حضرتِ سلیمانؑ اس تیں وی تاوٗلو لیانو چاھویں تھا تے یوہ وی ممکن ہے کہ یوہ کم حضرت کسے جن غے بجائے خاص اللہ غی قدرت ، معجزہ یا کرامت ناںٔ کرانوں چاھتاویں بہرحال اک دوجو بندو جس کوۂ اسمانی کتاب غو علم تھو وہ بولیو جے ہوں اللہ غی قدرت ناںٔ اکھ غا اک پھلکارا ماں ہی لے آوٗں غو ، یوہ بندو کونٔ تھو ؟ یاہ کتاب کھڑی تھی ؟ تے یوہ علم کے تھو ؟ مفسراں غی رائے مختلف ہے کجھ اک غو خیال ہے جے یہ آپ حضرتِ سلیمانؑ ہی تھا ور جمہور مفسر فرمانویں جے یوہ حضرت غو صحابی تھو جس کوۂ تورات غو یا ہور کسے اسمانی کتاب غو علم تھو ، جس نے اللہ غو ناں لے غے دعا کی تھی دعا قبول ہو گئی تے اللہ غی قدرت ناںٔ اکھ غا پلکارا ماں تخت سامنۓ آ پجُیو ؛ حضرتِ سلیمانؑ تخت دیکھ غے خوش ہو گیا اور کیونجے یوہ تخت اک بندہ غی کرامت ناںٔ آیو تھو تے کرامت خاص اللہ غی قدرت ناںٔ ہی کسے بندہ غے ہتھوں ظاہر وہے ۔ اس گلوں فرمایو ! جے یوہتے بس میرا رب غو فضل ہے وہ دیکھنوں چاھوے ہم شکر کراں یا ناشکری حالانکہ جھڑو شکر کرے وہ اپنٔوں ہی فائدو کھٹے خدا غو اساں کجھ فائدو نیہنہ ۔ تے جھڑو ناشکری کرے وہ اپنٔوں ہی کجھ گماوے خدا غو اساں کجھ نقصان نیہنہ فائدو : حضرتِ سلیمانؑ یوہ کم آپ کرن غے بجائے اک امتی کوںٔ کرایو دراصل اس ماں بلقیس ور ہور رعب کھلٔوں مقصود تھو ۔

(١٨) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس غو امتحان لینٔ واسطے حکم دتو جے اس غا تخت ماں ذری تبدیلی کر چھوڑو اس غو رنگ روپ تے حالت کجھ بدل چھوڑو ! دیکھاں واہ کتنی سمجھدار ہے ! اس ناں اس غی پشانٔ وہے یا نیہنہ ! تے اتنوں بڑو معجزو تک غے اس ناں ہدایت وی نصیب وہے کہ نیہنہ فر جسویلۓ بلقیس آ گئی اس ناں پچھیو گیو کیوں ! تیرو تخت اسے راغو ہے ؟ اس نے بڑی احتیاط ناںٔ جواب دتو ، نہ تے یاہ گل کہئی جے یوہ میرو ہی تخت ہے ، کیونجے اس ماں تے تبدیلی ہوئی وی تھی تے یوہ وی نیہنہ کہیو جے یوہ وہ نیہنہ بلکہ بڑی ہشیاری ناںٔ کہنٔ لگی ’’ یوہ لگے تے وہ ہی ہے ‘‘ تے ناںٔ ہی عرض کی جے اتنوں بڑو معجزو دسنٔ غی کے لوڑ تھی ! ہمناںٔ تے پہلاں ہی پتو لگ گیو تھو جے تم اللہ غا خاص مقرب بندہ ہیں تئیں ہم فرمانبردار ہو غے حاضر ہو گیا ہاں ۔

(۱۹) جس را کہ ہم نے دو ترجمہ کیا ہیں اس آیت غی دو تفسیر کی جیئں اک تے یاہ جے اج توڑی واہ اللہ غی عبادت تے اس غی توحید تیں اس گلوں دور تھی کیوں جے واہ غیر اللہ غی عبادت کرے تھی جس نے اس ناں خدا غی عبادت تیں روکیو وتھو، تے واہ غیر اللہ غی عبادت اس گلوں کرن لگ گئی تھی کیوں جے اس غو تعلق اک کافر قوم ناںؔ تھو دوجی تفسیر یاہ ہے جے اج توڑی واہ جھاں باطل چیزاں غی عبادت کرے تھی اس تیں حضرت سلیمانؑ نے اس ناں ٹھاک چھوڑیو زیادہ مفسراں نے پہلی تفسیر کی ہے۔

قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَیْمٰنَ

واہ بول پئی رہا! بیشک میں اپنے اپر ظلم کیّو ہے تے ہنؔ ہوں سلیمانؑ غے ناںؔ اللہ تعالیٰ غی

لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۴۴﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰی ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ

فرمانبردار بنؔ گئی ہوں جھڑو سارا جہاناں غو رب ہے (۲۰) ہم نے قوم عاد در انھاں غا پہائی

صٰلِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِیْقٰنِ یَخْتَصِمُوْنَ ﴿۴۵﴾

صالحؑ رسول بناغے چلایا جے تم اللہ ہی غی عبادت کرو! فر ویہہ تدے ہی دو جماعت بنؔ غے آپس ماں کھہلنؔ لگ گیا

قَالَ یٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّیِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ

انھاں نے فرمایو: اے میری قوم غیو لوکو! تم نیکی کرن تیں پہلاں بدی واسطے کیوں کاہلا ہور ہیا ہیں

لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۴۶﴾ قَالُوا اطَّیَّرْنَا

تم اللہ تعالیٰ کولوں بخشش کیوں نیہنہ منگتا! تانجے تھارے اپر رحم کیّو جئے؛ ویہہ بولیا: ہم تمناں تے تھاراں

بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ قَالَ طٰٓئِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ

سنگیاں ناں نحس سمجھاں صالحؑ نے فرمایو: تھاری نحوست اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے بلکہ تم اسا لوک ہیں

قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَكَانَ فِی الْمَدِیْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ

جھاں غی ازمائش ہو رہی ہے (۲۱) تے شہر ماں نوں بندہ اسا تھا کہ جھڑا

یُّفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ وَلَا یُصْلِحُوْنَ ﴿۴۸﴾ قَالُوْا تَقَاسَمُوْا

اس ملک ماں فساد کریں ویں تھا تے سدھار واسطے کوئے کم نیہنہ کریں تھا؛ انھاں نے کہیو: تم آپس ماں اللہ غی

بِاللّٰهِ لَنُبَیِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِیِّهٖ مَا شَهِدْنَا

قسم کرو کہ ہم رات غے وقت صالحؑ تے اس غا کہر آلاںؔ ور حملو کر دیاں غا فر ہم اس غا وارث ناں کہہ چھوڑاں جے ہم تے

مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۴۹﴾ وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا

صالحؑ غاں کہر آلاںؔ غی ہلاکت غی جگہ ور موجود ہی نیہنہ تھا تے ہم یقیناً سچا ہاں (۲۲) تے انھاں نے اک چال چلی تے ہم

مَكْرًا وَّهُمْ لَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۵۰﴾ فَانْظُرْ كَیْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

نے وی اک خفیہ تدبیر کی تے انھاں ناں پتو وی نیہنہ لگو؛ فر دیکھ لیو انھاں غی چال غو کسو پھیڑو

(۲۰) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس ناں روحانی کمالؔ غے مالؔ دنیا غو ظاہری کمال وی دسیو؛ جس محل ماں آنؔ واسطے اس ناں کہیو اس غو ڈیروا سا شیشہ ناںؔ بنایو گیو تھو کہ تکنؔ آلاؔ ناں وہ بغتو پانی سہئی وہے تھو بلقیس نے پانی تیں بچنؔ واسطے تنبی (سُتھنؔ) اُفراں کر لی اس ور حضرت نے فرمایو! یوہ پانی نیہنہ! یوہ تے شیشہ غو بنیو وو محل ہے؛ بس اس غیں اکھ اُگڑ گئیں جے جس دولت غا بڈیار ماں ہم اپناں مالک ناں بسار بیٹھا ہاں ات تے اس غو وی گھاٹو نیہنہ تے ہو سکے اس غو ذہن اس پاسے وی ہو گیو وہے جے چمکتا دیہنہ ناں خدا کھنوں وی اسے را ہے جس را چمکتا شیشہ ناں پانی سمجھنوں اسے ور اس نے توبہ کی تے دعا کرن لگی جے ربا! اج توڑی میں کفر شرک کر غے اپنے اُپر ظلم کیو وتھو ور اج ہوں حضرتِ سلیمانؑ غا ہتھ ور توبہ کر غے سارا جہان غا رب اللہ تعالیٰ ور ایمان لے آئی ہوں۔ قرآن نے بلقیس غی گل اتے ہی مُکا چھوڑی ہے تے اگلی گل بیان نیہنہ کی جے فر اس غی بادشاہی غو کے ہو وو تے واہ کت رہئی پچ ساراں بزرگاں نے فرمایو ہے جے ہمناں وی اتنی ہی گل ور بس کر دینی چاہئے تے ھُٹ مُٹ بے سند تاریخی روایتاں غے پچھے نیہنہ پینوں لوڑیے۔

(۲۱) اللہ غا شکر گزار نیکو کار بنداں تیں بعد حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہو رہیو ہے جے جس را اج نبی پاک ﷺ مکہ غا مشرکاں ناں دین غی دعوت دے رہیا ہیں ور ات ایمان آلاں تے بے ایماناں غیں دو جماعت بنؔ گئیں ہیں اسے را حضرتِ صالحؑ غی تبلیغ تیں بعد وی دو جماعت بنؔ گئیں تھیں نافرمان لوک دین غی مخالفت تے کر ہی رہیا تھا اُپروں حضرتِ صالحؑ ناں مِہناں وی ماریں تھا کہ جے کدے تم سچا نبی ہیں تاں ہم نافرماناں ور خدا غو عذاب کیوں نیہنہ لے آتا! حضرت نے فرمایو! تم ارام غی جگہ مصیبت منگنؔ ماں کاہلی نہ کرو جد خدا غو عذاب آ جئے غو فر تاولاںؔ ہی تھاری آ کڑ مٹھی ہو جئے غی تم تے اپناں گناہاں غی بخشش منگو تانجے اللہ غی رحمت نازل وہے، ور ویہہ باز آنؔ آلاؔ نیہنہ تھا! اللہ غی طرفوں روڑا تے کالؔ غیں ازمائش آ گئیں جن ور کہنؔ لگا جے یاہ تے صالحؑ غی نحوست ہے، انھاں غو پیر مہاری قوم ور پہا روپے گیو ہے۔ تے حضرت نے فرمایو! یاہ تے تھاراں عملاں غی نحوست ہے تم ہی کفر شرک کریں جس ور اللہ غی طرفوں یہ ازمائش آویں۔

(۲۲) یہ نوؤں قوم غا مقدّم تے کھڑپینچ تھا انھاں غو کم ہی فتنوں فساد تھو اکثر مفسراں غے نزدیک انھاں نے حضرتِ صالحؑ غی ہلاکت غو یوہ پلانؔ اونٹھنی ناں ہلاک کرن تیں بعد بنایو تھو جد انھاں ناں حضرتِ صالحؑ نے فرمادتو تھو جے ہنؔ ترے تہاڑا غے اندر اندر خدا غو عذاب آ جے غو اس ویلے انھاں نے یاہ سکیم بنائی جے ہم سارا رلؔ غے حضرتِ صالحؑ ناں ٹبّر تے بچاں سنے قتل کر چھوڑاں تے بعد ماں یاہ چھوٹھی قسم کر لیاں غا جے ہم تے انھاں غی ہلاکت غے ویلے اُت تھا ہی نیہنہ۔

مَكْرِهِمْ ۙ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِيْنَ (۵۱) فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ

انجام ہووو ہم نے ویہہ تے انھاں غی قوم سارا ہی ملیامیٹ کر چھوڑیا؛ تے ویہہ انھاں غا گھر ہیں

خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ (۵۲)

جھڑا انھاں غا ظلم غی وجہ تیں اجاڑ پیا واہیں بیشک اس ماں جانڑ آلاں واسطے بڑی نشانی ہے

وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ (۵۳) وَلُوْطًا اِذْ

تے ہم نے انھاں لوکاں ناں نجات دے دتی جھڑا ایمان لے آیا تھا تے ویہہ پرہیز گار تھا (۲۳) تے (ہم نے)

قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ (۵۴)

لوطؑ (چلایا) جسویلے کہ انھاں نے اپنی قوم ناں کیہو تھو کیوں! تم اکھیں دیکھتاں بدکاری کریں؛

اَىِٕنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَاۗءِ ۭ

کیوں تم نفسانی خواہش واسطے بیویاں ناں چھوڑ غے مرداں کوتے آویں

بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ (۵۵) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ

بلکہ تم لوک بڑو ہی جاہل پوںوں کریں؛ ور اُنھاں غی قوم غو اس توں سوا ہور کوئے جواب نیہنہ تھو

اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْٓا اٰلَ لُوْطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ

کہ ویہہ لوک (آپس ماں) کہن لگا جے تم لوطؑ غاں گھر آلاں ناں اپناں گراں تیں کڈ چھوڑو یہ لوک

يَّتَطَهَّرُوْنَ (۵۶) فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۡ قَدَّرْنٰهَا

بچ ہی سُچا بنٹیں فر ہم نے لوطؑ ناں تے انھاں غا گھر آلاں ناں نجات دتی ور انھاں غی بیوی کہ اس واسطے ہم نے

مِنَ الْغٰبِرِيْنَ (۵۷) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَاۗءَ مَطَرُ

طے کر چھوڑیو تھو واہ پچھے رہن آلاں ماں وہے غی؛ تے ہم نے انھاں ور (خاص قسم غو) بدھل برھایو؛ تے جھڑا لوک ڈرایا

الْمُنْذَرِيْنَ (۵۸) ع قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰي عِبَادِهِ ع ۱۴ ۱۹

گیا تھا انھاں ور یوہ کسو پہیڑو بدھل برہیو (۲۴) (اے نبیؐ) تم فرمادیو ساریں صفت اللہ غیں ہیں تے اس غا

الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ۭ اٰۗللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ (۵۹) ؁

چنیاں وابنداں ور سلام ہے کیوں! اللہ بہتر ہے یا ویہہ جنھاں ناں یہ لوک شریک بنا رہیا ہیں (۲۵)

(۲۳) یعنی انھاں ناں فرماناں نے وی اک چال چلی تھی جے ہم حضرتِ صالحؑ تے دوجاں موںناں ناں قتل کر دیاں غا ور اللہ نے وی خفیہ تدبیر کی جھڑی کامیاب ہوئی جس غا نتیجہ ماں ویہہ سارا خدائی عذاب ناں ملیامیٹ ہوگیا؛ یہ انھاں غا کھولا تے کھنار ساری دنیا غا جانڑ آلاں واسطے عبرت غی اک نشانی ہیں۔

(۲۴) حضرتِ لوطؑ تے انھاں غی قوم غو پچھے کئیاں جگھاں ور ذکر کیو گیو ہے فلسطین غے نیڑے انھاں غی کجھ بستیں تھیں جنھاں نے دنیا ماں سب تیں پہلاں یاہ بدی کڈی تھی کہ مرد مرداں نال بدکاری کریں تھا حضرتِ لوطؑ غی تبلیغ ور انھاں ناں ہی تہمکیں دینڑ لگ گیا جے یہ زیادہ ہی سُچا بنٹیں انھاں ناں اپنیاں بستیاں تیں کڈ دیو؛ چھیکڑ خدائی عذاب ناں نھاں غیں بستیں زمین تیں چک غے پُٹھیں کر غے پٹاک دتی گئیں فر اُپروں پتھراں غی بوٹھ برھی جس ناں سارا نافرمان اُکل گیا؛ ہاں! ایمان آلا تے حضرتِ لوط غا سارا گھر آلا بچا لیا گیا سوائے انھاں غی بیوی غے کہ اُس واسطے پہلاں ہی طے تھو جے واہ پچھے رہ جانڑ آلاں ماں رہ جئے غی تے برباد ہو جے غی کیونجے واہ کافرہ تھی۔

(۲۵) یعنی انھاں قصاں غا ختم ہونڑ ور اے رحمتِ عالمؐ تم اللہ غی صفت تے حمد بیان کرو نالے اللہ غا جنھاں بنداں غو اُپر ذکر آیو ہے انھاں ور سلام وی پہیجو! فر مشرکاں ناں سوچنڑ سمجھنڑ غی دعوت دیو جے انھاں قصاں ور غور کر غے آپے فیصلو کرو کہ اک اللہ وحدہٗ لاشریک بہتر ہے یا اس غے ناں شرک کر غے کئی معبود منٹا بہتر ہیں فیصلو تھارا ہتھ ماں ہے؛ اتوں اگے ہنڑ توحید غو بیان ہے۔